SORIN IFTIMI

VECHILE BLAZOANE VORBESC

OBIECTE ARMORIATE DIN COLECȚII IEȘENE

Complexul Muzeal Național MOLDOVA Iași

SORIN IFTIMI

VECHILE BLAZOANE VORBESC

OBIECTE ARMORIATE DIN COLECȚII IEȘENE

Editura Palatul Culturii
Iași, 2014

Autor: Sorin Iftimi

Editor: Cătălin Hriban

Fotografii: Mihai Neagu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

IFTIMI, SORIN

Vechile blazoane vorbesc : obiecte armoriate din colecţiile ieşene / Sorin Iftimi. - Iaşi : Palatul Culturii, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8547-02-2

929.621(498)

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicaţie nu poate fi reprodusă sau folosită în niciun fel şi prin niciun mijloc– fotografic, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau sisteme de stocare şi interogare a datelor – fără acordul prealabil scris al editurii şi/sau al autorilor. Autorii poartă responsabilitatea textului şi fotografiilor conţinute în această publicaţie.

Drepturile de reproducere a portretelor cuprinse în aceast album aparţin instituţiilor în patrimoniul cărora se află respectivele lucrări.

O publicaţie a Complexului Muzeal Naţional "Moldova" Iaşi

© Editura PALATUL CULTURII, 2014

Piaţa Ştefan cel Mare şi Sfânt, Nr. 1, Iaşi 700028, Romania

Tel./fax: 0040 232 218383 www.palatulculturii.rowww.muzeul-moldova.ro

ISBN 929.621(498)

Sumar

Argument

Obiectele armoriate reprezintă o categorie specială în cadrul colecțiilor muzeale. Printre atâtea piese contrafăcute, sau a căror identitate a fost ştearsă prin destinul lor ingrat, cele individualizate prin steme îşi poartă neştirbit certificatul de identitate. Blazonul aplicat pe un obiect îi conferă noblețe, vorbeşte despre aristocrație, despre o elită care a avut de jucat un rol însemnat vreme de secole, ceea ce este important pentru construirea discursului muzeal. De obicei, obiectele ce poartă o asemenea pecete sunt piese de mai bună calitate, mai rafinate, atribute care fac din ele mândria unei colecții. Din punct de vedere muzeografic obiectele purtătoare de blazon – prin calitatea materialului, vechime, raritate, identitate definită şi valoarea artistică – se califică pentru a fi clasate în categoria Tezaur.

Prezența unei steme pe un obiect este un certificat de vechime şi de autenticitate. Nu întâmplător, de-a lungul secolelor, sigiliile folosite la garantarea documentelor sunt, de obicei purtătoare de asemenea reprezentări. Stemele au devenit un simbol al autorității, conferind un caracter oficial şi legal documentelor pe care au fost aplicate.

Se vorbeşte uneori despre „tainele Heraldicii“ sau despre „limbajul secret“ al acesteia care ar fi rezervate doar unor cunoscători. Aspectul ezoteric al Heraldicii nu poate fi cu totul eludat, dar o mare parte din misterul aşternut, cu trecerea timpului, vine din faptul că lumea de astăzi este foarte diferită de societatea ce a imaginat acest cod vizual. Istoricii fac eforturi pentru a pătrunde în intimitatea Evului Mediu, pentru a înțelege mentalitatea oamenilor acelor vremuri. În epoca medievală Heraldica reprezenta un limbaj mult mai accesibil. Departe de a fi tratată ca un secret, ea avea multe în comun cu reclama şi cu publicitatea de astăzi. Heralzii erau cei care proclamau, spre ştiința tuturor, conținutul blazoanelor, genealogiile şi faptele de arme ale purtătorilor acestora.

Stemele au în ele o poveste, reprezintă o sursă de prestigiu şi de aceea nu au dispărut nici astăzi, într-o lume care nu mai este dominată, de multă vreme, de vechea aristocrație, care le-a generat. În orice domeniu se vorbeşte despre „blazonul calității“, despre originalitate, experiență acumulată, tradiție şi se recurge adesea la simboluri de tip heraldic pentru a sintetiza aceste valori perene.

Aceste câteva gânduri au stat la baza proiectului expozițional Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriate din colecții ieșene. Astfel că, în lunile iulie-august 2014, Complexul Muzeal Național „Moldova” reușit să ofere celor interesați de istorie o valoroasă expoziție de Heraldică, realizată împreună cu doamna Aurica Ichim și colegul Lucian Calancea. Expoziția a putut fi prezentată într-o elegantă casă cu blazon,

una dintre puținele rămase. Palatul „Cuza Vodă" are și astăzi pe frontispiciul de la stradă stema Ghica-Comănești, susținută de doi lei înaripați, venețieni.

Limitarea tematicii la obiecte provenite din colecții ieșene, publice și particulare, a fost determinată în primul rând din motive de austeritate bugetară. La organizarea expoziției am beneficiat de solidaritatea și sprijinul colegial al mai multor instituții ieșene, în al căror patrimoniu se păstrează piese care interesau tematica propusă. Astfel, expoziția a reunit nu doar piese din patrimoniul Muzeului de Istorie a Moldovei, Muzeul Unirii și Muzeului „M. Kogălniceanu", ci și din colecțiile Arhivelor Naționale Iași, Muzeul de Istorie Naturală și Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza". Foarte multe dintre obiectele incluse în expoziție au putut fi văzute pentru prima dată, sau după ce au stat multe decenii în depozite. Pe lângă solidaritatea instituțională și de breaslă, reconfirmate cu această ocazie, expoziția a fost un foarte bun prilej de cercetare a propriilor colecții și de a descoperi faptul că instituțiile ieșene sunt mult mai bogate în obiecte cu reprezentări heraldice față de evaluarea făcută inițial. Expoziția a cuprins obiecte armoriate ce provin din familiile Moruzi, Callimachi, Sturdza, Ghica, Cantacuzino, Bibescu, Ştirbey, Cuza şi chiar din colecțiile familiei regale. La acestea s-au adăugat obiecte cu stemă legate de evoluția Administrației locale, Poliției, Universității și a unor societăți științifice.

Promovarea propriului patrimoniu a fost un alt obiectiv realizat cu prilejul acestei expoziții.Realizarea expoziției Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armoriate din colecții ieșene, a reprezentat o experiență interesantă, care a reușit punerea în valoare a unui patrimoniu puțin știut și readucerea în atenție a unui subiect de multă vreme căzut în uitare. Pentru reușita acestui proiect se cuvine să adresăm mulțumiri speciale tuturor celor care l-au sprijinit: domnului director dr. Florin Cîntic și doamnei Ina Chirilă de la Arhivelor Naționale Iași, domnului conf. dr. Ion Cojocaru și doamnei Ana Davideanu de la Muzeul de Istorie Naturală Iași, domnului director conf. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon și domnului Ghiță Tanasă de la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza", domnului manager Dan Lungu și doamnei Laura Terente de la Muzeul Literaturii Române Iași, precum și domnului dr. Hortensiu Aldea, colecționar.

Proiectul a fost un prilej deosebit pentru cercetarea pieselor decorate cu steme și pentru a descoperi misterele pe care acestea încă le păstrează. Expozițiile, care oferă avantajul contactului nemijlocit cu obiectele de patrimoniu, au un caracter efemer, prin natura lor. De aceea este un fapt remarcabil că expoziția beneficiază de un album pe măsură, care să pună la dispoziția celor interesați roadele acestui proiect. Pentru că au făcut posibilă apariția volumului de față, în condițiile de austeritate pe care le traversăm, mulțumim doamnei Manager Lăcrămioara Stratulat și doamnei Senica Țurcanu, Șef Secție Istorie.

Tezaurul heraldic din muzeele ieșene

Expoziția „Vechile blazoane vorbesc“ a fost, în egală măsură, rodul preocupărilor mai vechi pe care le-am avut pentru domeniul Heraldicii, disciplină rămasă în umbră de prea multă vreme, din pricina contextului istoric nefast. Aceste preocupări s-au concretizat prin diverse studii și articole de heraldică, pe care le-am publicat anterior, multe privitoare chiar la obiectele prezente în această expoziție. Interesul pentru heraldică mi-a fost sădit, încă din timpul Facultății, de istoricul Ștefan S. Gorovei, fondatorul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta" din Iași. Majoritatea textelor cu subiect heraldic pe care le-am redactat au fost prezentate în ședințele lunare de comunicări desfășurate sub egida acestui Institut sau a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – Filiala Iași.

Lucrarea de față are la bază reușita expoziție de la Muzeul Unirii. Aceasta nu este un catalog al expoziției, în sensul că nu cuprinde toate piesele prezente, ci doar o selecție a lor; nici principiile de alcătuire nu au fost cele ale unui catalog, ci al unui album. Textele incluse în a doua parte sunt rod al cercetării personale, câteva studii de caz care exemplifică posibilitățile de cunoaștere oferite de această categorie de obiecte. Ele arată cum anume „vorbesc" blazoanele, pentru cei care sunt dispuși să le afle taina.

Interesul principal al expoziției, dar și al albumului, a fost orientat spre heraldica familială, boierească, ce oferea un orizont mai generos de originalitate și de noutate. Deși prezente în expoziție, în mod inevitabil, obiectele marcate cu stema de stat (bourul moldovean sau acvila valahă) sunt relative cunoscute și conduc spre un peisaj destul de stereotip. De aceea și în lucrarea de față am inclus bazoane domnești și princiare în care stema de stat este asociată cu stemele familiale. În câteva cazuri, notabile, am inclus steme domnești de pe obiecte necunoscute publicului, sau care aveau asociate o semnificație deosebită, ce se cerea analizată. De asemenea, am evitat reluarea unor obiecte armoriate studiate pe larg în lucrări anterioare[1]. Ne-am limitat doar la patrimoniul mobil, rămânând ca să abordăm, cu o proximă ocazie, lapidarium-ul heraldic ieșean.

1 Sorin Iftimi, *Iașii, simbolurile unui oraș simbol*, Editura Trinitas, Iași, 2008 (unde este abordată evoluția stemelor orașului, ale Universității și cele aflate pe fațadele Palatului Culturii); *Alexandru Ioan Cuza. Steme, monograme, decorații* (studii și album), Iași, Ed. Kolos, 2009; *Doamna Elena Cuza – steme şi monograme*, în vol. *Doamna Elena Cuza – Un destin pentru România*, coord. Aurica Ichim, Mircea Ciubotaru, Sorin Iftimi, Complexul Muzeal Național „Moldova“, Iași, Editura Palatul Culturii, 2011, p. 88-101; Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Alexandru Ioan Cuza – Memorabilia*, Editura Palat, Iași, 2013; Sorin Iftimi, *Heraldica palatului Sturdza de la Miclăușeni*, Editura Doxologia, 2014.

*

Există o categorie de steme numite chiar *les armes parlantes*, sau „arme grăitoare". Acestea reprezintă un fel de *rebus* vizual, care face trimitere directă la etimologia numelui unei familii. Dacă era o etimologie savantă, sau un „populară" contează mai puțin; numeroase blazoane au fost construite plecând de la etimologii imaginare. Dar, atunci când am ales titlul de *Vechile blazoane vorbesc* am avut altceva în vedere. Mai întâi trebuie făcută precizarea că lumea medievală, în care au apărut blazoanele, reprezenta un univers al gândirii prin simboluri, fiind vorba despre o societate care se baza mult pe oralitate, pe gest, pe vizual. Era un univers spiritual diferit de cel al lumii moderne, construite pe baza gândirii carteziene, iluministe.

În planul istoriei sociale, familiale, stemele vorbesc despre origini şi identitate, despre întemeietorii unei familii, despre strămoși glorioşi, care şi-au dovedit vrednicia pe câmpul de luptă, care au dobândit un statut social privilegiat pentru el și urmaşii lui. Stemele povestesc despre căsătorii, înrudiri, stăpâniri de moşii, sau proprietatea asupra unor obiecte. Blazoanele erau o sursă de mândrie şi de memorie familială, însoțind adesea arborii genealogici, care completau acest discurs. Stemele vorbesc despre ranguri, ierarhii sociale, concesiuni de titluri şi domenii, despre patronaje şi protecţii, despre fidelitate şi devotament. Ele evocă o lume întreagă construită pe asemenea valori.

În planul istoriei mai generale, Heraldica reprezintă un discurs vizual privitor la „Putere" la modul de constituire şi funcționare a acesteia de-a lungul veacurilor. Stemele simple sau alcătuirile heraldice mai elaborate fac referire la diverse construcţii politice, bine structurate, ierarhizate, care au un temei intern al existenței şi un țel spre care sunt îndreptate aspirațiile. O categorie specială este reprezentată de „stemele de pretenție", motivate pe „drepturi" ce vin din trecut, dar care vizează adesea şi un program viitor, ce trebuie menținut în atenție şi care poate fi reactivat în împrejurări favorabile. Astfel, stemele duc de multe ori spre discursul oficial şi de aceea ele au fost adesea folosite de ceea ce am putea denumi „propaganda" epocilor trecute.

Heraldica aduce cu ea prestigiul unei istorii de 1000 de ani, începută pe vremea cruciadelor, epocă în care Europa îşi căuta centrul, temeiul, rațiune de a fi, prin raportare la Locurile Sfinte din Orientul apropiat, care trebuiau apărate de stăpânirea „necredincioşilor". Ca fenomen cultural, Heraldica este specifică Europei occidentale, lumii catolice care a generat acest limbaj vizual, acest cod social, ce s-a extins apoi și în alte spații culturale și confesionale.

Chiar dacă Țările Române s-au aflat la periferia fenomenului heraldic, ele au fost cuprinse, totuși, în acest fenomen. S-a purtat o lungă discuție dacă a existat sau nu instituția heraldică la români, cu răspunsuri diverse. Vechiul fond de civilizație latină a primit pecetea Bizanțului; influența greacă, orientală, și confesiunea ortodoxă nu au încurajat adoptarea sistemului heraldic occidental în spațiul românesc, înainte de timpurile moderne. În Moldova și Țara Românească nu a existat o Cancelarie a

Ordinelor, nu au fost heralzi, Domnitorii nu au conferit diplome cu blazon. Mai multe dintre familiile boierești moldo-muntene au beneficiat însă de concedări de steme din partea suzeranilor vecini: regii Poloniei, principii Transilvaniei, împărații Austriei sau țarii Rusiei. Aceste blazoane sunt indicii ale obținerii indigenatului în țările vecine și ale integrării familiilor românești respective în sistemele nobiliare ale altor țări. Deși dobândite în alte spații, în condiții specifice, aceste steme au fost folosite și pe teritoriul Țărilor Române fără îngrădiri, dar și fără caracter oficial. Prin imitație, multe familii boierești de rang mai mic nu au rezistat „modei", adoptând însemne similare auto-conferite (așa numitele „steme de asumpțiune"). Folosite consecvent și de mai multe generații ale aceleiași familii, aceste steme au dobândit o valoare *de facto*, conferind identitate multor obiecte muzeale care au fost împinse de împrejurările istorice spre anonimat.

Blazoanele reconstituie universul simbolic al vechilor familii domnești şi boiereşti din veacurile trecute. Revitalizarea stemelor de familie în Principatele Române, la jumătatea secolului al XIX-lea, a făcut parte din modernizarea societății, prin adoptarea modelelor și valorilor occidentale. Se poate spune că redescoperirea heraldicii de către elita socială din Principate a reprezentat o formă integrare europeană a aristocrației românești.

*

Expoziția de heraldică de la Muzeul Unirii a urmărit să identifice și să pună alături, în dialog, obiecte armoriate care au o legătură istorică, sau genealogică, dar care nu și-au mai vorbit de multă vreme. Stema aceleiași familii a fost ilustrată pe obiecte din materiale diferite. De obicei, istoria, sau „povestea" țâșnește din asemenea alăturări provocate. Pot fi observate consecvențe, variante, evoluții ale stemelor sau contrafaceri. Astfel de investigații, făcute cu toate obiectele puse împreună, pe aceeași „masă" imaginară, permit sesizarea atribuirilor greșite făcute în trecut, sau posibilitățile de a face o nouă atribuire.

În cazul albumului însă, a trebuit să renunțăm la avantajele oferite de expunerea asociată a obiectelor și să revenim la modalitatea clasică, pe a reproduce obiectele armoriate în funcție de suport, pe categorii de materiale. Ordinea aleasă este aceea a stemelor redate pe lemn, pictură în ulei, textile, porțelan, sticlă, metale, sigilii sau documente. Am făcut această alegere și pentru a nu pune alături obiecte de dimensiuni foarte diferite, generând disproporții nefirești. Materialele foarte diverse ridică și ele probleme specifice de imagine și de aceea am preferat o disociere a lor. Ordinea aleasă se va derula tacit, fără a marca în mod deosebit succesiunea materialelor-suport.

O piesă de prestigiu din patrimonial Muzeului de Istorie din Iași este *tronul ultimilor domni fanarioți* **(fig. 1)**. Deși, teoretic, tronul a stat mereu în centrul privirilor, el nu a fost, de fapt, studiat cu atenție[2]. Compoziția heraldică a stemei oferă indicii utile

2 Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6247.

pentru de datare (**fig. 2**). Urmele de slove chirilice păstrate în câmpul stemei trimit spre domnitorul Scarlat Callimachi (1807-1810; 1812-1819); am arătat, cu alt prilej, argumentele care coboară vechimea piesei până la domnitorul Alexandru Moruzi, fiind comandat special pentru a împodobi noul palat domnesc, edificat de acesta, la 1806, în stil neoclasic[3]. Palatul respectiv a dispărut cu totul după incendiul de la 1880 şi după reamenajarea în stil neogotic a clădirii. Tronul însă, este singura piesă care a supravieţuit monumentului căreia îi era destinat. Este foarte probabil că acest tron – aflat încă în dotarea Palatului Ocârmuirii – a fost folosit, la 5 ianuarie 1859, pentru „înscăunarea", fără prea multă ceremonie, a celui care avea să devină primul domnitor al României moderne.

Un bun prilej pentru a reveni asupra subiectului este portretul întreg al domnitorului Alexandru Moruzi (1802-1806), comunicat de istoricul Mihai Dim. Sturdza (**fig. 3**). Domnitorul este portretizat în picioare, în faţa tronului, lucrat după moda occidentală, din lemn sculptat şi aurit, tapiţat în catifea roşie. Spătarul scaunului este încununat de o stemă domnească, montată destul de nefiresc (**fig. 4**). Impresia de improvizaţie duce spre concluzi că avem în faţă un tron imaginar, zugrăvit de un pictor care nu a văzut niciodată în realitate respectiva piesă de mobilier. Stema, pictată ca şi cum ar fi fost sculptată în lemn aurit, foloseşte un scut de tip „englez". Scutul, este despicat, având în dextra acvila valahă şi în senestra capul de bour moldovean; acesta are „în şef", cele trei stele ale familiei Moruzi, dispuse în fascie. Nu există haşuri pentru indicaţii de culoare, aşa că nu se poate comenta nimic privitor la acest aspect. Scutul este timbrat de o coroană închisă, de tip regal, puţin obişnuită în Principate. Coroana este flancată de şase steaguri, dispuse 3x3.

Foarte interesantă este şi rama, probabil mai recentă, din a doua jumătate a secolului XIX. La partea superioară, aceasta este încununată cu o coroană de tip princiar clasic. La partea inferioară a ramei se află şi o stemă a familiei Moruzi sculptată în lemn (**fig. 5**). Este un scut de tip francez modern, având câmpul despicat. Haşurile reprezintă indicaţii de culoare, după codul introdus încă din secolul XVII. Astfel, se poate spune că, în dextra capul de bour al Moldovei broşează peste un câmp despicat în bandă, de azur şi roşu; acvila cruciată muntenească se află pe un câmp presărat cu semene care ar indica mai curând codiţele de hermină decât aurul (pentru metalul galben trebuia folosit un câmp marcat cu puncte). După cum am văzut, stema familiei Moruzi este înfăţişată în capul scutului („şef"); haşurile indică un câmp de azur; acesta ar cere mai curând stele de argint decât de aur. Stelele cu cinci colţuri se raportează, ca şi forma scutului, la heraldic franceză, nu la cea din spaţiu germanic (unde regula era reprezentată de stelele cu şase colţuri).

Tronul domnilor fanarioţi de la Muzeul de Istorie a Moldovei poate fi pus într-un context relevant, alături de mai multe jilţuri domneşti din ultimii ani ai

3 Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Alexandru Ioan Cuza - Memorabilia*, Editura Palatul Culturii, Iaşi, 2013, p. 61-62, foto la p. 65.

secolului XVIII și începutul secolului XIX, păstrate în diverse biserici ieșene. Cele mai interesante se află în Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi. Sunt două perechi de jilțuri, destinate Domnului și Mitropolitului, care provin, potrivit etichetelor actuale, din vechiul paraclis al Palatului Mitropolitan. Prima pereche de jilțuri, cu aspect mai arhaic, are pe spătar stemele pictate **(fig. 6)**. Ele sunt atribuite în prezent domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) și mitropolitului Sofronie Miclescu (1851-1861). Aceste atribuiri a fost făcute, probabil, doar pe baza faptului că deasupra stemei pictate de pe spătarul jilțului domnesc sunt înfățișate capul de bour moldovenesc și acvila valahă (în lemn aurit) **(fig. 8)**. Or, această asociere nu apare numai după 1859, în stemele Domnului Unirii, ci au fost folosite anterior de toți domnii fanarioți care au domnit, succesiv, în ambele principat românești. Pentru o atribuire realistă, foarte valoroasă este informația că cele două jilțuri provin din paraclisul Palatului Mitropolitan. Se ştie că cel care a construit Palatul destinat înalților ierarhi ai Moldovei a fost mitropolitul Iacob Stamate (1792-1803). El a amenajat în clădire, care pe atunci avea doar parter, paraclisul „Duminica Tuturor Sfinților", săvârşit la 10 decembrie 1798[4]. În mod firesc, Iacob Stamati trebuie să fi dotat acest paraclis cu cele două jilțuri, care pot fi datate, astfel, în anul 1798. Corespunzător acestui an, jilțul domnesc a fost destinat, probabil, domnitorului aflat atunci pe tron, Alexandru Callimachi (1796-1799), deși nu are pe el nici un fel de inițiale sau cifre care să dea lămuriri în acest sens **(fig. 7)**. O rezervă în privința acestei atribuiri este faptul că Alexandru Calimachi nu a domnit și în Țara Românească, deci, deasupra stemei pictate, cu capul de bour, nu ar fi trebuit să se afle simbolurile ambelor principate. Dacă acordăm mai multă importanță acestui detaliu, următorul candidat este domnitorul Alexandru Moruzi (1802-1806), care domnise anterior și la București, deci putea să își alăture cele două steme. În acest caz însă, jilțurile fiind perechi, cel arhieresc ar fi fost destinat lui Veniamin Costachi (1803-1842). Deci, cele două tronuri pictate din Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi sunt cu șase decenii mai vechi decât se crede.

Un termen de comparație pentru jilțurile provenite din paraclisul Palatului Mitropolitan este oferit de alte două jilțuri, aflate în Biserica „Sf. Spiridon"[5]. Mai interesant pentru subiectul de față este, desigur, jilțul destinat domnitorului **(fig. 9)**. Acesta are pe spătar tot o stemă pictată, similară cu cele de mai sus. În mod normal, acest jilț ar trebui să fie pus în relație cu domnitorul aflat pe tron în anul 1804, când biserica a fost reclădită din temelii. În acel an, în funcție se afla Alexandru Moruzi (1802-1806). În ovalul stemei se observă însă câteva inițiale, pictate cu vopsea roșie: IO - AL /SK - CL /V.-V. Acestea corespund lui Scarlat Callimachi Voievod (1812-1819), fiul lui Alexandru Callimachi vodă (17695-1799). Deosebit de frumoasă este stema: Capul de bour, de culoare naturală este aşezat pe un scut heraldic francez modern,

4 Scarlat Porcescu, *Catedeala Mitropolitană din Iaşi*, p. 107.

5 Sorin Iftimi, *Turnul bisericii „Sf. Spiridon" din Iaşi, un monument între două lumi*, în *Cercetări privitoare la bisericile ieşene*, ed. I, Editura Trinitas, p. 108-123.

de aur. Mantia de culoare purpurie, căptușită cu alb, este încoronată de o coroană deschisă. Scutul este însoțit de sabie şi sceptru în formă de buzdugan, precum și de trei perechi de steaguri, în culori mai puțin obișnuite astăzi: roșu, alb și verde. Nu credem că aceste culori sunt fanteziste, ci că ele indică, probabil, steagurile oferite la investitura domnitorului de către sultan (și nu steagurile „naționale" din deceniile următoare). Panoplia de trofee decorative este completată de tobe, trompete, țevi de tun şi ghiulele. Se știe că iconostasul biserici Sf. Spiridon a fost pictat de Eustație Altini, cel mai important „zugrav" din Moldova acelei epoci. O analiză stilistică ar putea stabili dacă stema de pe spătarul acestui jilț a fost pictată de acest artist remarcabil.

Revenind la Muzeul de la Mănăstirea Trei Ierarhi, vom face câteva considerații și asupra celorlalte două jilțuri (domnesc/arhieresc) provenite tot din vechiul paraclis mitropolitan. Acestea sunt atribuite, în prezent mitropolitului Veniamin Costachi (1803-1842) și domnitorului Mihail Sturdza (1834-1849). În realitate, din punct de vedere stilistic (deci și cronologic), aceste două piese nu alcătuiesc o pereche, precum cele la care ne-am referit mai sus. Cel atribuit mitropolitului Veniamin are pe spătar o reprezentare heraldică a Sf. Gheorghe ecvestru într-un scut de tip germanic, așezat pe o mantie încoronată (cu o coroană de tip princiar, nu cu mitră). Sub scut se aflǎ o eșarfă cu inscripția „Cu noi Dumnezeu" (traducerea de la *„Deus nobiscum"*), ceea ce duce datarea acestei steme spre 1900, când a fost introdusă această deviză.

Deosebit de interesant este cel de-al doilea jilţ domnesc, atribuit de etichetă lui Mihai Sturdza **(fig. 10, 11)**. Acest jilţ, destinat unui paraclis, pare a fi un pandant al tronului ultimilor domni fanarioți de la Muzeul de Istorie. Ca tehnică, stema este sculptată în lemn aurit. Întâlnim aceeași amplasare a capului de bour direct pe mantia domnească și nu într-un scut heraldic. Între trofeele exterioare scutului, pot fi remarcate cele două tuiuri din coadă de cal, care indicau rangul domnitorului în ierarhia otomană, precum și halebardele, cu forma lor specială. Tobele, țevile de tun, ghiulelele, sunt și ele prezente. În privința spătarului, marginile decorate cu frunze de acant, precum și cele două vase „antice" de deasupra, sunt elemente de apropiere. Jilțul din Muzeul de la Trei Ierarhi nu are (sau nu mai are) litere sau cifre care să înlesnească datarea piesei. Credem însă că atât jilțul, cât și tronul, prin similitudinile pe care le prezintă, trebuie raportate cronoloogic la același domnitor: Scarlat Callimachi (1812-1819) sau poate chiar Alexandru Moruzi (1802). Jilțul nu a fost comandat, în nici un caz, de Mihail Sturdza (1834-1849) așa cum s-a crezut. O caracteristică a stemelor acestuia este dată de includerea în stema țării, alături de capul de bour, a leului familiei Sturdza, așa cum se poate vedea în stemele de pe jilțurile de la bisericile Sf. Sava sau Frumoasa **(fig. 12, 13)**.

În colecția Muzeul Unirii din Iaşi se păstrează un portret al Mariei Obrenovici, în ramă ovală, al cărui frontispiciu este împodobit cu două blazoane acolate[6]. Sunt

6 *Portretul Mariei Obrenovici*, de Michele Gordigiani, ulei/pânză, 70 x 56 cm, Muzeul Unirii Iaşi; lucrarea provine din colecția Henri Catargi (București). Portretul a fost achiziționat de Muzeu

stemele familiilor Catargi şi Obrenovici, care atestă identitatea persoanei portretizate **(fig. 19, 20)**. Deşi opera nu este semnată de autor, este acceptat faptul că pictura a fost realizată de un artist cu notorietate: florentinul M. Gordigiani (1835-1909), pictorul oficial al Casei de Savoia.

După cum se ştie, Maria Catargiu (1835-1876) s-a născut la Iaşi, în casa lui Costin Catargiu de la Copou, care găzduieşte astăzi o parte a Facultăţii de Istorie[7]. Se cunosc mai multe portrete ale familiei Catargi, aflate în colecţiile publice din Iaşi şi Bucureşti, dar nici un alt portret al membrilor familiei nu este înnobilat de un blazon. Explicaţia constă în statutul dobândit de Maria, care a intrat, prin căsătorie, în Casa princiară din Serbia; pictura este, deci, un portret de prinţesă şi nu de reprezentantă a boierimii moldoveneşti. Al doilea soţ al Mariei Catargi a fost prinţul sârb Miloş Obrenovici (1829-1861). Ea a fost mama lui Milan Obrenovici, viitorul rege al Serbiei, care s-a şi născut în Moldova, la Mărăşeşti, în conacul familiei Catargi (1851). Această alianţă matrimonială explică stema de pe rama portretului. Un fapt neuzual este ordinea celor două scuturi heraldice acolate: în mod firesc, pe prima poziţie, din dextra, ar fi trebuit să se afle stema Obrenovici, partea masculină a familiei şi partea cea mai prestigioasă, princiară. Trecerea stemei Catargi pe locul cel mai onorant are o semnificaţie anume: la data executării portretului, prinţul Miloş divorţase de Maria, dar aceasta îşi păstra un înalt statut prin deţinerea custodiei fiului minor, prinţul Milan. În aceste condiţii, Maria Catargi şi-a permis să acorde prioritate stemei moldoveneşti. Rama cu blazon, de o foarte bun calitate, trebuie să fi fost executată în străinătate. Portretul urma să fie expus în salonul de la Iaşi, unde Catargieştii deţineau un rol important în societatea moldovenească. Despre semnificaţia stemei familie princiare Obrenovici am scris cu altă ocazie[8].

În expoziţie au mai fost prezente un impunător jilţ de lemn şi o masă cu patru steme în colţurile tăbliei, aflate în colecţia Muzeului Universităţii. Nu se cunoaşte prea bine traseul urmat în timp ce aceste două piese, dar indiciile conduc spre palatul Rosetti-Roznovanu, actualul sediu al Primăriei oraşului Iaşi. În privinţa mesei, stemele încrustate cu lemn nobile culoare deschisă, au fost destul de deteriorate; unele fragmente stau însă mărturie asupra eleganţei lucrăturii iniţiale. Scutul steme este

---

la 25 iunie 1958, plătindu-se suma de 45.000 lei. În trecut, lucrarea era clasată în Patrimoniul Cultural Naţional. Cf. Sorin Iftimi, *Reprezentări heraldice relative la Cuza Vodă şi apropiaţii săi aflate în muzeele ieşene*, în *Unirea Principatelor. Monumente, fapte, protagonişti*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Editura Junimea, Iaşi, 2005, p. 160-162 (*Portretul armoriat al Mariei Catargiu-Obrenovici*).

7 Sorin Iftimi, *„Casa Costin Catargi" din Iaşi. Proprietari şi locatari*, în „Monumentul", VI, 2005, p. 123-140; cf. şi idem, Logofătul Iordache Catargiu şi portretul său de la Spiridonie, în vol. *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieşene*, ediţia I, Editura Trinitas, Iaşi, 2008, p. 181-197, Constantin Ostap, *Maria Catargi Obrenovici*, în „Magazin istoric", 1995, nr. 11, p. 72-73.

8 Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Alexandru Ioan Cuza - Memorabilia*, p. 134-136.

încărcat cu o cupă în care se află trei roze; micul scut este așezat pe o panoplie de trofee militare (inclusiv tobe, timpane, țevi de tun și ghiulele), făcând trimitere spre o autoritate de acest tip deținută de comanditarul stemei. Sub stemă se află eșarfa cu deviza familiei Rosetti: „SERANO ET NUBILE SOSPES" („În senin și în negură teafăr!"), reinscripționară însă cu greșeli, de cineva care nu mai era deprins cu studiul limbii latine **(fig. 16)**.

Jilțul cu blazon ar trebui să fie pus în legătură cu Maria Ghica-Comănești (Marghiolița), celebra proprietară a palatului Roznovanu, multă vreme după decesul soțului său, Nicolae Rosetti-Roznovanu **(fig. 14)**. Cele patru rânduri de roze de pe spătarul jilțului trimit spre această reședință. Cu adevărat heraldică este însă stema sculptată pe spătarul acestui jilț. Este o stemă Ghica, cu hașuri pentru indicații de culoare[9]. Poate fi descris un scut de tip francez modern, de culoare verde (hașuri oblice) având, pe un brâu de azur, șase monede de aur. În câmpul verde sunt dispuse, de o parte și de alta a brâului, simetric, 12 vârfuri de săgeți (dispuse 6x6) **(fig. 15).** În mod obișnuit, în steme Ghica figurau 12 lacrimi de argint, care au dobândit însă înfățișări și explicații diverse. Se mai poate remarca faptul că această formulă a stemei este specifică Ghiculeștilor din Muntenia. În Moldova predomina stema Ghica ce avea, de o parte și de alta a monedelor de aur (*bezanți*) patru vulturași. Această ultimă varianta a fost folosită și de ramura Ghica-Comănești, cărei îi aparținea și frumoasa Marghiolița. Stema cu vulturași poate fi văzută și astăzi pe frontispiciul Muzeului Unirii, care a fost o casă „Ghica-Comănești" (reamenajată ca atare, pe la 1872, de Ecaterina Ghica).

Un alt portret cu blazon este cel al vornicului *Dimitrie Ralet*, bunicul scriitorului omonim[10]. Surprinde vestimentația tipic orientală[11] asociată cu un blazon eminamente occidental **(fig. 17)**. Vornicul Ralet l-a însoțit într-o călătorie până la Brno, pe domnitorul muntean Alexandru Ipsilanti „arestat" de austrieci la 1788, de austrieci. El a povestit această experiență în *Suvenire și impresii de călătorie*. Despre el a scris și paharnicul Constandin Sion, în vestita sa *Arhondologie*[12]. Cu privire la acest portret, datat în 1789, s-a spus că a fost pictat undeva în Ardeal, probabil la Sibiu. Blazonul

9 Chestiunea stemelor familiei Ghica a fost expusă, în detaliu, de Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, p. 253-258.

10 Anonim, *Portret Dimitrie Ralet*, inv. 1328, ulei/pânză, 71 × 58,5 cm, Muzeul de Artă Iași (V. Vasilovici, *Valori de artă românească. Catalog (Achiziții din ultimele două decenii, 1951-1970)*, Muzeul de artă din Iași, 1971, p. 33, nr. 1).

11 Lucia Ionescu, *Costumul de curte ilustrat în pictura secolului al XIX-lea din Moldova*, în *Studii și articole de istorie*, coordonatori Diana Fotescu, Marian Constantin, Muzeul Național Cotroceni, București, Editura Sigma, 2001, p. 437.

12 Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefața de Mircea Angelescu, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, Editura Minerva, 1973, p. 225; Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, [f.a.], p. 222.

pare a fi o alcătuire ad-hoc: scut francez modern, tăiat azur şi alb (argint) **(fig. 18)**. Pe brâul verde de la mijlocul scutului este desenată Arca lui Noe, având pe acoperiş porumbelul cu ramura de măslin în plisc. În partițiunea inferioară, pe câmp alb, se află monograma personajului: „D.R." (Dimitrie Ralet). Scutul este timbrat de o coroană de conte (cu 9 perle mari) și este susținut de doi lei afrontați, conturnați, limbați cu roşu. Este cunoscută şi o variantă a acestui blazon, publicată cu ani în urmă[13]: scut francez tăiat având, în partițiunea superioară, pe azur, o corabie cu pânze, plutind pe valuri de culoare verde; în partițiunea inferioară sunt două balene, orientate prima spre dreapta, a doua spre stânga.

În expoziție, stemele pe suport textil au fost puține și dificil de asociat, dar diversitatea lor a prezentat un interes deosebit. O piesă cvasi-necunoscută este fanionul domnesc (banieră?) păstrat la Muzeul Teatrului din Iași. Acest steag, de mici dimensiuni, pare a fi ceva mai mult decât un obiect de decor, confecționat pentru scenă. Grija pentru detalii indică un obiect cu altă destinație, ajuns ulterior, fortuit, în inventarul Teatrului. Flamura este formată din două benzi, azur și roșu, culorile cunoscute ale Moldovei, din prima jumătate a secolului XIX. Pe una din fețe este brodat capul de bour, deasupra însemnelor domnești, sabia și buzduganul **(fig. 21)**. Pe cealaltă față a flamurii este reprezentat Sf. Gheorghe ecvestru, în costum de roman, aflat în luptă cu balaurul; este cunoscuta imagine a protectorului Moldovei **(fig. 21, 22)**.

În colecția Muzeului Unirii se află *o tolbă cu săgeți* atribuită domnitorului Alexandru Ioan Cuza, provenită de la Muzeul de Istorie Naturală, cel mai vechi din capitala a Moldovei **(fig. 23, 24)**. În vechea monografie a Societății de Medici și Naturaliști este amintită o listă de obiecte transferate aici, la 1 aprilie 1886, în care se menționează „o tolbă cu săgeți, de catifea vișinie, cusută cu firuri galbene" [14], însoțită de un arc de lemn. Din context reiese că tolba aparținuse domnitorului Grigore Al. Ghica. Examinând stema cu atenție, putem aprecia faptul că aceasta nu poate fi, într-adevăr, din domnia lui Cuza, ci de la Ghica: este un scut francez modern despicat, având în prima partițiune (cea mai onorabilă), pe câmp de aur, capul de bour al Moldovei, în culoare naturală; în a doua partițiune, pe câmp roșu, se află o acvilă, dar care nu este a Țării Românești, ci a familiei Ghica. Acvila, cu aripile desfăcute și zborul coborât, este așezată pe o ramură înfrunzită; peste aripa dextră broșează un ecuson sfertuit[15]. Acesta este prea mic pentru a mai fi reprezentate pe el detaliile, dar se știe că în cele

13 Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus. Album heraldic*, Bucureşti 1976, p. 36, fig. 373 (dactilo).

14 N. A Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă și Museul Istorico-Natural din Iași 1830-1919*. Iași, 1919, p. 117.

15 Acest ecuson era, de fapt, o carte deschisă, uneori de culoare verde, încărcată cu lacrimile ghiculeștilor. Culoarea verde a scutului Ghica provenea de la varianta cea mai arhaică a stemei de familie, care reprezenta „Grădina lui Alcinous", temă mitologică ce făcea aluzie la originea geografică a familiei Ghica, în Albania de astăzi.

patru cartiere erau patru vulturași[16]. Scutul este timbrat de o coroană închisă, flancată de sceptru și sabie, fiind amplasat pe o panoplie de trofee militare (tunuri, ghiulele, puști, tobe și trompete).

În expoziție a fost prezentă și o serie remarcabilă de vase din porțelan și faianță cu reprezentări heraldice. În inventarul Muzeului Kogălniceanu figurează farfuria de faianță ce are stema Cantacuzino în varianta dezvoltată, cu 9 cartiere[17]. În jurul scutului heraldic se observă colanul Ordinului Constantinian al Sf. Gheorghe, iar pe eșarfă se poate citi deviza „QUAE NOCENT DOCENT" (*Din suferință se învață*)[18]. Mantia pe care a fost așezată stema este încoronată cu o coroană de tip princiar; din aceasta coboară două mici panglici care amintesc de fanioanele specifice coroanei împărătești (o aluzie la descendența imperială a Cantacuzinilor)[19] **(fig. 29, 30)**.

Din aceeași colecție provine o farfurie de porțelan cu reprezentarea policromă a stemei domnitorului Mihail Sturdza[20] **(fig. 31)**. Este un scut francez despicat, cu ambele partițiuni de azur; în prima se află capul de bour, iar în a doua leul sturdzesc. O asemenea stemă se știe că a folosit Mihai Sturdza și după domnie, precum cum se vede în reprezentările din capela de la Baden-Baden. Foarte interesante sunt drapelele ce flanchează stema, redate în detaliu. Pot fi distinse trei tipuri: 1. Câmp albastru, de formă pătrată, cu capul de bour de aur, timbrat de o coroană princiară cu scufia de purpură și înconjurat de două ramuri verzi; câmpul vexilologic are patru cantoane roșii fiecare fiind încărcat cu câte o stea de argint cu cinci colțuri și monograma domnitorului un „M" auriu; 2. Al doilea tip este construit aproape identic, dar în câmp are reprezentat, în locul capului de bour de aur, pe Sf. Gheorghe ecvestru, ucigând balaurul; 3. Între cele două tipuri de drapele este amplasat câte un fanion de cavalerie, în culorile roșu și albastru.

În colecția Muzeului Unirii există și un tip de farfurii cu blazon atribuit în mod tradițional lui Alexandru Ioan Cuza[21]. Stema reprezentată are indicații de culoare marcate prin codul de hașuri[22]. Aceasta poate fi descrisă astfel: scut tăiat având în partițiune superioară o acvilă cu zborul coborât, ieșind, pe al cărui piept broșează o tabletă încărcată cu două rânduri de lacrimi de argint, dispuse simetric față de un șir

---

16 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor*, p. 256-257.

17 Muzeul „M. Kogălniceanu", inv. 199m.

18 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor*, p. 246-251

19 Cf. Cătălina Opaschi, *O genealogie inedită a familiei Cantacuzino și herburi cantacuzine*, în „Cercetări numismatice", XII- XIII, 2006-2007, Muzeul Național de Istorie a României, București, p. 535-565.

20 Muzeul „M. Kogălniceanu", inv. 659m; 660m.

21 Sorin Iftimi, *Reprezentări heraldice relative la Cuza Vodă și apropiații săi aflate în muzeele ieșene*, în *Unirea Principatelor. Monumente, fapte, protagoniști*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Editura Junimea, Iași, 2005, p. 159-160.

22 . Muzeul Unirii, inv. 1029.

de bezanți așezați în fascie. Partițiunea inferioară este despicată în două cartiere; în cel dintâi este reprezentată acvila cruciată a Munteniei (hașurile, prin orientarea lor, indică purpura, și nu culoarea verde); în al doilea cartier, pe câmp de aur (semănat cu puncte), este capul de bour al Moldovei. În mod normal, stema ar trebui privită ca un scut despicat, cu stemele principatelor, având în capul scutului (*șef*) acvila familiei Ghica. Șeful este prea lat (jumătate de scut, în loc de o treime), ceea ce favorizează o citire eronată. Scutul este timbrat de un coif cu o vizieră apărată de șapte bare, înfățișat frontal (indiciu de rang) și este susținut de doi lei rampanți conturnați. Totul este așezat pe o mantie încoronată cu coroană de tip princiar. Dedesubt se află o eșarfă pe care este scris, în locul devizei clasice a Ghiculeștilor[23], cuvântul: CIOCĂNEȘTI **(fig. 32)**.

Această denumire, cel puțin, ar fi trebuit să dea de gândit asupra faptului că stema nu are nici o legătură cu familia Cuza, chiar dacă în imagine sunt reunite simbolurile ambelor principate. Conacul Ghica-Cantacuzino de la Ciocăneşti (jud. Dâmbovița), a fost o luxoasă reședință aristocratică situată în mijlocul unui parc de 20 de ha. Pe acel loc s-a aflat un vechi conac construit de aga Constantin Crețulescu. Eliza, fiica acestuia, s-a căsătorit cu Vladimir M. Ghica (1832-1915), care transformat reşedința după gustul noii epoci. El trebuie să fi fost comanditarul serviciului de masă cu stema familiei Ghica, destinate noului palat. Din păcate, edificiul a fost demolat în primii ani de după 1950[24]. Obiectele de porțelan s-au dovedit mai durabile decât zidurile de piatră. Ele sunt păstrătoarele unei memorii familiale specifice, ilustrative pentru ceea ce a însemnat mediul aristocratic românesc din ultima parte a secolului XIX.

Între obiectele decorate cu armoarii se remarcă o carafă din sticlă groasă cu stema domnitoare Sturdza[25] **(fig. 36, 37)**. În evidențele Muzeului de Istorie a Moldovei aceasta figurează ca aparținând lui Ioniță Sandu Sturdza, primul domn pământean (1822-1828). Se cunosc puține reprezentări ale stemei acestuia, dar modul în care este alcătuit blazonul, cu leul în partițiunea secundă, seamănă mai mult cu stemele lui Mihail Sturdza (1834-1849) şi credem că atribuirea ar trebui schimbată, împreună cu datarea. În privința celor şase steaguri şi a trofeelor, care erau cunoscute pa ales din stemele celui dintâi, am văzut deja pe farfuriile de porțelan ale lui Mihail Sturdza panoplii de trofee asemănătoare. În stema de pe carafă scutul, de tip englez, numai este însoțit de cei doi delfini (prezenți, de obicei, în stemele lui Mihail Sturdza), dar lipsesc şi tuiurile otomane, din domnia prințului domnitor din familie Ioniță Sturdza.

Piese rare, din această categorie, sunt cele trei pahare şi o chesea care au gravate stema oficială a principelui Carol I, aflate în colecția Muzeului de Istorie Naturală **(fig. 39, 40)**. În îndelungata domnie a lui Carol, stema de stat a cunoscut mai multe

23 Deviza obișnuită a familiei Ghica era „LABOR OMNIA VINCIT IMPROBUS" („Munca neîntreruptă învinge toate").

24 Narcis Dorin Ion, *Destinul unor reşedințe aristocratice în primul deceniu al regimului comunist (1945-1955)*, în „Monumentul", IX, Iaşi, 2008, p. 276-277.

25 Carafă din sticlă cu stema Sturdza, 37x13 cm, Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 3063.

transformări. Stema de față poate fi datată la începutul domniei, fiind introdusă prin legea promulgată de Senat în aprilie 1867; aceasta a rămas în vigoare până în 1872. Nu sunt gravate hașuri pentru indicații de culoare; dintre toate smalțurile, singurul completat este auriul. Există însă descrierea din lege și imagini color păstrate, care pot servi la completarea cromaticii acestei steme, pentru o reconstituire virtuală: „Scutul scartelat, purtând în cartierele 1 și 4 (pe azur și respectiv pe aur) o acvilă cruciată și conturnată, cu zborul jos, în culori naturale, în cantonul superior senestru aflându-se un soare de aur; în cartierele 2 și 3 (pe azur și respectiv pe roșu) un cap de bour, asemenea de culori naturale, cu o stea cu cinci raze de argint, purtând în cantonul dextru, respectiv senestru superior, câte o lună crai-nou din același metal. Ecusonul central, broșând peste cele patru cartiere, va conține stema noii dinastii, scartelat de argint și negru. Scutul, timbrat de o coroană regală, este susținut la dextra de o femeie dacă ținând în mâna dreaptă un arpi (pumnal dac), iar la senestra de un leopard lionat; sub tenanți, o eșarfă albastră cu deviza în litere de aur: *„Nihil sine Deo"*. Totul sub un mantou de purpură tivit cu franjuri de aur, căptușit cu hermină și timbrat de asemenea de o coroană regală"[26].

Se poate observa că, în principiu, noua stemă calchia pe cea elaborată în domnia lui Cuza, la 1864, sub consilierea unor prestigioși heraldiști francezi. Acea stemă scartelată, cu simbolurile principatelor dublate, și-a păstrat caracterul oficios, nefiind adoptată printr-o lege. Este discutabilă opțiunea de a modifica smalțurile proiectului vechi, atât de simetric și armonios. O schimbare în acest sens se petrece însă înaintea domniei lui Carol. Este foarte probabil cele trei pahare cu stema lui Carol I să fi avut caracterul de mostre, de probe; pe baza lor, comanditarul avea să se decidă asupra unei variante tehnice, dintre cele trei prezente. Neaparținând unei serii mari, ci fiind unicate, cele trei pahare sunt cu atât mai valoroase.

Deosebit de interesante sunt obiectele de metal purtătoare de steme. Între acestea se remarcă două vase de argint, de uz bisericesc, ce au gravată pe le stema Cantacuzinilor munteni **(fig. 41, 42)**. Desenul este foarte bine executat, având și hașuri pentru indicații de culoare. Astfel, descrie stema: un scut „de tip englez" având în câmp de azur acvila cruciată a Țării Românești (în poziție corectă, de acvilă), flancată în canton de soare și lună; în șef, pe roșu, este înfățișată acvila bicefală a familiei Cantacuzino. Scutul este timbrat de o coroană de rang princiar, clasică. În jurul scutului poate fi identificat colanul Ordinului Constantinian al Sf. Gheorghe. Acest element indică drept comanditari ai obiectelor pe fiii lui Ștefan vodă sau Șerban vodă Cantacuzino.

Rețin interesul, în mod special, două obiecte legate de familia domnitoare Sturdza, păstrate în colecția Muzeului de Istorie a Moldovei. Primul este un mic vas globular de argint aurit, cu capac **(fig. 45, 46)**. Pe vas a fost aplicată o stemă în jurul

26 Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 159-160 și planșa LXX (cu șase variante ale acestei steme); idem, *Evoluția armeriilor Țărilor Române...*, p. 402-403 și planșa XCVI (color).

căreia se află inscripția „Ioan Sandu Sturdza V.V." și „Let 1821" (remarcăm că domnitorul a urcat pe tron abia în anul următor!). Dacă examinăm cu atenție stema, dincolo de asocierea stemelor Moldovei şi Valahiei, putem remarca, în şeful scutului, cele trei stele ale familiei Moruzi[27]. Pe piciorul vasului se află însă o inscripție mai rudimentară, în slove chirilice, care indică, probabil, numele meşterului şi o vechime diferită a acestei piese: „Stan Ispas, 1815". Obiectul este prea nou pentru a fi comandat de domnitorul Alexandru Moruzi și prea vechi pentru a fi comandat de Ioniță Sandu Sturdza; în 1815, pe tronul Moldovei se afla Scarlat Callimachi. Astfel, piesa analizată își păstrează misterele, deocamdată.

Remarcabilă este cheseaua de argint ce are aplicată stema Sturdza, în metal aurit[28] **(fig. 48, 49)**. Este un scut de tip francez modern, despicat, având în dextra, pe roşu (potrivit haşurilor), leul rampant al Sturdzeştilor, iar în senestra, capul de zimbru al Moldovei, realizat într-o piatră semiprețioasă de culoare *coraille*. Se poate observa că acest cap de zimbru este mai vechi decât restul stemei, fiind un element reutilizat. Dimensiunea sa fiind „un dat", a determinat o incorectitudine de execuție, scutul neputând fi împărțit exact pe mijloc. O altă licență este așezarea stemei de familie în partițiunea cea mai onorabilă, când uzul cerea ca acel loc să fie ocupat de stema de stat. Aceasta a dus la schimbarea orientării leului, spre senestra (ne uzual), pentru a nu sta cu spatele spre stema țării. Interesant este însă jocul de smalțuri (după formula „dintr-una în alta"): leul de aur pe câmp roşu/ cap de zimbru roşu pe câmp de aur (argint?)[29]. Această particularitate a stemei, cu leul în partițiunea 1, întors spre senestra, pentru a privi spre stema de stat este o caracteristică a stemelor lui Ioan Sandu Sturdza (1822-1849)[30]; prezența tuiurilor otomane, din coadă de cal, printre trofee, conduce tot sper această atribuire.

O elegantă aplică reprezentând stema familiei Moruzi, cu hașuri de culoare, se află în colecția Muzeului Unirii, fiind achiziționată de la descendenții prințesei Maria Moruzi **(fig. 47)**. Este un scut „de tip englez" despicat, având în dextra, pe azur, capul de bour, iar în senestra, pe roşu, acvila cruciată valahă; în şef, pe câmp de aur (semănat cu puncte) sunt înfățișate cele trei stelele familiei Moruzi, care, în cazul acesta, ar trebui să fie de culoare (probabil roșie).

---

27 La muzeul Național de Istorie a României din București se află un vas metalic de formă diferită, cu aceeaşi stemă și aceeaşi inscripție, deci, prezentând o problemă similară.

28 Muzeul de istorie a Moldovei, inv. 2078. Stema pare a fi aplicată pe un obiect mai vechi, reutilizat și nu comandat cu această ocazie.

29 Câmpul pe care este amplasat capul de zimbru nu are indicații de culoare, ceas ce poate fi interpretat ca fiind de argint.

30 Dan Cernovodeanu, *Ştiința și arta heraldică*, p. 293, fig. 1; Laurențiu-Ştefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. II. Sigiliile emise de Cancelaria Domnească a Moldovei (1387-1856)*, Editura Ars Docendi, 2006, p. 86-87; p. 107, fig. 256, 257.

În colecția Muzeului de Istorie a Moldovei există o stemă de alamă, care a putut fi identificată drept blazon al lui Barbu Ştirbey, domnitorului Țării Româneşti (1849-1856): scut tăiat, având în partițiunea superioară, pe câmp roşu, acvila cruciată a Muntenei; partițiunea inferioară este despicată, având în dextra, tot pe roşu, un şevron surmontând o stea cu cinci colțuri, iar în senestra o carte deschisă. Scutul este timbrat de o coroană de rang princiar **(fig. 50)**.

Un bogat set de obiecte provenite din familia Bibescu, marcate cu stemă, se află în patrimoniul Muzeului Unirii **(fig. 51-53)**. Din examinarea acestora se pot face mai multe precizări de ordin cronologic şi nu numai. Se observă că stema, prezentă în mai multe variante grafice, este una dublă, „de alianță": scut tăiat având, în partițiunea superioară acvila Țării Româneşti, iar în partițiunea inferioară un castel cu poarta ferecată, păzit de pe creneluri de un oştean. Această reprezentare provine din stema familiei Văcărescu[31]. Din alte surse se ştie că cetatea din stema familii era cea de la Făgăraş. Această a doua stemă datează obiectele după 1845 (cel mai probabil chiar în acest an), când domnitorul Gheorghe Bibescu a reuşit să încheie cea de-a doua căsătorie, cu frumoasa Marițica Văcărescu. De altfel, aceste obiecte au aparținut doamnei Marițica, putând fi identificate ca obiecte de toaletă feminină.

La stemele domnitorului Alexandru Ioan Cuza am avut prilejul de a face numeroase referiri în ultimii ani. Se cuvine să ne oprim, totuşi, asupra unei aplice metalice, practic o matriță pentru imprimare pe hârtie, cu o variantă mai specială a stemei Principatelor Unite **(fig. 55)**. Este un scut de tip francez modern despicat, fiecare din partițiuni primind tricolorul vertical (roşu, aur, azur), peste care broşează capul de bour al Moldovei (în partițiunea cea mai onorabilă) şi acvila Țării Româneşti, în partițiunea a doua. Stema este timbrată de o coroană de tip princiar şi aşezată pe un mantou princiar de purpură căptuşită cu hermină. Totul este amplasat pe o panoplie de arme şi trofee deosebit de abundentă. Reține atenția deviza: *„Iubire, Pace şi Unire"*[32]. Se ştie că această stemă a fost desenată de maiorul Alexandru Asachi, la 1859, şi tipărită în atelierul lui Antohi Parteni din Iaşi[33].

Seria de sigilii heraldice prezente în expoziție a fost constituită din piese deosebit de interesante, care rețin atenția şi pot fi studiate mai bine în paginile unui album. Pentru accesibilitate, imaginile sigiliilor din acest album au fost reproduse „în oglindă". Muzeul de Istorie Naturală din Iaşi, ca cel mai vechi muzeu din Moldova (1830?) are în colecțiile sale şi piese foarte valoroase, care nu țin de profilul cunoscut al instituției. O surpriză deosebită a fost identificarea a două sigilii din 1703, ce au aparținut domnitorului Mihai Racoviță. Impresiunile lor erau cunoscute de pe diverse documente, dar faptul că s-au păstrat matrițele originale nu era cunoscut. Cel mai valoros este un sigiliu personal, de

---

31 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor*, p. 298

32 Muzeul Unirii, inv. 3796.

33 Dan Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică*, p. 338-339, planşa LXVI.

aur, cu matrița sculptată într-o piatră semiprețioasă de culoare neagră **(fig. 63)**. Deşi executat în 1703, sigiliul era încă folosit în 1725, fiind aplicat în ceară roşie [34]. Cea de-a doua matriță sigilară, de formă octogonală confecționată tot în 1703, din alamă (22x22 mm), nu este tot un inel sigilar, cu s-ar putea crede după dimensiunile impresiunii **(fig. 64)**. Şi acesta era încă în uz, pe la 1721, după cum o arată amprentele sale păstrate pe documente[35]. Tot aici se mai află un sigiliu personal, cu acvilă bicefală şi inițialele M-R/K-T încoronate de o coroană deschisă și însoțite de anul 1802. Acesta aparține probabil unei jupânese, Maria Cantacuzino **(fig. 62)**.

La Muzeul de Istorie Naturală se păstrează două sigilii mari, domneşti, comandate pentru Alexandru Ioan Cuza la începutul anului 1859. Matrițele sigilare au ca stemă doar capul de bour al Moldovei, dar inscripția sigiliilor este „PRINCIPATELE UNITE MOLDOVA ŞI VALAHIA. *Noi Alexandru Ioan I Domn Moldovii 1859*" **(fig. 70, 71)**. Printre obiectele de la Curtea Veche din Iași trimise la Muzeul de Istorie Naturală, la 1886, de intendentul palatului, maiorul Fotino, sunt amintite și „trei peceți domneşti rămase aici neîntrebuințate din vremea lui Alexandru Cuza Vodă"[36]. Una din aceste peceți prezentând interes istoric, prin puținul timp cea fost în uz după alegerea lui Cuza ca Domn al ambelor Principate, înainte de unirea definitivă, a fost reprodusă de N. A. Bogdan, în lucrarea sa (p. 121). Oricum, nu este un sigiliu care și-a pierdut valabilitatea juridică la 24 ianuarie 1859: Cuza primise două firmane separate de domnie pentru fiecare principat separat. Până în 1861 Principatele aveau două guverne, două parlamente distincte. Existau chiar și două portrete oficiale diferite (litografiate) ale domnitorului.

Cele mai multe sigilii cuprinse în expoziție fac parte din colecția de matrițe sigilare a Arhivelor Naționale Iași: pe lângă sigiliul Sfatului Administrativ al Principatului Moldovei (1832), au fost expuse sigiliul lui Grigore Al. Ghica (1849), sigiliul caimacamului Teodor Balş (1856) şi sigiliul caimacanului N. Vogoride (1857). Toate au fost distruse, la scoaterea din uz, prin linii incizate, pentru a evita folosirea lor la confecționarea de documente false. Foarte bine conservat este doar marele sigiliu, pentru aplicat în ceară, a lui Scarlat Callimachi, care are inscripția: „Io anu(me) Scarlat Alexandru Kalimah V.V. cu mila lui Dumnezeu Domnu a toatî Țării Moldovii 1806" **(fig. 65)**. Motivul pentru care această matrice s-a păstrat intactă este acela că Scarlat Callimachi a primit numirea oficială pentru tron, dar nu a domnit efectiv, atunci, din cauza izbucnirii unui nou război ruso-turc.

Mai mult documente și pergamente din colecțiile Arhivelor Naționale Iași au conferit un plus de valoare expoziției. Tezaurul arhivistic ieșean oferă încă multe surprize interesante, unele dintre ele fiind puse în valoare cu prilejul acestei expoziții.

---

34 Laurențiu-Ştefan Szemkovics, Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 69, nr. 5; p. 103, fig. 194.

35 . *Ibidem*, p. 69, nr. 3; p. 103, fig. 192.

36 N.A Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă*, p. 117.

Despre heraldica familiei Sturdza am avut recent ocazia de a scrie, într-o lucrare dedicată Palatului de la Miclăuşeni[37]. Diploma de înnobilare a familie Sturdza a fost conferită de Mihail Apaffi, principele Transilvaniei, la 24 februarie 1679. Nu s-a păstrat originalul acestui document, ci o copie legalizată, din 4 iulie 1840[38]. Documentul nu a beneficiat de un desenator-heraldist pe măsură, de acea „mână pricepută" în arta blazonului, astfel că, deşi în text stema este descrisă în detaliu, desenul este unul convențional, marcat de inabilități **(fig. 83)**. De o soartă mult mai bună a beneficiat impresionantul arbore genealogic al familiei Sturdza (1842), care este o frumoasă realizare de artă heraldică[39] **(fig. 84, 85)**. Membrii generației mai recente au trecute nu doar stemele (stereotipe) şi decorațiile primite. Din patrimoniul aceleiaşi familii, la Arhivele ieşene se mai află şi *Condica Şcheiană*, în care se pot vedea câteva desene în creion a unor steme vechi ale Sturdzeştilor (cu şarpele pe cruce)[40].

Dintre vechile condici păstrate la Arhive, unele au reprezentări heraldice. Remarcabilă este o condică a familiei Callimachi, în care sunt copiate documentele moşiilor Mănăstirii Doamnei de lângă Botoşani, cumpărate la sultan-mezat de doamna Smaranda, soția domnitorului Scarlat Callimachi, în anul 1814. Pe coperta din piele roşie acesteia este imprimată cu auriu o stemă foarte asemănătoare cu cea de pe tronul ultimilor domni fanarioți, de la Muzeul de Istorie a Moldovei. Stema, identică, a fost folosită şi de domnul anterior, Alexandru Moruzi; este aceeași compoziție care se regăsește și pe tronul ultimilor domni fanarioți, de la Muzeul de Istorie. Prima pagină a condicii este însă frumos ornamentată cu o stemă în culori a Moldovei, frumos desenată şi cu o cromatică deosebit de rafinată[41] **(fig. 87)**. Din aceeaşi domnie mai există şi o condică cu documentele moşiei Drăgeşti, copiate la 1828, care are prima pagină ornamentată policrom, cu stema Moldovei, flancată de doi serafimi, pe frontispiciu[42] **(fig. 88)**.

La Arhivele Naționale din Iaşi se păstrează mai multe documente privitoare la Pavel Gore, inclusiv diploma sa de nobilitate, cu blazon, recunoscută de autoritățile

---

37 Sorin Iftimi, *Heraldica Palatului Sturdza de la Miclăuşeni*, Editura Doxologia,Iaşi, 2014, 106 p.

38 Direcția Județeană Iaşi a Arhivelor Naționale, Colecția Documente, P. 340/44 (copie pe pergament, 55x72 cm). Mai este cunoscută o copie legalizată la Cernăuți, în anul 1796; aceasta a fost publicată de Marcel Sturdza-Săuceşti şi Ştefan Hurmuzachi, în „Revista Arhivelor", 1972, nr. 4, p. 619-690 (sub anul greşit, 1689).

39 DJANI, Documente, P. 340/43 Arborele genealogic al familiei Sturdza., acesta a fost însoțit şi de o cercetare genealogică ale cărei rezultate au fost publicate în volum, *Genealogia familiei Sturdza sau Turzo*, Iaşi, 1842 (în grafie chirilică).

40 DJANI, Manuscrise, nr. 65.

41 DJANI, Documente, P. 282/1.

42 DJANI. Condica a aparținut anterior Fundației „Regele Ferdinand" Iaşi, Documente, inv. 10.862.

rusești (1906)[43]. Paul Gore (1875-1927) jurist de formație, a fost un valoros heraldist basarabean[44], director al Muzeului de Istorie de la Chișinău (1908-1918), deputat al nobilimii și vicepreședinte al Zemstvei (1910) și membru de onoare al Academiei Române (1919). *Societatea de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică* din Republica Moldova, de la Chişinău, îi poartă numele **(fig. 91)**.

În fondul Secretariatul de Stat al Moldovei se păstrează un frumos blazon al doctorului Gheorghe Cuciureanu (1857). Activitatea doctorului Gheorghe Cuciureanu (1814-1886) se împletește cu aceea a două instituții importante din fosta capitală a Moldovei: Spitalul „Sf. Spiridon" și Societatea de Medici și Naturaliști din Iași[45]. El a fost protomedic al Iașilor, dar și ministru în două rânduri, în domnia lui Alexandru Ioan Cuza, precum și membru de onoare al Academiei Române, din 1871. Personalitatea sa, uitată multă vreme, a fost a fost evocată recent de mai mulți autori[46]. Un studiu recent, pune în valoare chiar această moștenire heraldică a familiei Cuciureanu[47]. Anul 1842 a însemnat și recunoașterea calității de boier pământean din partea domnitorului Mihail Sturdza pentru Gheorghe Cuciureanu, frații săi „și tot neamul pogorâtor din ei". Stema este compusă dintr-un scut de tip elvețian, împărțit în patru cartiere (scartelat), având câmpurile în aur şi negru. În cartierele 1 şi 4 figurează doi lei de culoare naturală, trecând spre centrul scutului iar în cartierele 2 şi 3 câte o stea de aur cu 5 colțuri. Scutul este timbrat de un coif din metal. Numărul de cinci zăbrele ale vizierei ar corespunde vechilor nobili, iar poziția frontală, medalionul şi coroana cu 9 perle indică rangul de conte. Din coif coboară, de o parte şi de alta a scutului, lambrechini de formă vegetală, în aur şi negru **(fig. 92)**.

Tot din tezaurul arhivistic ieșean se cuvine să mai semnalăm un proiect vexilologic foarte puțin cunoscut **(fig. 93)**. Este vorba despre schița unui drapel al Moldovei, un desen colorat, pe hârtie[48]. Detaliile arată că acest proiect reprezintă

---

43 Arhivele Naționale Iași, *Stampe şi foto*, nr. 763. La Arhivele ieşene se păstrează un Fond personal „Paul Gore".

44 Petronel Zahariuc, *Paul Gore (1875-1927)*, în „Arhiva Genealogică", III (VIII), 1996, 3-4, p. 13-19.

45 V. Râșcanu, Gh. Gh. Năstase, Șt. Bârsan, Gh. Băileanu, Istoricul Spitalului Clinic Orășenesc nr. 1 din Iași, în cadrul evolutiv al fostelor așezăminte Sf. Spiridon, vol. I, Editura Medicală, București, 1956; V. Rășcanu, Gh. Năstase, D. Ciurea, E. Ciurea, *Istoricul „Societății de medici și naturaliști din Iași" : (1830-1960)*, București, 1961.

46 Rosetti, Dimitrie R. (1897), *Dicţionarul Contimporanilor*, București: Editura Lito-Tipografiei „Populara", p. 109; Ionel Maftei, *Gheorghe Cuciureanu – protomedic al Moldovei*, *Evenimentul*, accesat la 24 septembrie 2013; Dr. Richard Constantinescu, *„Medicul care a refuzat o catedră universitară"*, în „Viața Medicală", 30 ianuarie 2014; E. Târcoveanu, C. Romanescu, M. Lițu, Constantin Botez (1854 –1909), în vol. *Ctitorii Prestigiului: 125 de ani de învățământ medical superior la Iași*, Editura „Gr. T. Popa", Iași, 2004.

47 Rodica Iftimi, *Doctorul Gheorghe Cuciureanu și stema familiei sale*, în „Acta Bacoviensia". Anuarul Arhivelor Naționale Bacău, IV, 2008, p. 35-42.

48 DJANI, Documente, Pachet 46/24, fila 18.

un pavilion de marină, categorie de simboluri care a stat în atenția heraldistului Dan Cernovodeanu[49]. Perforațiile ce pot fi remarcate în coala de hârtie arată trecerea acesteia prin carantina de la Prut, în timpul unei epidemii. Documentele erau înțepate și dezinfectate prin metodele epocii.

*

Imaginea de ansamblu a expoziției, schițată în paginile de mai sus arată că aceasta s-a conturat, în mod firesc, mai ales în jurul heraldicii familiale din secolul XIX, aşa cum poate fi aceasta ilustrată în cadrul patrimoniului mobil. În scurta expunere, am evidențiat doar unele dintre obiectele armoriate, cititorii având prilejul de a descoperi în paginile albumului şi alte piese remarcabile, care aşteaptă să fie investigate. De fapt, ceea ce este lesne de observat, multe dintre exponate ar merita câte o cercetare specială. Un exercițiu de acest fel am încercat în a doua parte a volumului de față. Alte obiecte, redescoperite cu această ocazie, vor beneficia în viitor de medalioane documentare similare.

Investigația aplicată, axată pe expertiza pieselor de patrimoniu, este cea care conferă specificul cercetării în instituțiile muzeale, spre deosebire de mediile academice şi universitare, care preferă o perspectivă mai generală asupra istoriei. Contactul cu obiecte istorice, autentice, care conțin în substanța lor spiritul epocilor trecute, emoționează, dar şi incită curiozitatea muzeografilor. Vechile blazoane, mai ales, vorbesc cu adevărat... Heraldica, asemănătoare unei „limbi moarte", aşteaptă să fie redescoperită, iar informațiile pe care ea le oferă despre vremurile trecute aşteaptă să fi integrate orizontului istoriei generale, bazate mai ales pe studierea surselor documentare.

Armorialul heraldic ieşean, atât cât s-a mai păstrat, în diverse colecții, este mai bogat şi mai interesant decât se crede, în mod curent. Blazoanele, aceste mărturii ale vieții aristocratice din vechea capitală a Moldovei păstrează parfumul Trecutului, care ne asaltează mereu, cu misterele lui.

---

49 Dan Cernovodeanu, *Les pavillons de la Marine militaire et de Comerce de Valachie et de Moldavie puis des Principautés-Unies, enfin de Roumanie au XIXe siècle (1834-1897)*, în „Buletinul Bibliotecii Române", Frieburg in Breisgau, vol. XII (XVI), 1984, p. 317-336.

1

Tronul domnitorilor Alexandru Moruzi şi Scarlat Callimachi

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6247

2

Stema Moldovei de pe tronul lui Scarlat Callimachi (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6247

3

Portretul domnitorului Alexandru Moruzi

Colecția Mihai Dim Sturdza

4

Stema de pe tronul lui Alexandru Moruzi

Colecția Mihai Dim Sturdza

5

Stema Moruzi de pe rama portretului

Colecția Mihai Dim. Sturdza

6

Jilțuri din paraclisul Palatului Mitropolitan (1798)
(Alexandru Callimachi și mitropolitul Iacob Stamate)
Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi

7

Jilțul lui Alexandru Callimachi din paraclisul Palatului Mitropolitan (1798)

Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi

8

Stema lui Alexandru Callimachi de pe același jilț

Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi

9

Stema de pe jilțul lui Scarlat Callimachi (1812-1819)

Biserica „Sf. Spiridon" Iași

10

Jilțul lui Scarlat Callimachi din paraclisul metropolitan

Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi

11

Stema de pe jilțul lui Scarlat Callimachi

Muzeul Mănăstirii Trei Ierarhi

12

Stema pe jilțul domnesc lui Mihail Sturdza (1834-1849)

Biserica Mănăstirii Frumoasa -Iași

13

Stema pe jilțul domnesc lui Mihail Sturdza (1834-1849)

Biserica Sf. Sava-Iași

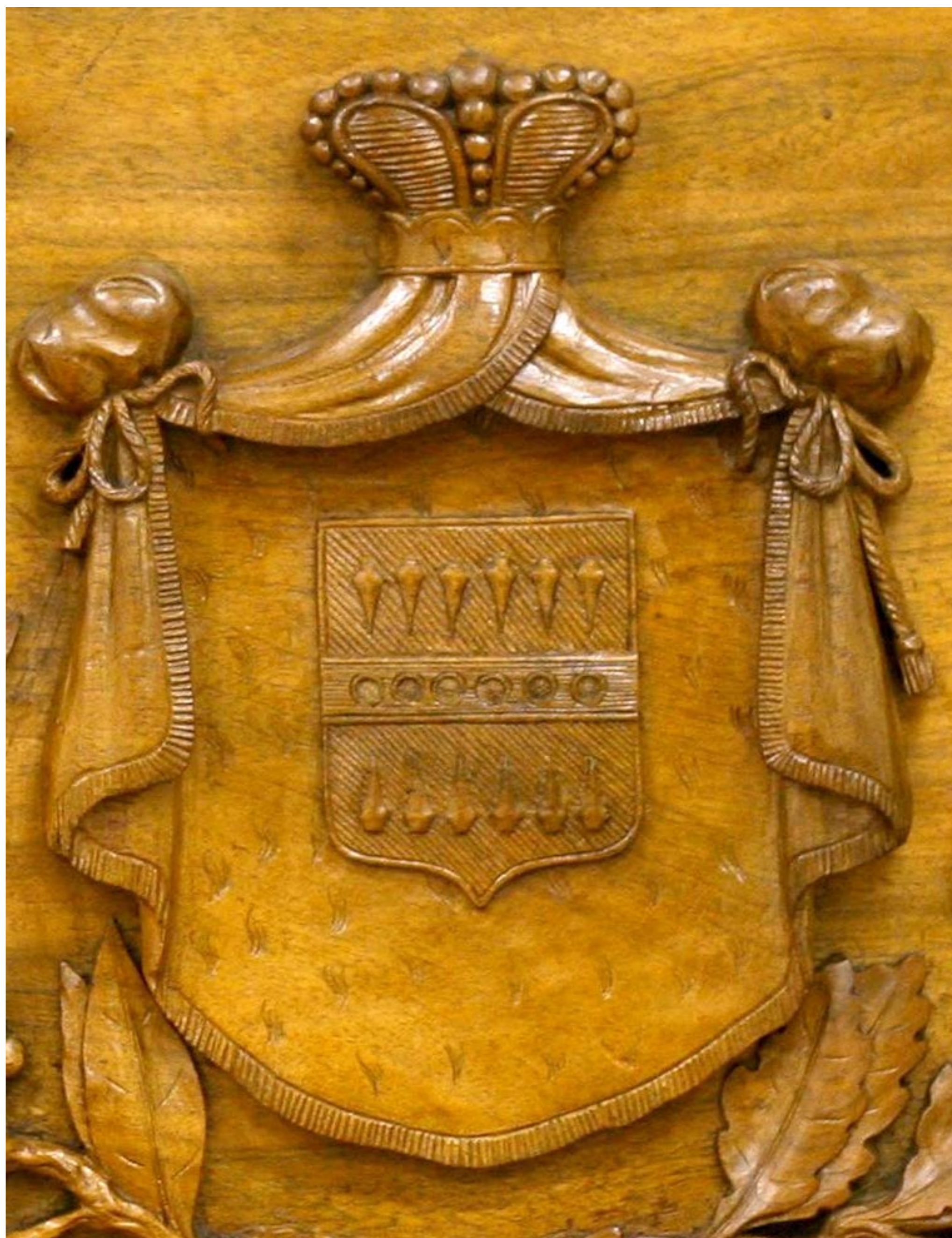
14

Jilț de lemn cu stema familiei Ghica (detaliu)

Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza"

15

Stema Rosetti-Roznovanu (detaliu)

Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza"

16

Masă cu stema Rosetti-Roznovanu

Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza"

17

Anonim, Portretul lui Dimitrie Ralet (1789)

Muzeul de Artă Iași, inv. 1328

18

Stema vornicului Dimitrie Ralet (1789)

Muzeul de Artă Iași, inv. 1328

19

M. Gordigiani, Portretul Mariei Catargi-Obrenovici

Muzeul Unirii Iași, inv. 1438

20

Stema Catargi-Obrenovici (detaliu)

Muzeul Unirii Iaşi, inv. 1438

21

Fanion cu stema Moldovei (avers)

Fanion cu stema Moldovei (revers)

Muzeu Teatrului Iaşi

22

Fanion cu stema Moldovei (detaliu)

Muzeu Teatrului Iași

23

Tolbă de săgeți a lui Grigore Al. Ghica

Muzeul Unirii Iași, inv. 1980

24

Stema lui Grigore Al. Ghica (detaliu)

Muzeul Unirii Iași, inv. 1980

25

Stema de pe batista atribuită Elenei Cuza (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6243

26

Broderie cu stema Romanovilor,

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 17.403

27

Drapelul orașului Iași (c. 1867)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6256

28

Drapelul oraşului Iaşi (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 6256

29

Farfurie cu stema Cantacuzino

Muzeul M. Kogălniceanu, inv. 199m

30

Stema Cantacuzino (detaliu)

Muzeul M. Kogălniceanu, inv. 199m

31

Farfurie cu stema Sturdza

Muzeul M. Kogălniceanu, inv. 660m

32

Farfurie cu stema Ghica-Ciocăneşti

Muzeul Unirii, inv. 1029

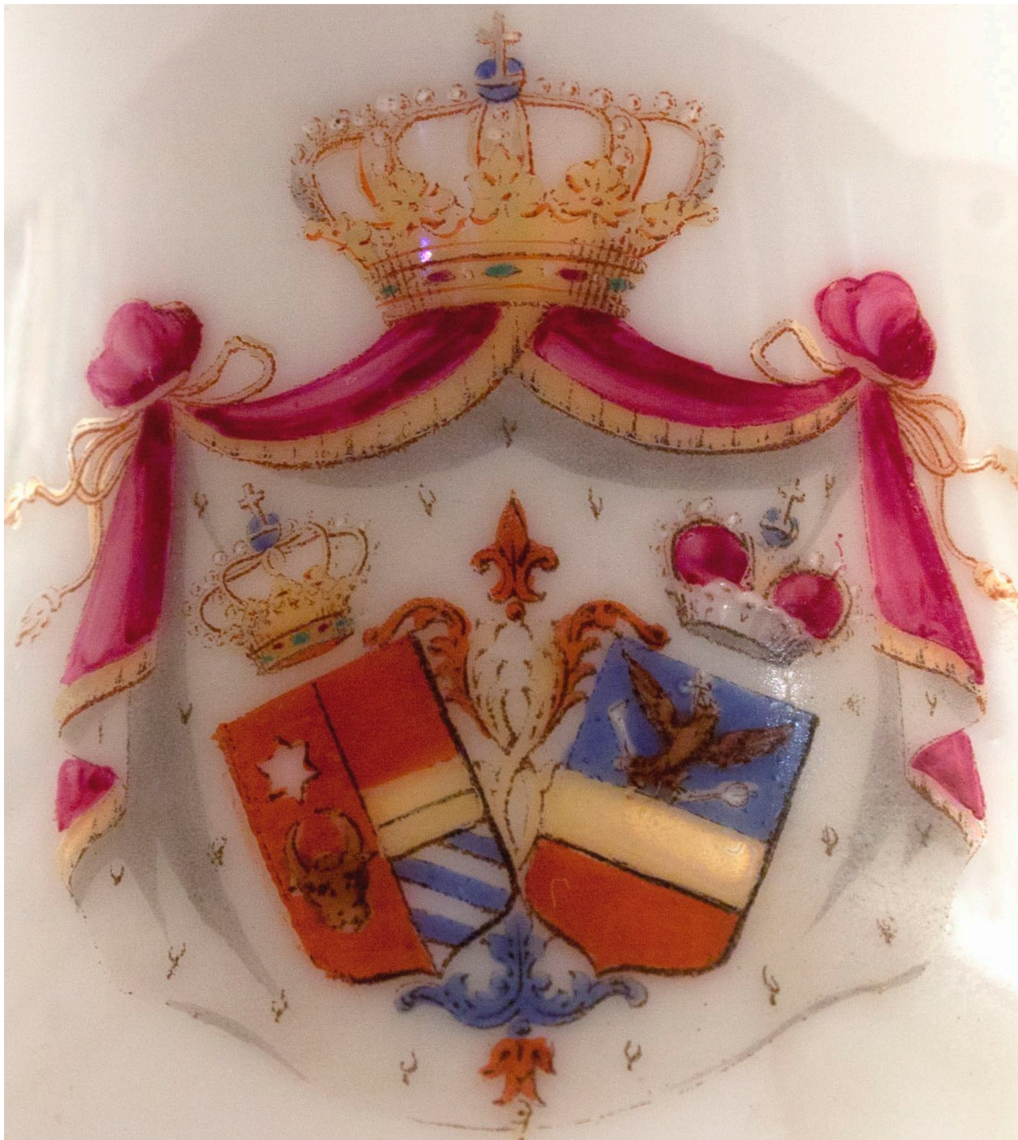
33

Stema Ghica-Ciocănești

Muzeul Unirii, inv. 1029

34

Fructieră cu stema Cuza

Muzeul Unirii

35

Stema Cuza de pe serviciul de porțelan

Muzeul Unirii, inv. 449

36

Carafă cu stema lui Mihail Sturdza

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 3063

37

Stema lui Mihail Sturdza (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 3063

38

Cupă de cristal cu stema Cuza

Muzeul Unirii

39

Chesea de cristal cu stema lui Carol I (1867)

Muzeul de Istorie Naturală, inv. MF 86.466

40

Pahar de cristal cu stema lui Carol I (1867)

Muzeul de Istorie Naturală, inv. MF 86.459-86.461

41

Vase de argint cu stema Cantacuzino

Colecție particulară

42

Stema Cantacuzino şi colanul Ordinului Constantinian

Colecție particulară

43

Casetă de argint cu stemele Principatelor

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 4155

44

Stema Moldovei şi Țării Româneşti (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 4155

45

Bol de argint aurit de la Ioan Sandu Sturdza (1821)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 4155

46

Stema Moruzi de pe vasul de la Ioan Sandu Sturdza

Însemnare de meşter: „Stan Ispas, 1815".

47

Stema familiei Moruzi, aplică

Muzeul Unirii

48

Chesea de metal aurit cu stema Sturdza

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 2078

49

Stema lui Ioan Sandu Sturdza (detaliu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 2078

50

Stema lui Barbu Ştirbei

Muzeul Unirii, inv. 2658

51

Clopoțel cu stema Mariţicăi Bibescu

Muzeul Unirii, inv. 1612

52

Stema Bibescu-Văcărescu

Casetă cu stema Bibescu-Văcărescu

Muzeul Unirii, inv. 1615

53

Stema Bibescu-Văcărescu

Muzeul Unirii, inv. 1610

Vas cu stema Bibescu-Văcărescu

Muzeul Unirii, inv. 1607

54

Stema lui Alexandru Ioan Cuza (detaliu)

Muzeul Unirii

55

Stema Principatelor Unite (1859) concepută de Alexandru Asachi

Muzeul Unirii, inv. 3796.

56

Coif de paradă al Regimentului de Gardă al țarului Rusiei
(a aparținut colonelului Iordache Rosetti-Roznovanu)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 263

57

Vârf de drapel cu acvila austriacă (avers)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 1860

58

Vârf de drapel cu imaginea St. Paul (revers)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 1860

59

Acvila imperială cu Sf. Gheorghe ecvestru, Patronul Rusiei (detaliu)

Sabie de general rus, atribuită lui Alexandru Ipsilanti, Conducătorul „Eteriei” (1821)

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 1911

60

Sigiliul Consulatului Rusesc în Moldova

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 13

61

Sigiliul eteristului Mihail Kozadini (1821)

Muzeul Unirii, inv. 1662

62

Sigiliul Mariei Cantacuzino

Muzeul de Istorie Naturală

63

Sigiliul inelar al domnitorului Mihai Racoviță

Muzeul de Istorie Naturală, inv. 30.222

64

Sigiliul mic al domnitorului Mihai Racoviță

Muzeul de Istorie Naturală

65

Sigiliul mare al domnitorul ui Scarlat Callimachi (1806)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 1266

66

Sigiliul Sfatului Administrativ al Moldovei (1832)

Arhivele Naționale Iași,

67

Sigiliul mare al lui Grigore Al Ghica (1849)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 1268

68

Sigiliul mare al caimacamului Teodor Balş (1856)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 1263

69

Sigiliul mare al caimacamului Nicolae Vogoride (1857)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 1265

70

Sigiliul mare a lui Alexandru Ioan Cuza, ca domn al Moldovei (1859)

Muzeul de Istorie Naturală.

71

Sigiliul mijlociu [pentru ceară] al lui Alexandru Ioan Cuza, ca domn al Moldovei (1859)

Muzeul de Istorie Naturală.

72

Sigiliu cu monograma „D.C." şi anul 1840

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 5105

73

Sigiliu cu monograma „D.U." („Dreptate, Unire?") şi anul 1848

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv.2236

Sigiliul Municipalităţii Iaşilor (1859)

Arhivele Naţionale Iaşi, Matriţe sigilare, inv. 1203

Sigiliul Primăriei Municipiului Jassy

Arhivele Naţionale Iaşi, Matriţe sigilare, inv. 1208

76

Sigiliul Poliției Îndreptătoare din orașul Eși (1834)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 100

77

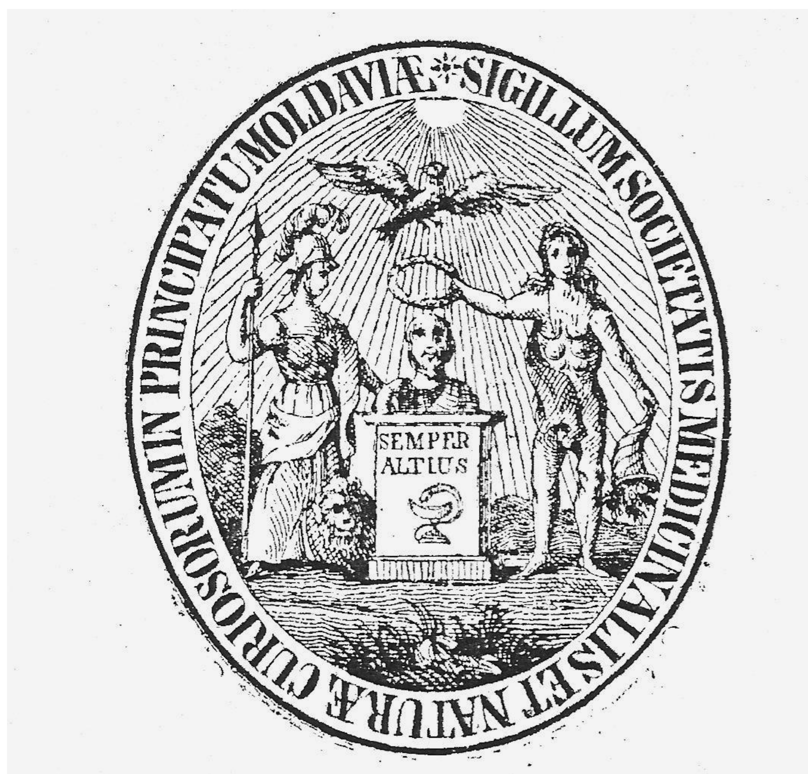

Sigiliul Poliției Îndreptătoare cu leul sturdzesc (1834)

Arhivele Naționale Iași, Matrițe sigilare, inv. 891

78

Sigiliul Societății de medici şi Naturalişti din Iaşi

Muzeul de Istorie Naturală

79

Sigiliul Facultăîții de Drept (1860)
Muzeul Univeristății „Alexandru Ioan Cuza“

80

Sigiliul Facultăîții de Medicină (1860)
Muzeul Univeristății „Alexandru Ioan Cuza“

81

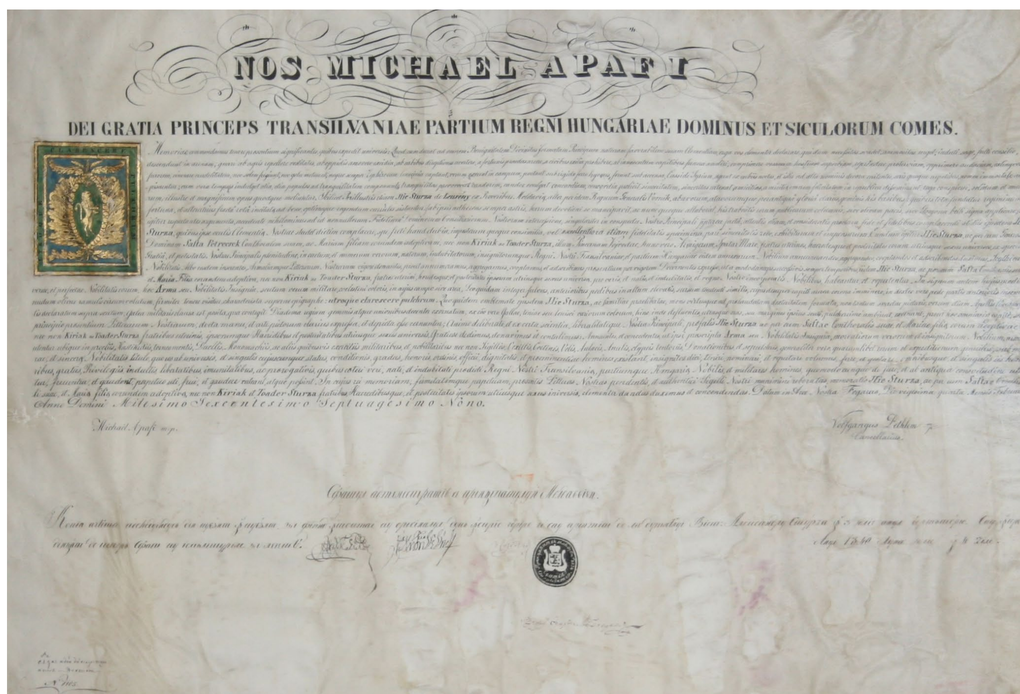
Sigiliul Facultăîții de Teologie (1860)
Muzeul Univeristății „Alexandru Ioan Cuza"

82

Sigiliul Universității din Iași (1860)
Muzeul Univeristății „Alexandru Ioan Cuza"

83

NOS MICHAEL APAFI

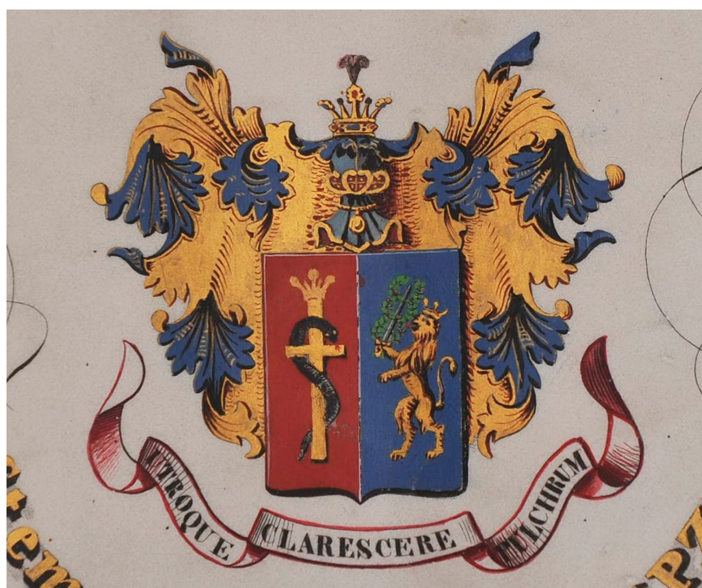
DEI GRATIA PRINCEPS TRANSILVANIAE PARTIUM REGNI HUNGARIAE DOMINUS ET SICULORUM COMES.

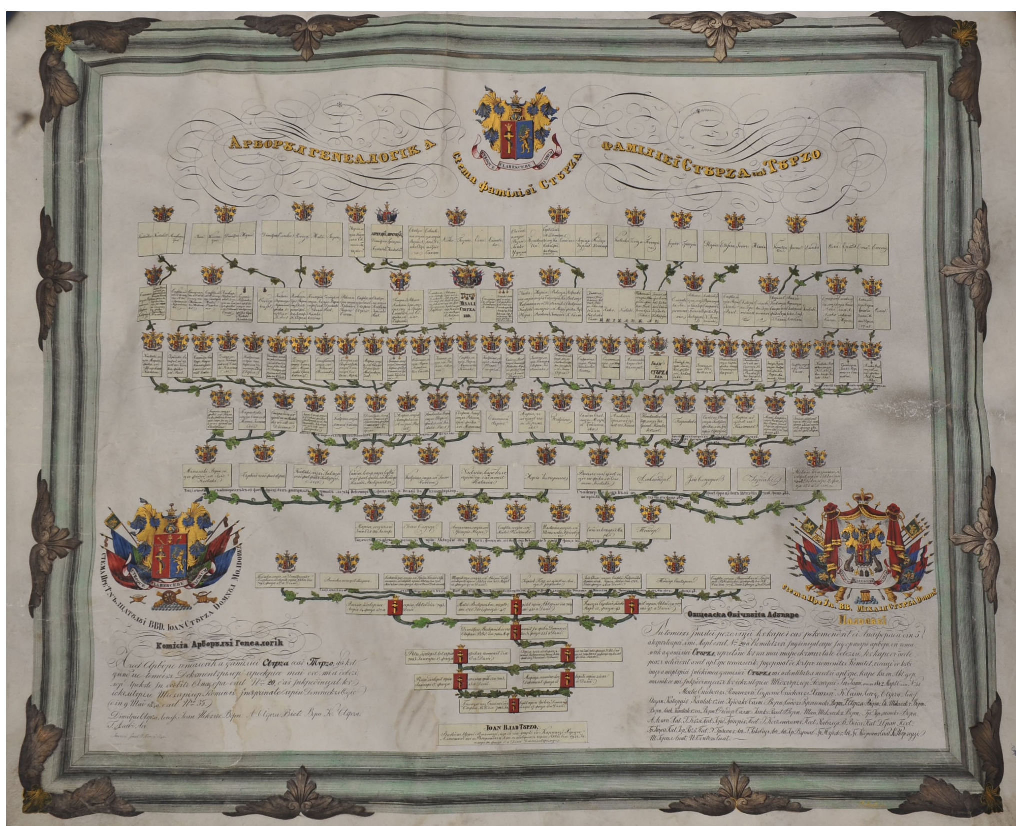

Diploma de înnobilare a Familiei Sturdza, (copie din 1840),

Arhivele Naționale Iași, Documente, Pachet 340/44

84

Arborele genealogic al familiei Sturdza (1842)

Arhivele Naționale Iași, Documente, Pachet 340/43

85

Stema Domnitorului Ioan Sandu Sturdza

Arhivele Naționale Iași, Documente, Pachet 340/43

86

Stema Domnitorului Mihail Sturdza

Arhivele Naționale Iași, Documente, Pachet 340/43

87

Скарлат Калимах вв[оевод]

КОНДИКА

Дескрисорий а мошиилорй че де ла сфънта мезат, ако кумпърат луминареса доамна Змаранда Калимах, де ла мънъстире доамней Еленей а цин[утулу]й Котошений.

ануме: мънъстиря доамней ши Лпеада, ши Костешии чеи ди апроапе де търгул Ботошенилор. кумпърате арътъ сфинсориле че сау скрис де мине ачи дешарате (?) лаtin (?) ла анул де ла мънтуиторю ностру Иисусъ: Христосъ: 1814: дек[емврие]: 24.

Феодор Кашпаровенцу ... писану

Condica moşiilor Smarandei, doamna lui Scarlat Callimachi (1814)

Arhivele Naţionale Iaşi, Documente, Pachet 282/1

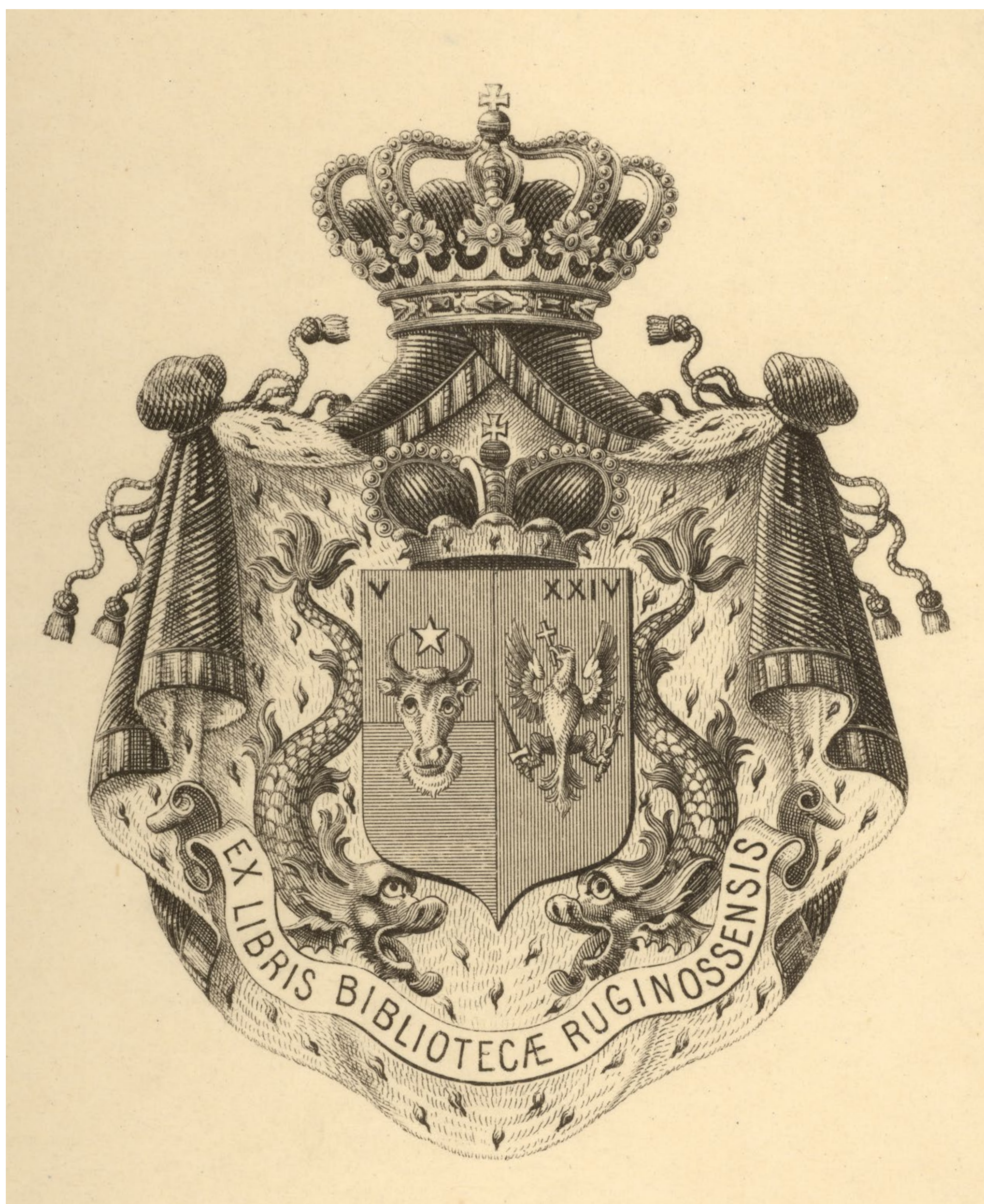
88

Condica moşiei Drăgieşti (1828)

Arhivele Naţionale Iaşi, Documente

89

Ex libris al Bibliotecii de la Ruginoasa

Muzeul Național de Artă al României

90

Stema familiei Gherghel

Muzeul de Istorie a Moldovei, inv. 10.157

91

На подлинномъ Собственною
Его Императорскаго Величества
рукою написано: „Утверждаю."
15 Ноября 1906 года, въ Царскомъ Селѣ.

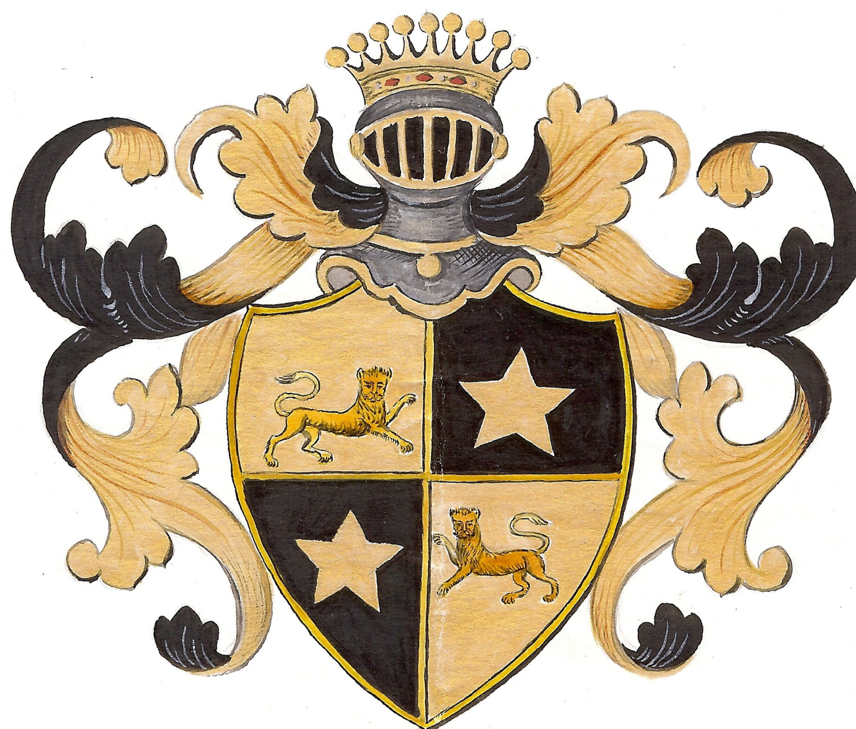
Гербъ рода Дворянъ
Горе.
Описаніе герба:

Щитъ разсѣченный. Въ правой, серебряной части, червленый ключъ въ столбъ. Въ лѣвой, лазуревой части, серебряный съ золотою рукоятью мечъ въ столбъ же, сопровождаемый вверху двумя серебряными о шести лучахъ звѣздами. Щитъ увѣнчанъ Дворянскимъ коронованнымъ шлемомъ. Нашлемникъ: два черныхъ орлиныхъ крыла, между коими серебряная о шести лучахъ звѣзда. Наметъ: справа червленый съ серебромъ, слѣва - лазуревый съ серебромъ.
Опредѣленіемъ Герольдіи 17 Ноября 1847 года, Губернскій Секре-

Blazonul heraldistului basarabean Pavel Gore (1906)

Arhivele Naționale Iași, Stampe și foto, nr. 763

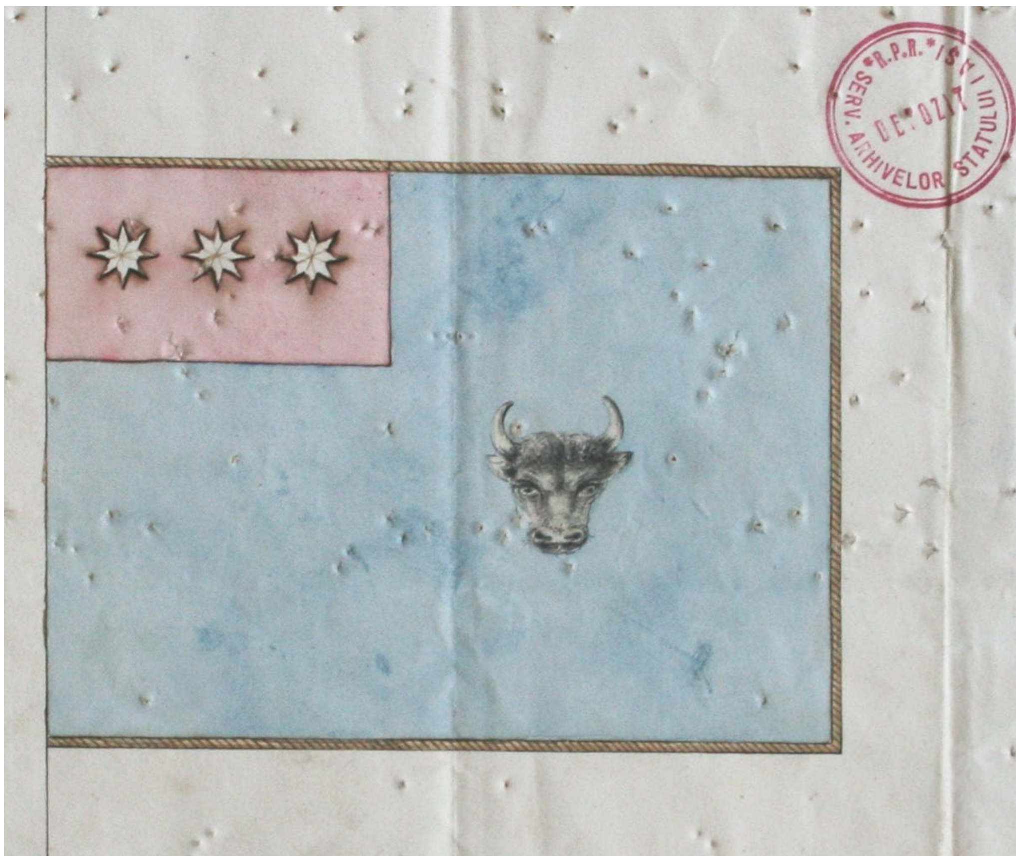
92

Stema doctorului Gh. Cuciureanu

Arhivele Naționale Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dos. 633

93

Proiect pentru un drapel al Moldovei (pavilionul de marină)

Arhivele Naționale Iași, Documente, Pachet 46/24

„Cartea de Aur" a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe

Constituită în urmă cu aproape un mileniu, Heraldica oferă un tip aparte de reprezentări iconografice, a căror elaborare este supusă unui cod de reguli specifice. Acest sistem de imagini își are rădăcinile într-o epocă a gândirii simbolice medievale, diferită de gândirea carteziană, ce a fost adusă în prim-plan de modernitate. Fiind genetic legată de clasa nobiliară, de mediul aulic, Heraldica exprimă adesea, codificat, o istorie politică redată prin imagini: afirmarea unor titluri de pretenție, a unor alianțe matrimoniale de prestigiu, unele concesiuni de însemne regale, augmentări de blazoane din partea suzeranilor, proiecții ale unor modele politice îndreptate fie spre trecut, fie spre viitor. Spațiul românesc s-a aflat la periferia fenomenului heraldic, specific în primul rând lumii catolice; totuși, mediile politice românești au rezonat la acest tip de limbaj, aspirând la o integrare în sistemul occidental, obișnuit să se exprime în această manieră simbolică. Un număr însemnat de boieri, chiar și unii domni, au beneficiat de concesionări de blazoane din partea regilor Poloniei, principilor Transilvaniei, împăraților austrieci și, mai târziu, a țarilor ruși. Unii dintre ei au fost acceptați în prestigioase Ordine cavalerești occidentale, precum cel al Dragonului. Cu toate acestea, foarte rar se ivesc documente atât de explicite cum este cel analizat în studiul de față.

În urmă cu patru decenii Arhivele Naționale din Iași au achiziționat un manuscris a cărui istorie se împletește cu aceea a Cantacuzinilor: *Cartea de Aur a Sacrei Miliții a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe*. Condica se păstrează în colecția Manuscrise a acestei instituții, sub numărul de inventar 2617. Lucrarea, legată în piele, are dimensiunile de 25,6 x 39,5 cm și conține 113 file, dintre care doar 37 sunt scrise. Remarcabile sunt cele 9 planșe pe care sunt redate stemele unor înalți reprezentanți ai amintitului Ordin. Blazoanele au fost pictate cu mare artă, în culori vii, iar aurul a fost și el folosit cu prisosință, ceea ce conferă spectaculozitate acestei condici.

Manuscrisul a fost cumpărat, în decembrie 1977, de la Elena Donici din București. Aceasta era născută Cantacuzino, fiind ultima descendentă a ramurei de la Băleni (Galați) a ilustrei familii[1]. Condica a făcut probabil parte, multă vreme, din biblioteca Cantacuzinilor de la Băleni, vestită prin raritățile sale bibliofile. Aceasta a fost risipită,

1 Paul Păltânea, *Note genealogice despre Cantacuzinii de la Băleni*, în ArhGen, III (VIII), 3-4, p. 57, 78-79 (cu o spiță genealogică a acestei ramuri).

parțial, la 1949, sub regimul comunist[2]. Ar fi interesantă stabilirea traiectoriei urmate de manuscris, deoarece ultima posesoare făcea parte din ramura Cantacuzinilor moldoveni (coborâtoare din Iordache Cantacuzino, de la Deleni-Hârlău), în timp ce istoria *Cărții de aur* se referă doar la Cantacuzinii din Țara Românească.

Deși au trecut patru decenii de la intrarea acestei condici într-o colecție publică, pot fi numărați pe degete cei câțiva cercetători care au avut curiozitatea de o consulta. Dintre aceştia, după cunoştințele noastre, doar doi au scris despre conținutul acestei lucrări: Andrei Pippidi și Ștefan S. Gorovei[3].

*

Manuscrisul din Arhivele ieşene se referă la perioada în care Mare Maestru al Ordinului Constantinian a fost Radu-Rudolf Cantacuzino, personaj interesant, definit, în mod inspirat de Andrei Pippidi, ca „rocambolesc", fiind comparat astfel cu protagonistul celebrei serii a romanelor de mistere[4]. Calitatea de Mare Maestru a acestui Ordin i-a fost recunoscută de împăratul german în 1735. Cartea de aur (*Liber Aureus*) care face obiectul acestei analize, acreditează ideea că preocupările și ambițiile lui Rudolf în acest domeniu erau mult mai vechi. După cum s-a remarcat, anul 1717 – înscris pe coperta din piele și pe prima pagină a acestui manuscris – nu poate fi acceptată ca fiind data reală a instalării tânărului Cantacuzino în fruntea Ordinul Constantinian, ea nepotrivindu-se cu datele biografice ale personajului în cauză.

Radu Cantacuzino, născut la 1699, era, după cum se ştie, fiul cel mai mare al lui Ştefan vodă Cantacuzino și nepotul stolnicului Constantin Cantacuzino, ambii executați la Istanbul, în 1716. Mama sa, Păuna, născută Greceanu, şi-a salvat cei doi fii minori, Radu şi Constantin, fugind din Constantinopol cu o corabie englezească, spre Veneția. În timpul scurtei şederi la Roma, doamna Păuna şi fiii ei au beneficiat de sprijinul moral şi material al Papei Clement XI, care le-a dat şi recomandări

2 Acelaşi autor arată că circa 1220 de volume din această colecție au ajuns în patrimoniul Bibliotecii „V. A. Urechia" din Galați.

3 Ştefan S. Gorovei, recenzie la cartea lui Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne* (Bucureşti-Paris, 1980), în AIIAI, XVIII, 1981, p. 732-733; Andrei Pippidi, *L'ordre Constantinien et les généalogies byzantines*, în „Études byzantines et post-byzantines", III, 1997, p. 214-217 (unde este redat integral și textul în limba latină a acestui manuscris). Pentru istoria acestui Ordin vezi și însemnările lui Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 34-37.

4 Personajul a atras atenția mai multor istorici, care i-au dedicat diverse studii: T. G. Bulat, *Poliția lui Ludovic al XV-lea şi Radu Cantacuzino, pretendent domnesc. Acte din arhivele Bastiliei*, în RI, 6, 1920, nr. 10-12; N. Iorga, *Radu Cantacuzino*, în AARMSI, seria III, XIII, 1932; V. Mihordea, *Ştiri nouă cu privire la Radu Cantacuzino*, în RI, XXIII, 1936, nr. 1-2; Idem, *Les frères Cantacuzène et le projet de revolte dans les Balkans*, în „Balcania", 6, 1943, p. 139-144.

către suveranul habsburgic[5]. În 1717, pribegii au ajuns la Viena, intrând sub protecția împăratului.

Data înscrisă pe coperta din piele a manuscrisului care face obiectul cercetării de față arată că acesta ar fi fost început la 1717. În anul respectiv, Rudolf Cantacuzino avea însă doar 18 ani și este puțin probabil să fi putut avea chiar de pe acum inițiative legate de Ordinul Constantinian. Casa de Habsburg rezervase statutul de pretendent la tronul Țării Românești „unchiului" acestor beizadele, Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban vodă. Anii următori nu sunt prea bine cunoscuți, dar se știe că Rudolf și-a urmat în cele din urmă mama și fratele la Moscova, unde au obținut protecția țarului Petru cel Mare. Abia în 1724 el a revenit la Viena. În 1726, „fürst Rudolf", acum în vârstă de 27 de ani, a fost numit de către împăratul Germaniei în fruntea Regimentului de husari din Illiria, constituit la inițiativa și pe cheltuiala arhiepiscopului de Belgrad și Karlowitz[6]. Dealtfel, exceptându-l pe arhiepiscopul Justinianei Prima, Joasaph al IV-lea, – probabil „sponsorul" Regimentului Illiric – în dreptul căruia este trecut anul 1717, primele personaje, nominalizate ca Mari Maeștri pentru diferite regiuni ale continentului, apar începând cu anul, 1728. Înșiruirea marilor Maeștri nu respectă însă cronologia consacrării lor, însemnările privitoare la ei curgând aleatoriu.

Ca și în cazul tezaurelor monetare descoperite întâmplător, cred că putem obține o dată *ante quem* privitoare la redactarea manuscrisului. Știm că lui Rudolf Cantacuzino i-a fost retrasă calitatea de Mare Maestru al Ordinului Constantinian în 1740, în urma acuzației de simonie (vânzare de titluri nu doar către unii nobili ci și către câțiva burghezi bogați). O ultimă însemnare, adăugată cu un scris necaligrafic, probabil chiar de mâna lui Rudolf: „Stanislaus Didauy(?) comes Tarnoviae". Această notiță era făcută la 13 mai 1753, pe când fostul mare maestru era stabilit în Polonia. Putem constata că, după ce i-a fost retras titlul de Mare Maestru și după ce a părăsit spațiul germanic, Rudolf Cantacuzino a rămas în posesia acestui manuscris, pe care l-a purtat cu sine. Rudolf a murit în 1761, la Camenița, lângă hotarul de nord al Moldovei (în fața Hotinului), fără a primi consimțământul de a reveni în Țările Române, printre ai săi. A fost înmormântat în aceeași localitate. Singurul său fiu, Gheorghe Cantacuzino, căpitan în armata rusă, a murit în 1771, la 33 de ani.

*

5 Pentru agitata biografie a lui Radu-Rudolf Cantacuzino, expusă succint aici, am folosit contribuția lui Paul Cenovodeanu, din prefața lucrării lui Dimitrie Cantemir, *Scurtă istorie despre stârpirea familiilor Brâncoveanu și a Cantacuzinilor* (București, 1995, p. XX-XXVI) și aceea a lui Ioan Mihai Cantacuzino, *O mie de ani îm Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor* (București, 1996, p. 206-210).

6 Ioan Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 208. Regimentul „Illiric" era alcătuit din 15 companii, formate mai ales din români și dalmațieni, care cotizaseră pentru ca acest corp de oaste să poată fi înființat. Steagurile și insignele regimentului se păstrează astăzi la Kriegs Museum din Viena.

În *Cartea de Aur a Ordinului Constantinian* figurează mai mulți Cantacuzini munteni. Mai întâi sunt, desigur, fiii lui Ștefan vodă Cantacuzino. În afară de Rudolf Cantacuzino, deținătorul calității de Mare Maestru, mai este consemnat în această condică și fratele său mai tânăr, Constantin Cantacuzino, numit mare conducător al Ordinului pentru Rusia și Polonia, în 1728. Acesta era căsătorit în Rusia, servind ca general maior la curtea țarinei Ana (1727-1740).

Dintre descendenții lui Șerban vodă Cantacuzino, este menționat fiul domnului, prințul Gheorghe Cantacuzino, cel care a fost ban al Olteniei sub austrieci. Acesta a fost numit, la 7 mai 1728, mare conducător al Ordinului „pentru tot regatul Daciei și părțile lui". Această calitate corespunde și cu statutul de principal pretendent la tronurile Țării Românești și Moldovei, recunoscut de Curtea de la Viena. Același titlu a fost moștenit de fiul lui Gheorghe, Matei Cantacuzino, fapt înregistrat cu data de 7 mai 1735.

În afară de aceștia, depășind limita cronologică a manuscrisului, a mai fost semnalat și un Ioan Cantacuzino, stabilit în cele din urmă în Rusia, care se considera moștenitorul drepturilor asupra demnității de Mare Maestru. Prin 1804 acesta a început tratative cu Capodistria, secretarul Senatului al efemerei Republici a Insuleleor Ionice (viitorul Stat Grec). Înțelegerea prevedea ca el să renunțe la drepturile sale asupra Marii Măestrii a Ordinului Constantinian, căpătând în schimb cetățenia și protecția Republicii Ionice pentru orice membru al familiei Cantacuzino[7]. Acest Ioan Cantacuzino (1757-1828), fiul unui Rodion, era nepot de frate al marelui ban Mihai Cantacuzino, autorul *Genealogiei* familiei. Ei sunt descendenții unei ramuri diferite[8] de a celorlalți Cantacuzini implicați în activitatea Ordinului Constantinian, astfel încât este greu de spus în ce fel intrase în posesia acestor drepturi sau, mai bine zis, cât de legitime erau aceste pretenții. Probabil că drepturile au fost transferate ramurii rusești a Cantacuzinilor prin Gheorghe, unicul fiu al lui Rudolf Cantacuzino, decedat fără urmași, la 1771.

*

În cele ce urmează, vom trece în revistă cele nouă steme pictate pe filele manuscrisului păstrat la Arhivele din Iași, formulând și câteva considerații sumare privitoare la posesorii acestora. Desigur, ar fi necesară o investigație completă asupra acestor steme, prin consultarea a numeroase armoriale occidentale, dar ne lipsesc atât mijloacele cât și timpul necesar pentru a cuteza să întreprindem un asemenea demers.

Nu știm cine este „mâna iscusită" care a desenat, cu pricepere, stemele cuprinse în condică, pentru că această precizare nu este făcută nicăieri în filele sale. La fila 33 verso este menționată funcția de „Armorium Heralda", dar nici un nume nu figurează în dreptul ei. Cel puțin caligrafia textului latin putem presupune că aparține lui Vlad

7 Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 241. Fragila Republică a dispărut în 1807, când teritoriul său a fost cucerit de trupele lui Napoleon I.

8 *Idem*, Anexe (planșe genealogice), nr. V.

Boțulescu din Mălăiești, secretarul lui Rudolf Cantacuzino, dar nu avem alte motive pentru a presupune că el ar putea fi și desenatorul stemelor. Observăm doar că la fila 24r. Vlad Boțulescu este desemnat, cu titlul de „Supremus Cancelarius, Praefectus", poziție, teoretic, prea înaltă pentru a fi un simplu desenator sau caligraf.

1. Stema papală

Prima stemă din manuscris este o stema papală. Faptul este indicat de mai multe elemente. Tiara, cu cele două panglici specifice, are însă mai mult înfățișarea unei coroane imperiale. Crucea de procesiune (de aur), cu trei traverse, pe care se sprijină scutul heraldic este și ea una de rang papal, cu o înfățișare arhaică. Cele două chei de aur încrucișate, aflate deasupra scutului, sunt cheile Sfântului Petru, cunoscut însemn al Papalității, întrucât papii de la Roma se situau într-o descendență simbolică a sfântului fondator. În mod curent, în practica heraldică, cheile papale nu sunt înfățișate din același metal, ci una de aur și una din argint. Scutul baroc este tăiat în bară; nu are reprezentări heraldice, cu utilizarea smalțurilor clasice, incluzând reprezentări religioase de tip iconografic. În partițiunea superioară este înfățișată *Învierea și înălțarea la Ceruri a lui Isus*; Hristos se ridică din mormântul de piatră (păzit de cei doi soldați romani adormiți) ținând în mâna stângă însemnul victoriei: o banieră cu flamură roșie, pe care este figurară o cruce albă. În partițiunea inferioară este zugrăvit un sfânt pelerin (Sf. Iosif, Sf. Iacob?), având cele două scoici („escallop") pe umeri și în mâna stângă toiagul pelerinului spre Locurile Sfinte din Orient. Scutul este încadrat de două ramuri de palmier, simbol al martirajului, dar și al învierii (fig. 1). Este singura stema din acest manuscris al cărui scut nu e împodobit cu colanul Ordinului Constantinian.

Nu am putut determina la care dintre papi face referire această stemă. Blazoanele personale ale papilor din prima jumătate a secolului al XVIII-lea sunt diferite, mult mai abstracte, mai heraldice. Prezența în scut a Sfântului Iosif („Joseph") ar putea face o legătură cu personajul despre care este vorba în paragraful următor.

2. Stema lui Ioasaph IV

Acest „arhiepiscop al Justinianei Prima, al întregii Albanii, al Macedoniei și Thessaliei și preot suprem al Illiriei" era considerat supremul mare conducător al Ordinului Constantinian. El a fost numit „pentru toate părțile orientale, atât din Asia, cât și din Europa". Stema din manuscris, prin multiplele sale cartiere, ar trebui să reflecte aria teritorială de autoritate spirituală arătată în intitulația de mai sus.

Scutul, aproape dreptunghiular, este scartelat, cartierele superioare fiind, la rândul lor, tăiate în câte două partițiuni. Primul cartier are în partițiunea superioară, pe câmp roșu, un turn de argint, iar partițiunea inferioară este bandată argint-roșu-argint-albastru ș.a.; cartierul al doilea are, în câmpul superior, pe albastru, o cruce dublă de argint, patentată (cu extremitățile lățite), iar în câmpul inferior, pe roșu, un

țap de culoare neagră pășind spre dextra (Istria)[9]; în cartierul al treilea, pe argint, un leu rampant de culoare naturală, având coada despicată[10] (Macedonia); în ultimul cartier, pe câmp verde două brațe cu mâneci roșii, ieșind din flancuri, cu palmele unite, susținând o coroană deschisă, cu șase raze, având în vârf câte o perlă mare (precum la coroanele de conte)[11]. Peste tot, în ecuson de tip spaniol de argint, o acvilă bicefală neagră; ecusonul este timbrat de o coroană princiară, de felul celei care surmontează scutul mare. Este acvila imperială austriacă[12], sau cea a Albaniei? Înclinăm spre cea de-a doua explicație, chiar dacă în mod curent acvila albaneză, tot de culoare neagră, era reprezentată pe câmp roșu (probabil că heraldistul desenator a vrut să evite suprapunerea de culoare pe culoare). Pentru aceasta pledează și faptul că ecusonul este timbrat de o coroană de rang princiar și nu de coroana imperială.

Scutul heraldic se sprijină pe o cruce papală (cu trei traverse) de procesiune, care era folosită în mod curent în stemele arhiepiscopale, precum și pe o spadă cu garda în sus, ce încrucișează, în spate, cu o cârjă arhiepiscopală, care nu este catolică, ci de tip ortodox (cu cei doi șerpi). Crucea papală este surmontată de o coroană de rang princiar. Deasupra acesteia se află o pălărie cu ciucuri care surprinde prin aceea că, deși are culoarea roșie, rezervată cardinalilor, are un număr mai mic de ciucuri (doar 10), corespunzător arhiepiscopilor. În acest ultim caz, pălăria de arhiepiscop, păstrând aceeași înfățișare, ar fi trebuit să fie de culoare verde (*sinople*). Scutul este încadrat de colanul de aur al Ordinului Constantinian (fig. 2).

3. Gheorghe și Matei Cantacuzino

Stema Cantacuzinilor este binecunoscută: o acvilă bicefală, amintind de însemnele Imperiului Bizantin din perioada finală a existenței sale[13]. În planșa a treia a acestui manuscris, pasărea are designul acvilei imperiale austriece, fiind de culoare neagră și nelipsind nici cele două aureole din jurul capetelor păsării. Prezența pe cele două aripi a

---

9 În stema Imperială austriacă de mai târziu, însemnul heraldic al markgrafiatului Istriei va fi un țap de aur trecând, pe câmp albastru.

10 Leul rampant având coada bifurcată este mai cunoscut ca simbol al Boemiei (Cehia), sau chiar ca leu al Asăneștilor Imperiului bulgar, dar în contextul dat, apare ca simbol al Macedoniei, prin reprezentări cunoscute încă din secolul al XVII-lea.

11 Același cartier apare și în stema dezvoltată a Cantacuzinilor, începând din secolul al XVIII-lea. În armorialele din secolele XIV-XV se considera că cele două brațe ce susțin o coroană antică reprezenta stema imperială a Bizanțului, atribuită Comnenilor (Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2005, p. 248, 250).

12 Dacă era acvila austriacă, ar fi trebuit ca ecusonul să fie de aur și nu de argint; de asemenea, pasărea ar fi fost însoțită de coroana imperială, închisă, din care coboară două eșarfe.

13 Pentru evoluția istorică a stemei familiei Cantacuzino vezi Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 246-251.

„brichetelor" (în forma literei „B") augmentează caracterul bizantin al acvilei şi pretenţia descendenţei Cantacuzinilor din basileii dispărutului Imperiu de Răsărit. Acvila poartă pe piept un scut francez modern, ce îşi păstrează smalţul clasic, azurul; acesta e încărcat cu „aquilla valachica", pasărea neagră, cruciată, a Ţării Româneşti, aşezată pe trei munţi şi cantonată de soare şi lună, ambele de aur; pentru a fi în conformitate cu regulile heraldicii şi a evita, cel puţin la nivelul descrierii, suprapunerea culorii pe culoare, va trebui să descriem acvila ca fiind „de culoare naturală". Ecusonul este timbrat de o coroană clasică de principe al Sf. Imperiu German, fiind subliniată inclusiv bordura din blăniţă de hermină aflată la partea inferioară. Aceasta este şi o stemă de pretenţie a Cantacuzinilor munteni, ridicaţi la domnie spre sfârşitul secolului al XVII-lea, prin Şerban Cantacuzino. Acvila bicefală este aşezată pe un mantou de purpură, căptuşit cu hermină; la partea superioară poate fi recunoscută coroana împăraţilor germani, cu forma sa specifică, nelipsind nici cele două panglici aurii (fig. 3).

4. Ioannes Fredericus conte de Hoornn

Personajul este numit „mare conducător pentru părţile goţilor Suecori şi regatul Vandalilor" (consacrat la 7 mai 1728). Stema acestui personaj constă într-un scut de tip francez modern, scartelat negru şi roşu. În primul cartier, pe negru, este un leu de aur rampant, cu coada despicată, limbat cu roşu, ţinând în laba dreaptă o cruce patentată, din acelaşi metal. În cartierul al doilea, pe roşu, se află un înger cu aripile desfăcute, dar ale căror vârfuri sunt îndreptate în jos; îngerul, având o înfăţişare feminină, are o bluză aurie şi o fustă lungă de culoare albă, iar pe cap o coroană de aur cu cinci perle mari, asemeni celei de baron german. Cartierul al treilea are, pe câmp roşu, un vultur de argint cu zborul înălţat; prin alură şi cromatică aminteşte de vulturul alb polonez. În ultimul cartier, pe negru este un turn de argint, cu un etaj. Peste tot, un ecuson de aur încărcat cu acvila bicefală neagră a Imperiului German; între capetele acvilei se distinge o coroană închisă cu două eşarfe (imperială), care subliniază identitatea arătată: este o stemă conferită de împăraţii germani. Scutul este susţinut de doi grifoni de aur, limbaţi cu roşu şi având cozile despicate, asemeni leului din primul cartier. Coroana care surmontează scutul, ornată cu fleuroni vegetali şi pietre preţioase colorate, este asemeni coroanei de duce francez. Colanul Ordinului Constantinian încadrează scutul stemei (fig. 4).

5. Ferdinandus Baltazar conte de Gravvenstein

Conetele de Gravvestein este desemnat ca mare şef pentru toată Danemarca şi părţile Norvegiei (20 aprilie 1730).

Scut de tip francez modern, scartelat argint şi azur. În cartierele 1, 4, pe argint, câte un vultur roşu cu aripile desfăcute şi zborul în sus; în cartierele 2, 3 câte un cerb de culoare naturală, elansat, orientat spre marginile scutului. Peste tot, un ecuson de aur încărcat cu un pisc de munte în vârful cărui se află o capră neagră, orientată spre

senestra. Scutul mare este încadrat de colanul de aur al Ordinului și este surmontat de o coroană deschisă, asemănătoare celei de duce (fig. 5).

6. Thomas milord Nugent, conte de Valdesotto, în Hispania, pus „mare conducător pentru Anglia Scoția și Hibernia" (1 august 1742)

Acesta a fost identificat de Andrei Pippidi, cu Thomas Nugent (1656-1752) al IV-lea conte de Westmeath, pair de Irlanda și grande de Spania. Fusese cunoscut drept un partizan al Stuarților; a urmat o carieră militară în serviciul Franței[14]. El era descendentul unei vechi familii, a căror rădăcini pot fi urmărite încă din secolul al XII-lea. Thomas a fost colonel în armata irlandeză a regelui James II, remarcându-se în bătăliile de la Boyne și Limerick. Partizanii lui James fiind scoși în afara legii, li s-au confiscat domeniile, fiind siliți să plece în exil. Thomas Nugent a fost căsătorit cu Margaret, fiica lui John Bellew, primul baron de Duleek, și al Mariei, fiica lordului Francis de Birmingham. În privința descendenței, i se cunosc doar două fiice: Catherine și Mary.

Stema sa poate fi descrisă astfel: scut de formă renascentistă, scartelat; cartierele 1, 4, fasciate în hermină și roșu, având câte un șef de aur încărcat cu un dragon verde; carierele 2, 3 au, în câmpul roșu, câte un turn de argint. Scutul este susținut de doi lei rampanți conturnați, de aur, care sunt încoronați cu câte o coroană deschisă, din același metal; felinele sunt limbate cu roșu. Scutul este încadrat de colanul de aur al Ordinului Constantinian și surmontat de o coroană deschisă de același tip cu cele ale stemelor descrise anterior (și nu de o coroană de conte!). Sub stemă se desfășoară o eșarfă verde încărcată cu deviza „DE CROCE VIS", scrisă cu litere de aur. Sub aceasta se observă un aranjament de trofee: o cuirasă metalică sumontată de o cască romană, cu panaș de culoare roșie; acestea sunt însoțite, de ambele părți, de steaguri multicolore și halebarde, tobe, trâmbițe, timpane și țevi de tun, subliniind faptul că avem de a face cu stema unui glorios bărbat de arme. Sub picioarele leilor, sunt zugrăvite două bătălii, una navală și alta terestră, probabil cele în care s-a remarcat în mod deosebit posesorul stemei (fig. 6). Stema veche a familiei era doar cea din cartierele 1, 4: un scut fasciat de hermină și roșu (sau un scut herminat încărcat cu două fascii roșii), dragonul verde apărând doar în cimierul (crestul) coifului ce timbra scutul.

7. Vladislaus SRI comes a Malaesco, „creatus august 1717"

Acesta era cărturarul oltean Vlad Boțulescu, logofătul casei domnitorului Ștefan Cantacuzino, cunoscător de slavonă, greacă, italiană și germană. El era originar din Mălăiești (județul Dolj)[15]. Vlad Boțulescu a rămas fidel Cantacuzinilor și după

14 Andrei Pippidi, *L'Ordre Constantinien*, p. 216.

15 Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 122.

moartea domnitorului, însoțind-o în pribegie pe doamna Păuna şi pe fiii acesteia. El a fost şi secretarul tânărului Rudolf Cantacuzino[16]. În 1746 a fost închis la Milano, pentru tot restul vieții, din ordinul Curții de la Viena. Astfel manuscrisele sale, reprezentând diverse traduceri, se păstrează în biblioteci din Viena şi Veneția[17].

Stema acestuia este reprezentată într-un scut de tip francez modern, despărțit în două de o bară de aur; în partițiunea superioară, pe albastru, Arca lui Noe deasupra căreia „pogoară" porumbelul alb cu o ramură de măsline în cioc; în cealaltă partițiune, pe câmp verde, o pasăre Phoenix de argint, ieşind din flăcări (o „nemurire"). Scutul este timbrat de o cască cu cinci zăbrele aurite, văzută din față, încoronat cu o coroană deschisă, cu fleuroni vegetali; în cimier un leu ieşind, încoronat cu o coroană de acelaşi tip şi limbat cu roşu, având coada despicată şi ținând în laba stângă (singura vizibilă) un iatagan cu garda de aur şi lama de argint. Din cască se observă cum coboară obişnuiții lambrechini: argint şi albastru la dextra, aur şi verde la senestra (în acord cu smalțurile dominante din cele două câmpuri) (fig. 7). Simbolul Arcei lui Noe îşi găseşte o analogie în stema familiei Ralet din Moldova, iar pasărea Phoenix este binecunoscută din blazonul familiei domnitoare Mavrocordat (unde această parăre era o aluzie la idealul reînvierii Imperiului Bizantin).

8. Henricus Christianus conte de Königsmark, consacrat la 14 septembrie 1730

Acesta era un gentilom german aflat în serviciul Suediei. Istoricul Andrei Pippidi a arătat că el era fratele frumoasei Aurore Königsmark, mama mareşalului de Saxa[18].

Stema sa poate fi descrisă astfel: într-un cartuş baroc aurit este aşezat un scut dreptunghiular, scartelat argint şi negru; câmpurile 1, 4 pe argint sunt încărcate cu câte un leu rampant, de culoare naturală, încoronat cu o coroană asemănătoare celei de baron german (cu cinci perle mari); în câmpurile 2, 3, pe câmp negru, câte trei coroane deschise, asemănătoare celei de marchiz (cu perle alternând între fleuronii de tip vegetal); coroanele sunt dispuse, în mod neuzual, 1x2. Scutul este surmontat de o coroană asemeni celei de marchiz; este încadrat de lanțul Ordinului Constantinian şi flancat de o ramură de măslin, cu fructe, şi o ramură de palmier, ambele de culoare verde (fig. 8).

---

16 Acesta este amintit şi de N. Iorga, în *Istoria Românilor*, VII, ediția II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 128.

17 O copie realizată de Gr. Tocilescu după traducerea făcută de Vlad Boțulescu în închisoarea de la Milano (1764), după *Viața lui Varlaam şi Ioasaf*, se păstrează la BAR, nr. 417 (vezi Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti* (BAR, 1-1600, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1978, p. 106).

18 Andrei Pippidi, *L'Ordre Constantinien*, p. 216. Un frate al său, amant al Sophiei Dorothée de Hanovra, a fost asasinat în 1694.

9. Preailustrul Ioanes Philippus, conte de Zobel, consacrat la 20 martie 1739

Acesta era un reprezentant al familiei baronilor Zobel zu Darstadt[19]. Se pare că Rudolf Cantacuzino l-a cunoscut la Mayence, în 1739.

Scut roşu, are în câmp o cruce a Sfântului Andrei, de argint, având între braţe, sus şi jos câte un trifoi, iar pe flancuri două porumbiţe încoronate afrontate, toate din acelaşi metal; peste tot un ecuson roşu încărcat cu o zebelină („zobel", deci sunt „arme vorbitoare") de culoare naturală, ieşind, aşezat în pal, încoronat cu o coroană deschisă de aur, cu pietre colorate. Scutul este timbrat de cinci coifuri de argint (cu câte cinci zăbrele protectoare), încoronate cu coroane deschise, asemănătoare celei de marchiz; faptul că aceste coifuri sunt aşezate frontal, că au bordură, reţele şi medalion de aur, ar indica un rang foarte înalt al posesorului: principe sau duce (mult peste calitatea de baron); numărul redus al zăbrelelor (doar cinci) fac trimitere spre statutul mai modest, de nobil vechi. Coifurile preiau în cimier (creştet) figurile din scut: din coroana coifului central se înalţă „un zbor" (două aripi desfăcute), în culorile roşu şi argint, în mijlocul căruia este amplasată o zebelină încoronată ieşind, asemeni celei din ecusonul central; cele două coifuri ce încadrează coiful principal au în cimier două porumbiţe de argint afrontate; coifurile de pe flancuri au în cimier câte un trifoi din acelaşi metal. Această timbrare a scutului cu mai multe coifuri militare reprezintă o practică specifică heraldicii germane.

Scutul stemei este încadrat de colanul metalic al Ordinului Constantinian şi susţinut de doi lei rampanţi conturnaţi, încoronaţi cu coroane deschise, limbaţi cu roşu şi având cozile bifurcate, înălţate pe spate. Acelaşi scut este aşezat pe halebarde, ţevi de tun şi steaguri multicolore; se disting două hampe ce au în vârf câte o coadă stufoasă, de animal de blană (care amintesc de *tui*-urile otomane). În partea inferioară, în jurul postamentului de marmură pe care este aşezată stema, se mai disting tobe, timpane, butoiaşe pentru praf de puşcă, iar pe jos sunt risipite numeroase ghiulele, două săbii, două pistoale, o halebardă şi o cuirasă militară. În partea de sus a stemei, pe cerul azuriu împodobit cu câţva nori, a fost zugrăvit un soare „în glorie", la dextra şi o lună de argint („Crai nou") spre senestra (fig. 9).

---

19 *Ibidem.*

*

Manuscrisul de la Arhivele din Iaşi îl menționează ca membru al Ordinului Constantinian şi pe baronul Ioan-Inochentie Micu-Klein (1692-1768) păstorul Bisericii Ortodoxe Unite cu Roma din Transilvania, episcop greco-catolic de Făgăraş (retras la Viena). Condica nu conține un desen al stemei ilustrului prelat şi nici o descriere a acesteia. Blazonul episcopului este cunoscut însă din alte surse: scut roşu, de factură germanică, încărcat cu o coroană nobiliară, deschisă, din care ies două aripi desfăcute, cu vârfurile îndreptate în sus. Scutul este timbrat de o coroană de baron german, cu cinci perle mari. Coroana este surmontată de un coif cu cinci zăbrele, aşezat frontal, încoronat cu o coroană deschisă; din coif coboară lembrechini de factură vegetală, flancând scutul; peste lambrechini sunt aşezate însemnele rangului de episcop ortodox: o mitră-coroană la dextra şi o cârjă episcopală (cu cei doi şerpi) la senestra. La partea de sus a acestei construcții a fost amplasat însemnul care indica statutul posesorului în rândurile clerului catolic: o pălărie eclesiastică de ale cărei cordeliere atârnă doi ciorchini cu câte şase ciucuri; potrivit convențiilor heraldice, această pălărie ar trebui să fie de culoare verde, precum cele corespunzătoare episcopilor catolici[20].

De asemenea, manuscrisul analizat nu conține o stemă personală a lui Rudolf Cantacuzino. Este posibil ca o asemenea planşă, cu stema Marelui Maestru al Ordinului, să fi existat şi să fi fost extrasă încă din vechime. Stema lui Rudolf este cunoscută însă din alte surse; aceasta este pictată pe diploma din 2 ianuarie 1744 acordată de Radu Cantacuzino lui Carol baron de Abschatz și Vallstadt, prin care i-a conferit acestuia titlul de „conte de Alba" şi cavaler al Ordinului Constantinian, cu concesiune de armerii[21]. Beneficiarul lipseşte din manuscrisul de la Iaşi. Frumoasa stemă a lui Rudolf Cantacuzino, de pe această diplomă, pare a fi pictată de aceeaşi mână care a lucrat şi stemele din Cartea de Aur a Ordinului Constantinian. Heraldistul Dan Cernovodeanu semnala existența, la Muzeul Militar din Viena, a unei baniere de comandant – ofițer general – a lui Rudolf, pe flamura căreia se află brodată o stemă dezvoltată a Cantacuzinilor, cu 12 cartiere; în stema respectivă este înfățişat şi colanul Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe[22]. Stema dezvoltată conține multe

20 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor*, p. 328 și planşa LX (după sigiliul episcopal al acestuia, a cărui impresiune în ceară roşie se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Arhivele Istorice, nr. inv. 3827). Vezi şi Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric*, Bucureşti, 1976, p. 236-237, fig. 263, a şi b.

21 DANIC, fond „Peceți II", doc. 434. Pe aceasta diplomă apar două steme, atât cea a donatorului, cât şi cea a beneficiarului. Atât imaginea cât şi informațiile privitoare la amintita diplomă ne-au fost oferite, cu generozitate, de către heraldistul Tudor-Radu Tiron, căruia îi mulțumim şi pe această cale.

22 Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 248-249. În descrierea autorului, stema Cantacuzino brodată pe steag are, în cartierul al doilea, pe câmp roşu, un înger drapat în alb, ținând în mână un corn al abundenței. Culorile, cel puțin, diferă de cele de pe diploma amintită.

elemente care au fost considerate a fi trimiteri la simbolistica Imperiului Bizantin şi a familiei imperiale a Paleologilor (Richenthal, în *Conciliumbuch*): în cartierele I şi al XI-lea, pe câmp negru, se află cele două coroane „antice", dispuse în fascie (median) care au fost atribuite împăratului bizantin Manuel Paleologul; în al III-lea și al VIII-lea, pe câmp verde, se întâlnesc cele două brațe îmbrăcate în roşu imperial ce susțin, cu mâinile de carnație, o coroană antică, de astă dată de aur; în al V-lea şi al X-lea se găsesc cei cinci pali, roşu şi argint, atribuți tot lui Manuel Paleologul; al II-lea, pe câmp de argint, un înger de culoarea carnației, drapat într-o robă azurie are mâna stângă rezemată în şold iar cu mâna dreaptă un norişor de azur din care iese pe jumătate un personaj mitologic (o naiadă, sau poate zeița Fortuna) ce ține, tot cu brațul drept, un corn al abundenței, de culoare verde; cartierul al IV-lea, azur, este încărcat cu acvila valahică (de culoare naturală, adică neagră), stând pe un pisc şi flancată de cele două astre; în cartierul al VI-lea, pe câmp de aur, un leu de culoare naturală ce ține în labele dinainte un arc întins, cu o săgeată, țintind în jos, asupra unui urs negru, ridicat ce priveşte cu capul întors şi care are, la rândul lui, un arc destins ținut în laba stângă[23]; cu laba dreaptă ridicată, ursul susține ecusonul albastru din inima blazonului; în cartierul al VII-lea, pe azur, se regăseşte capul de bour al Moldovei, de culoare naturală (maronie), având o verigă de aur în bot şi o stea din același metal între coarne; cartierul al IX-lea, este tăiat de o fascie bipartită, negru şi argint; în partițiunea superioară, pe azur, cinci stele (dispuse 3 şi 2), iar partițiunea inferioară, pe câmp de argint, conține un pescar conturnat, îmbrăcat cu o tunică roşie, aşezat pe malul unui râu, ținând cu amândouă mâinile un crâsnic pe care tocmai l-a scos din apă; broşând peste tot, un ecuson de azur cu trei flori de crin de aur, de tip francez vechi (aluzie la pretinsa alianță a Cantacuzinilor cu familia de Valois); scutul mare este timbrat de o coroană suverană închisă şi înconjurată de colanul Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe; acesta este pus pe pieptul acvilei bicefale imperiale a Bizanțului, neagră, ce ține cu gheara dextră o spadă în pal şi cu cea senestră un sceptru, ambele atribute ale puterii; tot acest ansamblu heraldic este pus pe o mantie de purpură căptuşită cu hermină, având deasupra o coroană de aspect imperial, mantie flancată şi înconjurată la poale de nenumărate trofee, ca: drapele, țevi de tun, săbii, trompete, tobe, ghiulele de tun, etc."

Privitor la simbolistica familiei Cantacuzino, putem constata faptul că Rudolf este creatorul somptuosului blazon cu 12 cartiere al familiei, conceput în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, (stemă ce a cunoscut şi unele variante cromatice, uşor diferite); această compoziție heraldică a fost folosită de Cantacuzini în secolul al XIX-lea, ba chiar şi în cel următor, fără o reevaluare a istoricității şi legitimității conținutului, fiind

23 Şi aici cromatica diferă de aceea descrisă de Dan Cernovodeanu, de pe amintitul drapel. Privitor la confruntarea dintre leu şi urs, nu putem sa nu ne gândim la lucrarea clasică a lui Michel Pastereau, *Ursul. Istoria unui rege decăzut* (Chişinău, Editura Cartier, 2007, *passim*). Autorul evidențiază confruntarea simbolică dintre vechiul şi noul rege al regnului animal: leul, cu încărcătură christianică, şi vechiul urs germanic, decăzut la treapta de simbol păgân.

preluate toate fanteziile autorului. Numeroasa familie a Cantacuzinilor nu a mai dat un personaj la fel de priceput și de pasionat de heraldică, precum Rudolf Cantacuzino.

*

O atenție specială se cuvine să acordăm colanului Ordinului Constantinian, ce încadrează scuturile tuturor blazoanelor. În ilustrația primului său studiu dedicat acestui Ordin, Andrei Pippidi reproducea imaginea unui engolpion de forma *acvilei bicefale*, avansând ipoteza că acela ar putea fi însemnul Ordinului Constantinian[24]. Piesa la care făcea referire autorul amintit, impresionantă că înfățișare, fiind alcătuită din pietre semiprețioase, este expusă și astăzi la Sala Tezaur a Muzeului Național de Istorie din București. Presupunerea făcută, cât se poate de veridică la acea vreme, este infirmată de reprezentările din manuscrisul de la Iași, așa cum a putut constata domnul Pippidi în 1981, când l-a consultat.

Acvila bicefală, cel mai cunoscut simbol al Bizanțului, nu este reprezentată ca engolpion al Ordinului Constantinian. În schimb, după cum vom vedea, un alt element din heraldica bizantină a stat la baza construcției acestui însemn cavaleresc.

Colanul Ordinului este redat în aur, iar zalele sale încorporează diverse simboluri, cum ar fi medalioane cu hrismonul (XP)[25], monograma lui Hristos, însoțit de literele *alfa* și *omega* (AΩ), alternând cu crinul regal, de inspirație franceză[26], și ceva care pare fi un coif cap de cavaler, protejat de un coif închis, flancat de două aripi (asemănător cu simbolul serafimilor)[27].

Piesa principală, atârnată de colanul propriu-zis, este un medalion, care poate fi privit și ca un scut heraldic, de formă rotundă[28], timbrat de o coroană imperială bizantină și flancat de șase semi-inele roșii, dispuse ca niște petale, din care țâșnesc flăcări. Dedesupt este înfățișat Sf. Gheorghe, ecvestru, omorând balaurul. Pentru descifrarea acestei construcții simbolice rămâne fundamental studiul din 1981, al

---

24 Andrei Pippidi, *«Fables, bagatelles et impertinences». Autor de certaines généalogiques byzantines des XVIe–XVIIe siècles*, în *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, p. 253-294, fig. 14, 15.

25 Hrismonul sau monograma lui Hristos este de două tipuri: cel folosind inițialele latine **IC** (Isus Christos) și cea formată din inițialele grecești **XP** suprapuse; ultima variantă este numită și hrismon „de tip Constantinian".

26 În stema dezvoltată a Cantacuzinilor, crinul apare ca semn al unei pretinse înrudiri a acestora cu Casa de Valois (cf. Dan Cernovodeanu, *Evoluția armoariilor*, p. 248).

27 O altă concepție grafică a Colanului Ordinului Constantinian poate fi văzută la Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 37.

28 Scutul de formă rotundă a fost folosit și de către regii Franței, pentru a-și așeza stema proprie, mai ales pe monedele pe care le emiteau (cf. Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, Editura Tehnică, 1974 , p. 30).

regretatului Dan Cernovodeanu, referitor la heraldica bizantină[29]. Studiile privitoare la acest subiect au relevat faptul că vechea stemă a Constantinopolului era o cruce greacă, între ale cărei brațe erau reprezentate patru elemente identice: cruciulițe, bezanți, inele sau litere (H, X, E, dar mai ales B)[30]. Aceste mobile erau reprezentate de aur, pe câmp roşu, culoarea imperială.

Crucea cantonată de cele patru cruciulițe (precum în stema Ierusalimului), se regăseşte şi în medalionul Ordinului Constantinian. Siglele înscrise în interiorul crucii principale nu se lasă descifrate chiar de la prima privire, datorită modului în care sunt dispuse şi pentru că acestea, deşi se referă la expresii din limba greacă, amestecă uneori şi litere din alfabetul latin sau chirilic. Sensul lor poate fi mai lesne regăsit apelând la prima stemă a manuscrisului, în care cheile din stema Papei conțin aceleaşi sigle, însă într-o dispunere mai accesibilă. În medalionul Ordinului, hrismonul, monograma lui Hristos, flancat de literele *alpha* şi *omega* („Începutul şi Sfârşitul"), este înfățişat în pătratul din mijlocul crucii principale. Apoi, pe brațele aceleiaşi cruci se poate citi (făcând parcă semnul crucii cu privirea): „IC-XS, NI-KA" („Iisus Hristos Învingătorul")[31].

Cum ar putea fi însă explicate însemnele exterioare ale stemei, acele semi-inele roşii din care țâşnesc flăcări, fie de culoare naturală, fie de aur? S-a scris că forma cea mai frecventă a stemei atribuite Constantinopolului este crucea greacă, din aur, cantonată de patru litere B (beta), din acelaşi metal, dispuse simetric, totul pe un câmp de culoare roşie, culoarea basileilor bizantini. Citite ca litere, acestea au fost considerate drept monogramă a intitulației basileului, fiind tălmăcită ca: „Împăratul Împăraților Împărățind peste Împărați"[32]. S-a arătat, de asemenea, că această interpretare este formula posterioară epocii bizantine, apărută probabil în perioada Renaşterii. Cele patru litere *betha*, având cu siguranță semnificația atribuită mai sus, se întâlnesc şi în armoriarul de față, în stema prințului Gheorghe Cantacuzino. Ele au fost înscrise însă nu acolo unde ne-am fi aşteptat, adică în medalionul Ordinului, ci pe aripile acvilei imperiale austriece.

---

29 Dan Cernovodeanu, *Contribuțiuni la studiul heraldicii bizantine între secolele XII şi XV*, în „Buletinul Bibliotecii Române", Frieburg-Germania, VII (XII), 1980-81, p. 237-156. Heraldistul C. Ştefănescu ne-a oferit informația că Dan Cernovodeanu însuşi a primit titlul de *Cavaler al Ordinului Constantinian*, pentru lucrarea sa de doctorat, privitoare la heraldica României, susținută la Paris.

30 *Ibidem*, p. 249, 253, nota 16.

31 Se pare că, anterior, Ordinul folosise şi o altă siglă, mai grăitoare în privința pretinsei sale origini. Este vorba despre acea inscripție care i-ar fi apărut pe cer lui Constantin cel Mare, în ziua de 28 octombrie 312, înaintea bătăliei decisive cu rivalul său, Maxențiu (de la podul Milvius, pe râul Tibru, în vecinătatea Romei) : **IHSV** (*In Hoc Signo Vinces*) (cf. Mioara Cremene, *Dicționar inițiatic al ordinelor cavalereşti*, Bucureşti, ed. I, 1998, p. 255. Constantin ar fi poruncit să se înscrie pe steagurile şi scuturile ostaşilor săi şi monograma **INRI** („Iisus Nazariteanul Regele Iudeilor").

32 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 248-249; p. 253.

Aceleaşi litere au fost percepute şi ca nişte *amnare* (fr. *briquets*, engl. *fusils*), datorită asemănării lor cu simbolul heraldic prin care erau redate aceste obiecte[33]. Chiar şi un autor bizantin, Pseudo-Kodinos, în cunoscuta sa lucrare *De Oficiis*, amintea de „steagul imperial obişnuit, adică cel reprezentând crucea cu amnare"[34]. Pe această bază putem presupune că „amnarele" nu lipsesc, de fapt, nici din medalionul Ordinului Constantinian, ci că ele au fost redate într-o altă formă, am spune chiar mai explicită. Astfel, avem dispuse în jurul crucii principale atât cele patru cruciulițe, cât şi *brichetele*. Sensul lor era probabil acela că Ordinul Constantinian avea misiunea istorică de a reaprinde flacăra sacră a vechiului Imperiu creştin, în fosta capitală bizantină.

Privitor la *Sfântul Gheorghe*, patronul Ordinului, asociat şi el construcției simbolice descrise mai sus, pot fi notate câteva observații. Este de remarcat faptul că acest cavaler-martir nu a fost redat în culori naturale, ci este *aurit* în întregime. Pe acest detaliu se bazează, probabil, denumirea de *Ordinul Cavalerilor Poleiți*, sub care este desemnată adesea această confrerie[35]. Apelând la acelaşi Pseudo-Kodinos, se cuvine reamintită afirmația sa, potrivit căreia, pe lângă steagul imperial obişnuit, pe care era reprezentată crucea cu amnare, basileul avea şi un alt steag, diferit, „care îl reprezenta, în postură ecvestră"[36]. Credem că această ipostază a basileului a putut fi echivalată, în timp, cu obişnuita imagine a Sfântului Gheorghe omorând balaurul.

La prima vedere, sfântul care patronează Ordinul, apare doar ca ornament exterior al medalionului. El este reprezentat, sub o altă formă, şi în interiorul acestuia: crucea de culoare roşie, pe câmp alb (sau de argint) este denumită în mod obişnuit, în heraldică şi vexilologie, drept „crucea Sfântului Gheorghe"[37].

După cum este înfățişat colanul Ordinului şi după unele inconsecvențe de la nivelul detaliilor, sesizabile în planşele manuscrisului, se poate crede că el nici nu a existat în realitate, ca obiect, ci doar în variantă pictată pe hârtie, împodobind aceste steme. Ca în multe asemenea cazuri, Marele Maestru, prin diploma conferită, conceda celor admişi în Ordin doar dreptul de a purta însemnul (şi modelul grafic al acestuia) urmând ca piesa în sine, care îngloba o cantitate însemnată de materiale prețioase, să fie comandată la un atelier specializat de către beneficiar.

O imagine independentă a colanului Ordinului Constantinian se întâlneşte în stema banului Mihai Cantacuzino, din 1787, stemă pictată în culori pe manuscrisul nr.

---

33 *Ibidem*, p. 248. Vezi şi Vitalien Laurent, *Le briquet, emblème monetaire sous les Paléologues?*, în „Cronica numismatică şi arheologică", XVII, 1943, p. 134-148.

34 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 249.

35 Mioara Cremene, *op. cit.*, p. 176. În acest dicționar cavalerii constantinieni apar chiar sub denumirea de *Ordinul Cavalerilor Poleiți*.

36 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 249.

37 Cf. Arthur Charles Fox-Davies, *Complete Guide to Heraldry*, ed. 1996, London, p. 612-13.

6083 de la Biblioteca Academiei Române (f. 233)[38]. Este interesantă însă comparația cu o variantă mai veche a colanului acestui ordin, şi anume cu aceea din stema din 1722 a singurului moştenitor al Brâncovenilor, Constantin III, pe atunci în vârstă de doar 13 ani, ajuns şi el sub protecția Curții de la Viena[39]. Acesta a primit colanul de Mare Cruce a Ordinului Constantinian, împreună cu titlurile fanteziste de „principe al Imperiului Bizantin, comite al Palatului Lateranului etc". În acest caz, colanul este alcătuit din 14 medalioane având hrismonul constantinian, iar la mijloc un medalion de dimensiuni ceva mai mari, pe care este reprezentată o cruce greacă având brațele terminate în floare de crin. Acvila bicefală care timbrează coroana de principe al Sfântului Imperiu susține, la rândul său, coroana de împărat german.

*

Studiul de față readuce în atenție un vechi manuscris latin, din secolul al XVIII-lea, de la Arhivele Naționale Iaşi, valorificându-l din punct de vedere al reprezentărilor heraldice, care se dovedesc a fi un interesant izvor pentru cercetarea simbolisticii Puterii. Dincolo de relevanța istorică a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe – marcată şi de imposturi, de proiecte iluzorii, de o existență adesea fantomatică – producțiile heraldice amintite reunesc experiența occidentală, înclinată spre figurativ, cu ceea ce ar fi putut fi o „heraldică" bizantină, mai abstractă, care a găsit un anumit rafinament în împletirea literelor greceşti în monograme criptice. Acvila bicefală bizantină a fost preluată de austrieci şi de ruşi odată cu ideea imperială, ca

38 Vezi o reproducere alb-negru la Dan Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică în România*, Bucureşti 1977, p, 357 (planşa LXXV, fig. 4). Despre istoria acestui ordin vezi Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. XXXIV-XXXVI (cu o stemă a Cantacuzinilor, în care este prezent şi Colanul Ordinului Constantinian, la p. XXXVII); vezi şi cele câteva documente privitoare la Ordinul Constantinian, publicate în acest volum.

39 Cf. Jean-Nicolas Mănescu, *Despre stemele Brâncovenilor*, în ArhGen, 1997, nr. 3-4, p. 32-322, şi Anexa, fig. 3. Conferirea s-a făcut în perioada în care mare maestru al Ordinului Constantinian era falsul pretendent bizantin Ioan IX Antoniu I Angelus Flavius Comnen Lascaris Paleolog, probabil o creatură a principelui Eugeniu de Savoia, după părerea autorului. Doi ani mai târziu, în 1724, Marele Maestru al Ordinului a fost demascat ca impostor, iar diplomele emise de el au fost lovite de nulitate. Având în vedere acest fapt, autorul îşi pune, în mod legitim, întrebarea dacă această stemă a fost folosită cu adevărat sau a fost abandonată imediat după izbucnirea acestui scandal. Ordinul Constantinian al Sf. Gheorghe a mai fost conferit, în epoca interbelică, diplomatului român Nicolae Petrescu-Comnen, motivația fiind descendența sa din Comnenii bizantini, fondatori ai Ordinului (vezi pentru aceasta studiul lui Nicolae Petrescu, *Nicolae Petrescu Comnen – un mare diplomat, pe nedrept uitat,* în „Muzeul Național", XIV, 2002, p. 331-355). Această înrudire este însă o fantezie, după încredințarea bizantinistului Dumitru Năstase, în ciuda figurii stimabile a diplomatului amintit. Domnul Năstase ne-a arătat, în 2004, că familia Petrescu avea legătură cu satul Comneni din Bărăgan, acesta fiind adaosul inițial al numelui (făcut pe la 1903). Ulterior numele de Petrescu-Comneni s-a transformat în Petrescu-Comnen, tocmai pentru a sugera ilustra descendență bizantină. Aceasta este lipsită însă de fundament real.

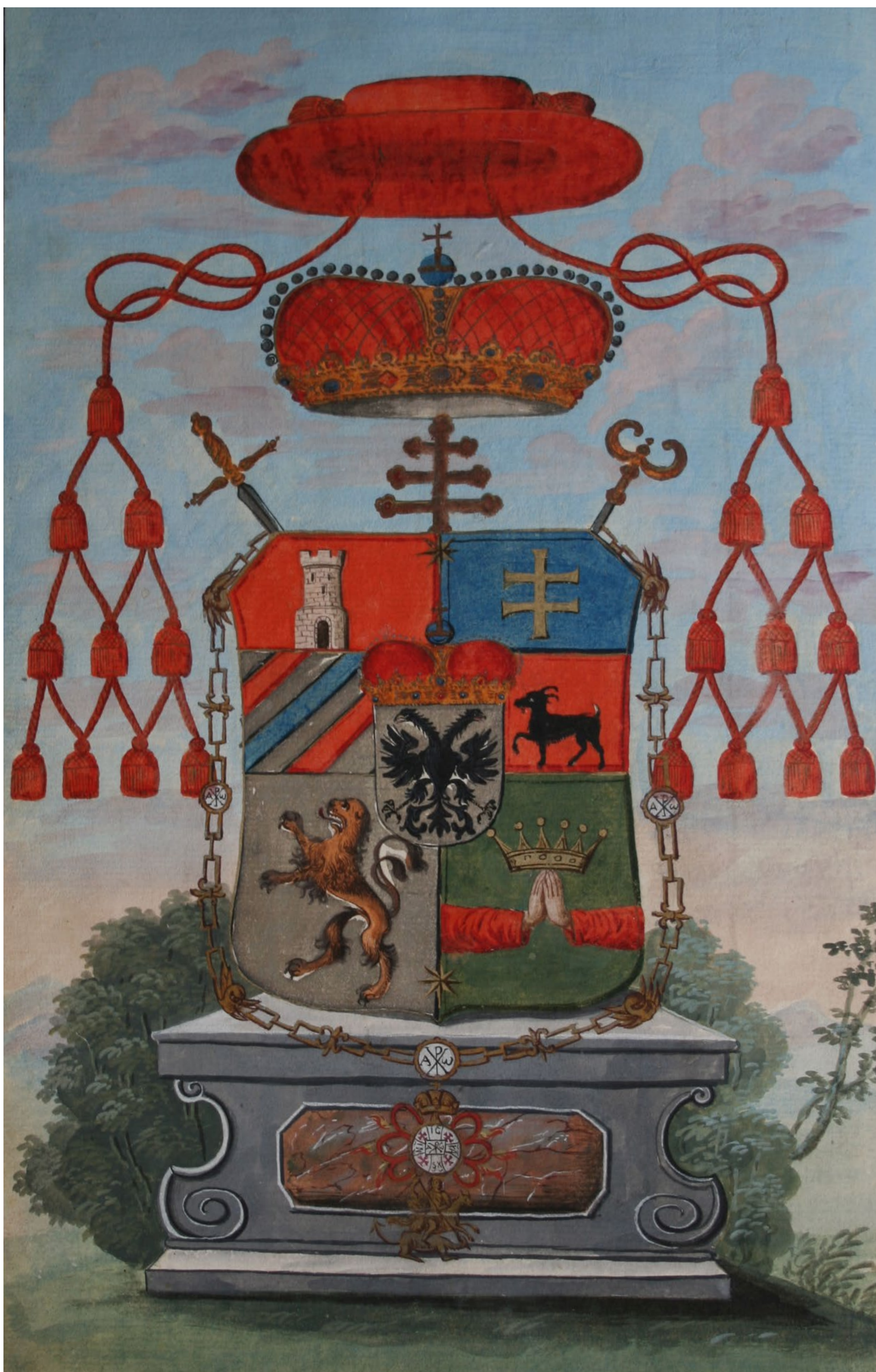
o moştenire simbolică a Statului creştin universal. „Hrismonul constantinian" şi „brichetele" bizantine au fost şi ele asimilate de heraldica occidentală. Alte însemne, atribuite împăraților bizantini, sunt mai curând imagini simbolice ale „celuilalt", un Bizanț exprimat prin mijloacele târzii ale heraldicii occidentale, care reinventează un repertoriu de simboluri pentru dispărutul Imperiu de Răsărit. Construcțiile heraldice devin adesea un fel de „meta-istorie", o realitate simbolică situată deasupra celei politice, concrete, o lume care se lasă mai greu descifrată şi exprimată în cuvinte, dar care poate oferi o interesantă față a trecutului, mai puțin explorată.

1

Stema Papală

2

Stema lui Ioasaph IV „arhiepiscop al Justinianei Prima, al întregii Albanii, al Macedoniei şi Thessaliei şi preot suprem al Illiriei, marele conducător al Ordinului Constantinian

3

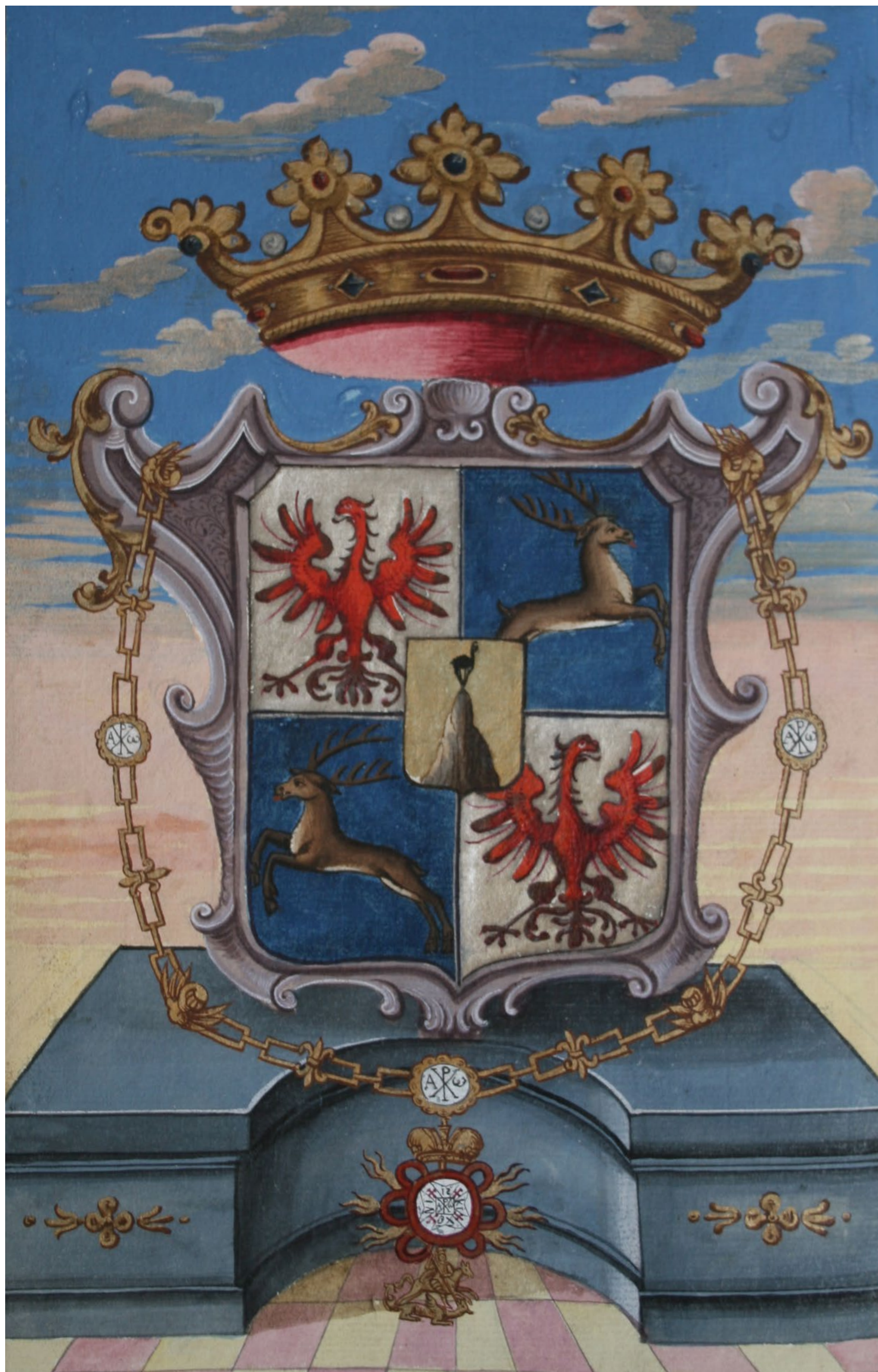
Stema lui Gheorghe Cantacuzino, mare conducător al Ordinului „pentru tot regatul Daciei şi părţile lui” (7 mai 1728)

4

Ioannes Fredericus conte de Hoornn, mare conducător pentru părțile goților Suecori și regatul Vandalilor" (consacrat la 7 mai 1728)

5

Ferdinandus Baltazar conte de Gravvenstein, mare şef pentru toată Danemarca şi părţile Norvegiei (20 aprilie 1730)

6

Thomas milord Nugent, conte de Valdesotto, în Hispania, „mare conducător pentru Anglia Scoția și Hibernia" (1 august 1742)

7

Vladislaus SRI comes a Malaesco, „creatus august 1717" (Vlad Boțulescu)

Henricus Christianus conte de Königsmark, consacrat la 14 septembrie 1730

9

Preailustrul Ioanes Philippus, conte de Zobel, consacrat la 20 martie 1739

10

Însemnele Ordinului Constantinian al Sf. Gheorghe

Un ex-libris heraldic al Bibliotecii Mavrocordat și „marele Scarlat" de la Constantinopol

Pe un manuscris din colecțiile arhivelor ieşene se află *ex-libris* heraldic deosebit de interesant[1]. Acesta reprezintă, într-un scut compozit, o acvilă ieşind din flăcări, deci, *o pasăre Phoenix*. Scutul este surmontat de o coroană de tip princiar, foarte corect desenată, iar dedesubt se află inscripția *„Ex libris bibliothecae Scarlarlatianae"*. Se ştie că Phoenix-ul era simbolul heraldic al Mavrocordaților, dar inscripția nu vorbeşte explicit de familia Mavrocordat, ci de „Scarlați". Nu ar trebui căutat acum, în genealogia Mavrocordaților, un personaj cu prenumele de „Scarlat" pentru a-l identifica pe posesorul ex-librisului; prenumele Scarlat a fost frecvent în familie, dar aceasta tocmai ca reverberație a unui celebru „Scarlat de la Constantinopol", pe care îl revendicau drept strămoş mai multe familii însemnate, printre care şi Mavrocordații[2]. În anumite medii, Mavrocordații erau cunoscuți mai ales sub acest al doilea nume, de *Scarlați*. Despre celebra Bibliotecă a Mavrocordaților s-au scris studii temeinice[3], dar, plecând de la acest ex-libris, cred că se mai pot aduce unele limpeziri.

Se ştie că domnitorii Nicolae Mavrocordat şi Constantin Mavrocordat, cei care au constituit biblioteca familiei, nu au folosit ex-librisuri heraldice, cu „deviza" în limba latină, ca acesta, ci o simplă însemnare scrisă de mână, în limba greacă, avea rolul de a indica proprietatea asupra cărților. Ex-librisul de față a fost folosit, probabil, de generațiile mai noi ale familiei. În cele ce urmează, printr-o investigație genealogică, pe propunem să elucidăm o problemă de heraldică sau, mai exact, să arătăm de unde vine denumirea de „Scarlat" din ex-librisul Mavrocordaților şi ce semnificație poate avea aceasta.

---

1 DJANI, Manuscrise, nr. 2615.

2 Am explicat în detaliu această chestiune în studiul *Observații privitoare la ctitorii mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi*, în *Contribuții privitoare la istoria relațiilor dintre Țările Române şi Bisericile Răsăritene în secolele XIV-XIX*, ed. Petronel Zahariuc, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iaşi, 2009, p. 103-108.

3 Constantin Dima Drăgan, *Biblioteci umaniste româneşti*, Bucureşti, Editura Litera, 1974; Vasile Mihordea, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, Bucureşti, 1940.

Urmaşii marelui Scarlat de la Constantinopol[4]. Scarlatos Saigiul, invocat şi în pisaniile de pa Sf. Sava din Iaşi, ca o sursă de legitimare a ctitorului, este un personaj cunoscut din diverse surse. Se ştie că el era „furnizorul curţii imperiale", dar devenise un fel de *factotum*, aşa cum fusese, la vremea sa Mihail Cantacuzino Şaitanoglu[5]. Cronicarul Ion Neculce, în *O samă de cuvinte*, făcea referire la acest „grec mare şi bogat, vestit la Poartă, anume Scarlat, carele şi slugeria împărătească o ţinea", sau „Scarlat cel bogat in Ţarigrad"[6].

Skarlatos, „făcătorul de domni" al timpului, era cuscrul lui Radu Mihnea vodă[7]. Acesta, ajuns domn al Moldovei, a reuşit să pună pe tronul de la Bucureşti, pe fiul sau nevârstnic, Alexandru Coconul (1623-1627), cu sprijinul lui Scarlat din Constantinopol, personaj care l-a sprijinit în mai multe împrejurări pe voievodul muntean[8]. Prietenia celor doi a fost pecetluită şi de o alianţă matrimonială, Radu vodă căsătorind pe fiul sau Alexandru Coconul cu fiica acelui Scarlat Begliktzi („tzelebaşi"). Nunta lui Alexandru Coconul cu fiica lui „Scărlet, vestit om între ţarigrădeni", a avut loc în 1623, la Tecuci, după cum arată şi Miron Costin[9]. Neculce scrie că, „având fata lui Scarlat albeaţă pre un ochiu, n-a avut viaţă bună cu Alexandru vodă. Şi au trimis Scarlat ferman împărătesc de ş-au luat fata de după Alexandru vodă, de au dus-o la Ţarigrad (...)"[10].

Dimitrie Cantemir, în *Istoria Imperiului Otoman*, oferă doar nişte „necerte ştiri": „pe când domnea Murad al IV-lea, care era vestit pentru cucerirea Bagdadului, trăia în Constantinopol un grec foarte bogat, care era cunoscut prin numele său pretutindenea pomenit de *Skarlatos*, şi era lângă Curte sorgadsch, (cumpărătorul oilor şi boilor)"[11].

---

4 Acest text este un extras dintr-un studiu mai amplu dedicat bisericii Sf. Sava din Iaşi: *Observaţii privitoare la ctitorii mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi*, în *Contribuţii privitoare la istoria relaţiilor dintre Ţările Române şi Bisericile Răsăritene în secolele XIV-XIX*, ed. Petronele Zaharic, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2009, p. 103-108.

5 C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, I, Chişinău, 1991, p. 180.

6 Ion Neculce, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studio introductive de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 171, nr. XV; p. 176, nr. XXIII. Cronicarul încurcă apoi restul personajelor, scriind că "Ilieş, ficiorul lui Petru vodă, după ce s-au turcit, zic să fi rămas o fată creştină după moartea lui". Aceasta s-ar fi căsătorit cu Scarlat de la Constantinopol.

7 N. Iorga, *Inscripţii şi însemnări din bisericile Iaşului*, Bucureşti, 1907, p. 26.

8 Idem, *Studii şi documente*, vol. IV, prefaţă, p. CLV.

9 Miron Costin, *Opere*, ediţie critică cu studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 91; Fotino, *Istoria Daciei*, (ed. grecească), Viena, 1818, tom II, p. 160-161. *Apud* Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaţilor*, p. 175.

10 Ion Neculce, *Opere*, p. 176.

11 *Apud* Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaţilor*, p. 172. Cantemir adăuga că această dregătorie se dă de obicei unui grec, fiindcă aceştia cumpără mai cu înlesnire de la creştini oile şi boii trebuitori pentru cuhnea Curţii şi a ienicerilor. După ce el făcuse cu acea

Acest Scarlat Beglicgi a fost căsătorit cu Elena Caragea, numită şi „Cocona"[12]. Ea era fiica lui Constantin (1560) şi nepoata lui Ioan Caragea. Scarlat a murit în 1630, iar inscripția de pe mormântul său avea următorul epitaf, în limba greacă: „Cel ce înainte vreme îl avea de fală Grecia, ca fiind împodobit cu minte prudentă, al căruia nespusă a fost slava şi mare virtutea; aice are mormântul pe Scarlat cel strălucit, cel mare; inima sa însă locuieşte sub bolțile cereşti. 1630 al 19-lea lunei anthesterion, vineri"[13].

La 1631 este menționată în documente văduva lui Scarlat Beylicci (n. Caragea), care avea patru fiice: Roxandra, Sofia, Asanina şi Alexandra. Roxandra fusese măritată cu Alexandru vodă Coconul. Celelalte s-au căsătorit Giulianó, Rosetti şi Cremidi[14]. Descendenți prin femei ai acestui însemnat personaj erau deci Mavrocordații, familia Caragea, Ruseteştii, Giulianii şi familia Cremydi (Filitti)[15]. Turci din secolul al XVII-lea numeau *Iskerletoglu* pe toți descendenții lui Scarlat Beylicci" (Begliktzi)[16].

Caragea. Constantin Caragea, care se afla în Țara Românească, pe la 1591, a avut o fiică, Cocona, care a devenit soția lui Scarlat Beylicciul, după cum am arătat[17]. Tot el a avut un fiu, Dumitraşco, tatăl celor patru frați Caragea care au ocupat dregătorii în Țările Române. Unul dintre fiii lui Dumitraşco era Ioan Caragea, acel „nepot al lui Scarlatti", postelnic în Moldova la 1625, care a refăcut biserica mănăstirii Sf. Sava din Iaşi[18]. El era nepot de frate al soție lui Scarlat Beylicciul, înrudire colaterală, mai puțin

îndeletnicire o avere foarte mare, începu a fi cunoscut şi de a ajunge la o oarecare considerațiune la Curte, precum oamenii bogați o dobândesc foarte cu uşurință"

12 I.C. Caragea, *Ceva despre postelnicul Iani Caragea*, RI, VI, 1920, 2, p.82.

13 Em. Legrand, *Généalogie des Mavrocordato*, p. 13 (*apud* Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților. Observațiuni asupra «Istoriei Românilor» de A.D. Xenopol*, în "Arhiva Societății Ştiințifice şi Literare", Iaşi, V, 1894, p. 171, p.183; luna antică *anthesterion* ținea de la jumătatea lui februarie până la jumătatea lui martie):

14 Ioan C. Filitti, *Un grec romanizat. Stolnicul Ştefanachi Cremidi*, în RI, I, 6, p. 107-108, nota 5.

15 *Ibidem*, p. 105-111.

16 Idem, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. XXII. Acest Scarlat era "întreprinzătorul căsăpiilor împărăteşti (Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*); vezi şi A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, IV, ediția IV, Bucureşti, 1993, p. 354).

17 Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, p. 254 (1730-1764).

18 Ioan C. Filitti, în RI, I, 1915, nr. 6, p. 108. Emite ipoteza ca Iani Caragea este ctitorul de l Sf. Sava, însă fără dovezi; I.C. Caragea încearcă să aducă dovezi în sprijinul acestei identificări (*Ceva despre postelnicul Iani Caragea*, RI, VI, 1920, 2, p. 81-82); Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, p. 254. Este arătat drept ctitor la Sf. Sava din Iaşi şi de N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, 1902, p. CXIX; Melchisedec, *Notițe istorice şi arheologice adunate de pe la 48 monastiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 244; şi în RI, VI, 1920, p. 61-62; idem, *Postelnicul Ianache*, în RA, II, p. 4-5, 1927-1929, p. 234-235; Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, trad. C. Cioran, p. 255.

directă decât lasă să se înțeleagă pisania de la Sf. Sava[19]. Se cuvine a fi remarcat faptul că, în epocă, sensul termenului de înrudire era mai cuprinzător decât astăzi.

Un Pavalache Caragea era capuchehaie a Moldovei la Constantinopol, pe la 1646-1647. El a fost asasinat din porunca lui Vasile Lupu, deoarece domnul aflase că propria sa capuchehaie umbla să îi ia tronul[20]. Apostolache Caragea a făcut carieră tot în Moldova, urcând de la mare ceașnic (1667) până la mare spătar (1673)[21]. Costache Caragea a fost mare postelnic în Muntenia, pe la 1662. Din el coboară ramura familiei Caragea din Țara Românească pe care o regăsim în secolul al XVIII-lea[22]. Nicolae Iorga amintește și de un Scarlat Caragea, mare dragoman al Porții[23].

Mavrocordații. Alexandru Coconul[24], fiul lui Radu Mihnea, după a doua domnie în Moldova (1631-1632), s-a retras la Constantinopol, unde a și murit. Văduva lui, doamna Ruxandra, nemaigăsind în viață nici pe tatăl său, marele Scarlat, s-a decis să se recăsătorească, în 1635[25]. După Cantemir, Roxandra, fiica lui Skarlatos și văduva lui Alexandru Coconul, s-a căsătorit a doua oară, în ascuns, cu Nicolae Mavrocordat, care era negustor de mătase din Chios, la Constantinopol[26]. Căsătoria a durat doar cinci ani, până în 1640, când a murit și cest al doilea soț. Din această căsătorie s-a născut Alexandru Mavrocordat „Exaporitul”[27]. Acest mariaj i-a lansat pe Mavrocordați ca familie însemnată la Constantinopol.

Constatând că defunctul ei părinte, Scarlatti, nu lăsase nici un urmaș pe linie masculină, ci doar patru fete – numele de Skarlati fiind în pericol să se piardă – doamna Roxandra a stipulat ca urmașii din familia Mavrocordat să își adauge și patronimul său, „Skarlati”[28]. Astfel întâlnim, pe portretul lui N. Mavrocordat, ce împodobește scrierea sa *De Officiis* (Leipzig, 1722) „Iohannes Nicolaus Alexandri Mavrocordato de

19 Ioan C. Filitti, *Un grec romanizat*, p. 108, nota 5; vezi și Alexandre Rizo-Rangabe, *Livre d'or de la noblesse phanariote*, la fam. Caragea.

20 Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, p. 254.

21 *Ibidem*, p. 255.

22 *Ibidem*.

23 N. Iorga, *Istoria Românilor*, ed. II, București, Editura Enciclopedică, 2002, vol. VII, p. 148, 158, 231, 263.

24 Mama sa se numea „Cocona” Caragea.

25 Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, p. 184.

26 *Apud* Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, p. 179. Jean Louis Cara, *Histoire de la Moldavie*, Neuchatel, 1781, p. 102 și urm.

27 Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, p. 172. Faptul este relatat și de Ion Neculce, în *O samă de cuvinte*, atunci când se explică în ce mod Mavrocordații coborau, pe linie maternă, din vechii domni moldoveni (Ion Neculce, *Opere*, p. 176.).

28 *Ibidem*, p. 186.

Skarlati"[29]. Pe un exemplar din Boccaccio, se păstra o iscălitură autografă „Ex libris Io Nicolai Maurocordati de Scarleti, Principis Walachiae Moldaviae, 1728".

Din căsătoria lui Scarlat Beyilicciul cu Cocona, fiica lui Constantin Caragea s-a născut şi faimoasa Roxandra, mama lui Alexandru Mavrocordat „Exaporitul", renumită în lumea cultă grecească din secolul al XVII-lea[30]. Alexandru Mavrocordat a avut ca soţie pe Sultana Hrisoscoleu, dintr-o familie veche şi de vază din Constantinopol. Acesta se considera şi el ca făcând parte din „nobilissima stripe de Skarlatti"[31].

Nicolae vodă Mavrocordat cel dintâi domn fanariot cobora din vechii domni ai Moldovei, prin mama sa, Sultana, precum şi prin bunica sa, Casandra, fiica lui Alexandru vodă Ilieş[32]. Inscripția pietrei de mormânt a lui Nicolae vodă Mavrocordat, de la mănăstirea Văcăreşti (Bucureşti), invocă originea acestuia din „neamul vestit Scarlatti" şi din Alexandru Mavrocordat „Exaporitul"[33]. Medicul venețian de origine greacă, Mihail Skendos van der Beck, foarte critic la adresa lui Nicolae vodă Mavrocordat, contesta vehement legitimitatea descendenței acestuia din familia Scarlatti: „uzurpând fără dreptate un nume, ca şi cum ar fi proprietatea sa cea mai sfântă, îndrăznise să se insinueze în vechea familie italiană «de Scarlatti» şi să cerşească înrudiri închipuite, împrumutând titluri înşelătoare"[34]. Critica se referea, probabil, la faptul că descendența din Scarlatti nu era pe linie paternă, considerată ca singura legitimă. Probabil că Nicolae nu era și fiul Ruxandrei, ci doar a tatălui, din căsătoria anterioară.

Constantin vodă Mavrocordat, fiul lui Nicolae, prefera să-şi adauge la semnătură, în corespondența externă, apelativul „de Scarlatti"[35]. Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitului, preia numele acestui Scarlatti.

Ruseteştii. Constantin Ruset este amintit pentru prima data cu dregătoria de *cupar* în Țara Românească, la 1627. El era fiul lui Lascarachi Ruset, fost mare schevofilax

---

29 *Ibidem.*

30 Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, p. 254. S-au păstrat scrisori către dânsa de la Ioan Baptist Typaldo din Cefalonia, de la Ioan Bubuli din Creta, de la doctorul Dimitrie Pepanò din Chios. Acestei doamne îi dedica Typaldo, la 1680, cartea Florile Heliconului. Roxandra Mavrocordat a murit la 29 august 1684 (*loc. cit.* p. XXII).

31 Alexandru G. Mavrocordato, *Despre originea Mavrocordaților*, p. 187. Dapontes, în *Cronograful* sau, scrie că Roxanda Mavrocordat [fosta doamnă Roxandra a Valahiei] era o erudită; nici un învățat nu trecea prin Constantinopol fără să îi facă o vizită. Iacob Manu arăta că doamna a fost o profundă cunoscătoare a limbii greceşti antice, încât putea să citească şi să înțeleagă lesne din Xenophon şi din Thucydide, precum şi din scrierile poeților şi retorilor antici.

32 N. Iorga, *Istoria Românilor*, VII, ed. II, p. 23.

33 *Inscripțiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti*, I (1395-1800), 1965, p. 436-437, nr. 489. O fotografie a acestei pietre de mormânt la N. Iorga, *Istoria Românilor*, VII, p. 35.

34 *Călători străini despre Țările Române*, IX, p. 84.

35 N. Iorga, *Istoria Românilor*, VII, p. 77; p. 109, nota 2.

(1613-1630) şi apoi mare logofăt (1629-1649) al Patriarhiei de Constantinopol[36]. Mama lui Constantin cuparul era Bela Cantacuzino, sora fraților Toma şi Iordache Cantacuzino, întemeietori ramurii moldovene a Cantacuzinilor. Alianța matrimonială cu Cantacuzinii îi arată pe Rusetești ca o familie deja însemnată, înainte de înrudirea cu Scarlat. Antonie vodă Ruset, care a domnit în Moldova (1675-1678) era fratele mai mare al lui Constantin cuparul.

Constantin Ruset s-a căsătorit cu Asanina, fiica lui Scarlat Beglitzi, devenind astfel și el un *Skerlet*. Cei doi soți au avut cinci fii și o fiică: Mihalache, Lascarache, Iordache, Manolache, Scarlatache și Anița[37]. Constantin cuparul este cunoscut ca întemeietorul familiei Ruset din Moldova, membrii săi numiți și Cupărești[38] (cupa apare și în stema familiei). Prenumele de Scarlat, care apare de şase ori în descendența lui Constantin cuparul, este o evocare a lui Scarlat de Constantinopol[39].

Prin căsătoria cu fiica lui Scarlat, Constantin cuparul a devenit cumnat cu Nicolae Mavrocordat, tatăl lui Alexandru „Exaporitul". Între scrierile genealogice care evidențiau legăturile de sânge ale Mavrocordaților cu vechii domni din Țările Române este cunoscută şi cea semnată de Nicolae Ruset[40]. El era ginerele lui Constantin vodă Brâncoveanu, care a devenit mare logofăt al Țării Româneşti sub Nicolae vodă Mavrocordat.

Giulianó (Iuliano). Aceasta este o familie nobilă originară din Creta, care a trecut apoi în Corfus. Un Dumitrache Giuliano era membru în Sinodul Patriarhiei țarigrădene la 1641 şi apoi mare logofăt al Bisericii din Constantinopol, la 1655[41]. El a fost căsătorit cu Sofia, fiica lui Scarlat Beylicciul şi a Coconei Caragea. Fiul acestuia, care se numea tot Dumitrache Giulianó, a fost capuchehaie a Moldovei la Constantinopol în anii 1713-1716. El se înrudea cu domnul în scaun, Nicolae Mavrocordat. Dumitrache Giulianó a ajuns, la rândul său, mare logofăt al Patriarhiei Ecumenice, prin anii 1714-1721. El a avut o fiică, Zamfira, care s-a căsătorit, la 1709, cu Ioan vodă Mavrocordat, fiul "Exaporitului". Un Toma Giulianó a fost capuchehaie a Moldovei la Constantinopol în vremea lui Ioan vodă Mavrocordat (1743-1747)[42].

---

36 Generalul R. Rosetti, *Familia Rosetti (I). Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos,* Bucureşti, 1938, pp. 27-29.

37 Emilé Legrand, *Généalogie des Mavrocordato de Constantinolpe,* p. 11.

38 Cupa, însemnul întemeietorului ramurii moldovene a Ruseteştilor, apare şi în blazonul familiei, împreună cu cele trei roze, alcătuind o interesantă "stemă grăitoare".

39 Generalul R. Rosetti, *Familia Rosetti (I),* în indicele final.

40 Dan Horia Mazilu, *Recitind literature română veche,* II, Bucureşti, 1998, p. 74.

41 În anii 1688-1672, mare logofăt al Patriarhiei din Constantinopol era un Constantin Giulianó (Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino,* p. 264).

42 Ioan C. Filitti, *op. cit.,* p. 264.

Cremydi (Filitti). Un alt ginere al lui Scarlat Beylicciul din Constantinopol, căsătorit cu Alexandra, fiica acestuia, a fost Anton Cremydi[43], originar din Iannina. Urmașii săi au format două ramuri. Prima linie era reprezentată de stolnicul Ștefanache Cremydi, care a fost spânzurat la București[44]. Cealaltă linie de descendenți a continuat prin Gheorghe Alexiu de la Iannina, a cărui fiu, Constantin, a devenit cumnatul mitropolitului Dositei (Notaras). Din acesta coborau cele patru ramuri ale familiei Cremydi cunoscute pe la sfârșitul secolului al XIX-lea[45]. Un alt nume al acestei familii este acela de Filitti. Istoricul I.C. Filitti s-a ocupat îndeaproape de descifrarea acestor înrudiri care îl au în centru pe Scarlat din Constantinopol.

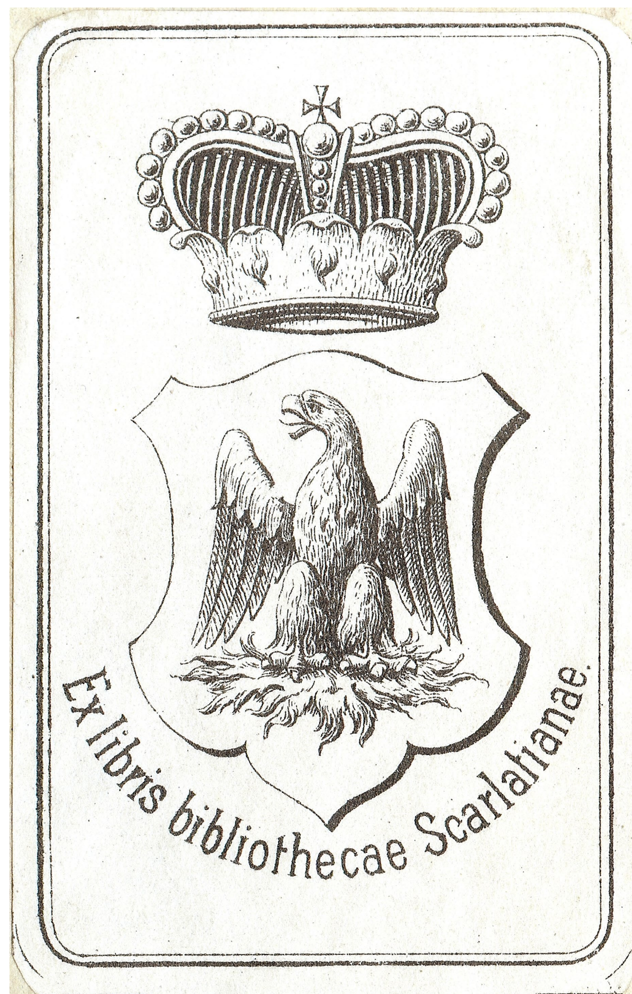
*

După această expunere genealogică poate fi înțeles mai bine destinul istoric al Mavrocordaților: căsătoria lui Nicolae Mavrocordat cu Ruxandra, fiica „marelui Scarlat" a deschis calea spre ascensiunea Mavrocordaților în societatea constantinopolitană. Fiul lui Nicolae a fost Alexandru Mavrocordat „Exaporitul" („păstrătorul secretelor") care a ajuns mare dragoman al Imperiului Otoman. În lipsa urmașilor masculini ai lui Scarlat, Ruxandra a consimțit ca Mavrocordații să preia în patrimoniul lor numele de „Skarlatos", fiind considerați continuatori legitimi ai acestuia. Pe când Mavrocordații erau abia la începuturi, numele de Scarlat era purtător de mare prestigiu. Ca un detaliu mic al acestei istorii mari, putem înțelege acum de ce pe unele cărți care au făcut parte din celebra colecție a Mavrocordaților se află inscripția *„Ex libris bibliothecae Scarlarlatianae"*. Acest detaliu ar putea să explice și prezența Păsării Phoenix din stemă: prin ascensiunea Mavrocordaților era reînviată faima vechiului Scarlat. Se poate spune că gloria „marelui Scarlat" renăștea din cenușă…

43 Ioan C. Filitti arăta că în familia Cremydi au fost trei purtători ai prenumelui „Anton", din generații succesive: ginerele lui Scarlat Beilicciul; fiul acestuia, care a fost în misiune la Viena, la 1688 cu vărul său matern Alexandru Mavrocordat „Exaporitul"; fiul acestuia, comisul al doilea Antonie de la 1703, mare comis la 1724, tatăl stolnicului Ștefanache.

44 Ioan C. Filitti, *Un grec romanizat*, p. 105-111. Dinspre mama sa, Ștefanache Cremdi era nepotul doctorului Manolaki Duki, care fusese ginerele lui Dumitrașco vodă Cantacuzino (*op. cit.*, p. 108).

45 Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, p. 259.

Ex libris bibliothecae Scarlatianae.

Sigiliile familiilor Hurmuzachi, Sturdza și Cazimir de la Arhivele Naționale Iași

Colecția „Sigilii" de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale conține 1408 matrice sigilare, depuse aici începând cu anul 1836. Majoritatea lor sunt sigilii administrative, sătești şi bisericești. În anul 1912 sigiliile au fost extrase din celelalte categorii de materiale arhivistice, constituindu-se o colecție separată, care a fost înregistrată într-un inventar special. Cel căruia îi datorăm inființarea Colecției „Sigilii" este Sever Zotta, pe atunci director al Arhivelor ieșene[1].

În inventarul acestei colecții aflăm un număr de 14 matrițe sigilare în dreptul cărora este trecută însemnarea: „pecete care a aparținut familiei Hurmuzachi". Acest fapt oferă posibilitatea de a îmbina sfragistica cu genealogia, putând așeza impresiunile sigilare pe o spiță de neam ce cuprinde mai multe generații. Departe de a fi un simplu artificiu, aceasta este chiar metoda de cercetare urmată pentru identificarea persoanelor cărora le-au aparținut sigiliile respective.

Pentru început este necesară o scurtă incursiune istorică cu privire la neamul Hurmuzăcheștilor și a reședinței lor din Bucovina. La 1781 proprietar al moșiei Cernauca era marele medelnicer Constantin Hurmuzachi. Acesta a fost înscris în rândurile nobilimii recunoscute a Bucovinei, cu rangul de cavaler, prin patenta din 14 martie 1787[2]. El a avut patru fii: Alexandru, Iordache, Constantin și Doxache. Acesta din urmă, Doxache (Eudoxiu), este tatăl vestiților frați Hurmuzachi, care au jucat un rol de prim rang în cadrul mișcării naționale din Bucovina. El a moștenit Cernauca, mutându-se în această reședință la 1804. Doxache a rămas însă „supus moldovenesc", stăpânind în continuare moșiile sale din Moldova neocupată de austrieci. În 1819 Doxachi a primit chiar, în ierarhia moldovenească, rangul de căminar[3]. Abia fii săi, prin implicarea în viața politică a Bucovinei, prin locurile pe care le-au ocupat în Parlamentul de la Viena, au putut accede la rangul de baron.

---

1 Gh. Balica, *Colecția „Sigilii"*, capitol din *Îndrumător în arhivele Statului Iași*, IV, București, 1970, p. 149.

2 Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*, Cernăuți-Timișoara, 2000, p. 130-131; vezi și Octav-George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, București, f.a., p. 341-342.

3 Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 130-131.

Se ştie că dintre fiii lui Doxachi trei au rămas celibatari, fiind lipsiţi de moştenitori: Constantin, Eudoxiu şi Alexandru. Singurul căsătorit, la 1852, era Gheorghe. Deoarece neamul putea continua doar prin descendenţii acestuia, familia a decis în acel an ca Gheorghe să rămână stăpânul moşiei strămoşeşti, Cernauca, cu obligaţia de a acorda despăgubiri fraţilor săi[4]. Astfel Cernauca avea să rămână pe mai departe în patrimoniul familiei pentru următoarele generaţii ale Hurmuzăcheştilor.

Cei trei fraţi celibatari s-au stins într-un interval mai scurt de cinci ani[5]. Supravieţuind fraţilor săi, Gheorghe a moştenit bunurile acestora, îndeplinindu-le şi obligaţiile testamentare. Datorită lui Gheorghe a ajuns în ţară valoroasa colecţie de *Documente externe privitoare la istoria românilor*, cuprinzând în jur de 6000 de acte, transcrise de Eudoxiu Hurmuzachi, mai ale din Arhivele austriece. Era evident că această colecţie manuscrisă, adunată cu discreţie şi reprezentând interesele istorice româneşti, nu putea vedea lumina tiparului între graniţele Imperiului. Aduse în ţară, manuscrisele au poposit mai întâi la Miclăuşeni (situat pe atunci în ţinutul Romanului), la palatul Sturdzeştilor, unde era tezaurizat un bogat fond arhivistic şi o foarte preţioasă colecţie de carte veche. De acolo colecţia Hurmuzachi a fost transportată la moşia Dulceşti. Localitatea se afla în proprietatea Elizei, sora fraţilor Hurmuzachi[6], care era, la acea dată, văduva lui Gheorghe Sturdza. De la Dulceşti documentele au fost preluate de D.A. Sturdza, pe atunci şeful guvernului, care le-a adus la Bucureşti. Acesta a devenit reprezentantul lui Gheorghe Hurmuzachi în editarea monumentalei colecţii de documente, după 1874[7].

Gheorghe Hurmuzachi a avut un fiu Eudoxiu (Doxuţă) şi o fiică, Elena, căsătorită cu Iancu cavaler de Zotta. Aceasta a fost mama genealogistului Sever Zotta[8], întemeietorul revistei „Arhiva Genealogică" şi director al Arhivelor Statului din Iaşi.

Cunoaştem pecetea unui strămoş al Hurmuzăcheştilor, dar care nu a lăsat urme în heraldica familiei. Este vorba despre o impresiune sigilară aparţinând lui Cârstea fost vornic al doamnei, presupus nepot (sau chiar frate) al lui Gheorghe Duca vodă (călugărit la mănăstirea Hangu, sub numele de Hrisant), pe un document din 1739. Acesta a avut un fiu cu prenumele Hurmuzachi, care a devenit apoi nume de familie. Pe amprenta sigilară a lui Cârstea-Hrisant, imprimată în fum, se vede un leu şezând, orientat spre dextra[9].

4 *Ibidem*, p. 148. A mai fost căsătorit şi un alt frate mai mic, Nicolae, cu Natalia baroneasă Stârcea, dar probabil că după 1852, când a avut loc amintitul consiliu de familie.

5 *Ibidem*, p. 137.

6 Prin grija Elizei, probabil, la Dulceşti se află şi mormintele a doi dintre fraţii Hurmuzachi: Constantin şi Alexandru (Alecu).

7 Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 136.

8 *Ibidem*, p. 148.

9 DANIC, Bucureşti, Documente istorice (BAR), CXXX/185).

*

Pe lângă cele nouă piese cu monograme, seria de sigilii atribuite familiei Hurmuzachi conține și cinci *sigilii heraldice*, concepute pentru a fi aplicate în ceară. În cazul aplicării lor în tuș, pe hârtie se imprimă doar conturul scutului și atributele sale exterioare, rămânând invizibile elementele esențiale, cele aflate în interiorul scutului. Cu toate acestea, urmele de cerneală păstrate sugerează că unele dintre aceste matrițe au fost utilizate nu doar pentru ceară.

Sub numerele de inventar 1349-1350 (fig.1, 2) întâlnim două sigilii identice, având dimensiunile de 16x18 mm. După inscripțiile gravate lateral, pe matriță, ele au fost lucrate la Viena („Wien") de către gravorul J. Radnitzky. Sigiliile nu conțin indicii care să permită identificarea posesorilor, între membri familiei Hurmuzachi. Atragem atenția doar asupra coroanei ducale[10] care timbrează scutul. Coroana de duce avea opt fleuroni vegetali (din care doar cinci vizibili în desen).

Tipul coroanelor, de rang superior, ordonează cronologic aceste sigilii după cele cu monogramă, care aveau coroane de baron, chiar dacă prima tentație ar fi de a considera sigiliile heraldice mai vechi. Știm că membrii familiei Hurmuzachi nu au deținut titlurile de conte sau duce. Coroana ducală ar putea fi pusă în legătură cu desprinderea Bucovinei de Galiția și organizarea sa ca Mare Ducat, separat, prin Constituția din 1849. În înfăptuirea acestui act Eudoxiu Hurmuzachi a jucat un rol foarte important[11].

Un alt sigiliu heraldic este cel de la numărul 1346 (fig. 3). Este o piesă cu o gravură elegantă, având dimensiunile de 18x20 mm. Scutul, de tip francez modern, despicat de un filet, are în dextra capul de zimbru (vechea stemă a Moldovei, acceptată și ca stemă a Bucovinei); în senestra întâlnim nouă stele, „semănate" uniform pe întreaga suprafață (2x1x2x1x2x1); hașurile orizontale indică faptul că ambele partițiuni aveau câmpul de azur. Scutul este susținut de doi lei rampanți și timbrat de o coroană de conte[12]. Spre deosebire de cea de baron, coroana de conte are 16 raze subțiri și înalte (dintre care doar nouă sunt vizibile în desen), în vârful căreia se află câte o perlă mare.

Traian Larionescu, în *Armorialul Moldovei de Sus*, a publicat o stemă a familiei Hurmuzachi în care în locul stelelor întâlnim nouă bezanți (monede de aur) având o dispunere spațială identică[13]. Bezanții se regăsesc și în stema conferită în 1883, de către împăratul Franz Joseph lui Gheorghe Hurmuzachi[14]. Asemenea bezanți întâlnim,

---

10 Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 111, fig. 18.

11 Petru Rusșindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, 1995, p. 96-97. Titlul de „Ducat" va fi păstrat de Bucovina și după ce amintita *Constituțe* a fost abrogată, în 1851.

12 Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 111, fig. 20.

13 Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus*, p. 26, fig. 286; p. 68, fig. 662.

14 Maria Dogaru, *Din Heraldica României*, București, 1994, p. XVIII, fig. 84 (color); vezi și Larionescu, p. 126, fig. 1179.

în heraldica bucovineană, în număr şi cu o dispunere diferită, în stemele familiilor Străjescu, Drăghici, Şeptilici, Tuduri, Tacu etc[15].

De unde au apărut, atunci, stelele? O stemă perfect identică cu cea reprezentată în sigiliul de la Arhivele Iași posedau şi alte două familii bucovinene: Stamati şi Ieşan [16]. Ne putem întreba dacă stema sigiliului analizat nu este o alcătuire *ad-hoc*, plecând de la elementele din stema atribuită pe atunci Bucuvinei, având în vedere faptul că Eudoxiu Hurmuzachi a fost căpitan al Țării Bucovinei, iar Gheorghe Hurmuzachi a fost deputat de Bucovina în Camera Imperială de la Viena. În heraldica napoleoneană a fost folosit un şef semănat cu stele, indicând rangul de ducat[17]. Este posibil ca şi în cazul amintitelor steme bucovinene câmpul înstelat asociat cu capul de zimbru să semnifice tocmai statutul de ducat al Bucovinei.

La numărul 1347 este un sigiliu cu stema familiei Sturdza (fig. 4). Scutul, de tip francez modern, este despicat, având în dextra crucea pe care este încolăcit un şarpe, iar în senestra leul încoronat, ținând în gheara dreaptă o sabie ridicată. Scutul este timbrat de un coif încoronat, văzut din față şi având viziera ridicată; din coif coboară, de o parte şi de alta a scutului, lambrechini vegetali. Sub scut se află o eşarfă pe care este inscripționată deviza „UTROQVE CLARISCERE PULCHRUM" („Străluceşte peste tot în mod deosebit"). Consultând spița genealogică a Hurmuzăcheştilor, constatăm că există un personaj căruia îi putem atribui acest sigiliu: Gheorghe Sturdza de la Dulcești, căsătorit cu Eliza (Safta), sora fraților Hurmuzachi.

Ultimul sigiliu din această serie, de dimensiuni mai mari, are o formă ovală (fig. 5). Aspectul general baroc, forma scutului, sugerează o influență a heraldicii poloneze. În câmpul scutului se află o figură de forma unei crengi, flancată de două stele cu câte şase raze. Figura este, de fapt, un corn de cerb, frecvent în heraldica bucovineană, simbolizând probabil, inițial, concedarea dreptului de vânătoare pe domeniile suzeranului. Este vorba de stema familiei Cazimir, urmaşi ai nobililor polonezi Kazimir, strămoşul îndepărtat fiind regele Kazimir cel Mare (1310-1370). Un Kazimir Kazimirski, emigrat la 1662 din Polonia în Moldova. În literatura heraldică poloneză sunt mai multe neamuri cu acest nume; în cazul de față, interesează familia Kazimirski din herbul Biberstein, a cărei stemă, *un corn de cerb în scut auriu*, a fost moştenită de urmaşii moldoveni[18]. Până acum nu am putut identifica vreo înrudire care să justifice prezența acestei piese între sigiliile familiei Hurmuzachi, deşi ea este atribuită ca atare în inventar.

15 Traian Larionescu, *op. cit.*, Indice.

16 *Ibidem*, p.

17 John Woodward, G. Burnet, *Woodward's a treatise on Heraldry. British and foreign*, Newton Abbot, 1967, p. 118-119.

18 Gh. Bezviconi, *Contribuții la istoricul familiilor basarabene*, în revista „Din trecutul nostru", III, 1935, nr. 17-20, p. 22-23; Ştefan S. Gorovei, *Incepătorii familiei Kazimir*, ArhGen, 5, 1998, 1-2, p. 125-140.

*

Mărturisim că inițial aveam convingerea că genealogistul Sever Zotta a fost cel care a adunat aceste sigilii Hurmuzăchești, fiind înrudit îndeaproape, prin mama sa, cu majoritatea personajelor care au deținut sigiliile analizate mai sus. Așezând însă impresiunile acestor sigilii pe arborele genealogic al familiei, se constată altceva. *Doxuță Hurmuzachi*, care a trăit până la 1931, este cel care putea să moștenească, în modul cel mai natural, majoritatea sigiliilor amintite: a moștenit trei sigilii prin tatăl său, Gheorghe Hurmuzachi, a recuperat unul sau două sigilii de la mătușa sa, Eliza Sturdza (n. Hurmuzachi) și a colecționat alte trei sigilii din partea familiei soției sale, Petrovici. Sever Zotta a adăugat sigiliul fratelui său, Octavian Zotta, și eventual pe cel al mamei sale, Elena (n. Flondor).

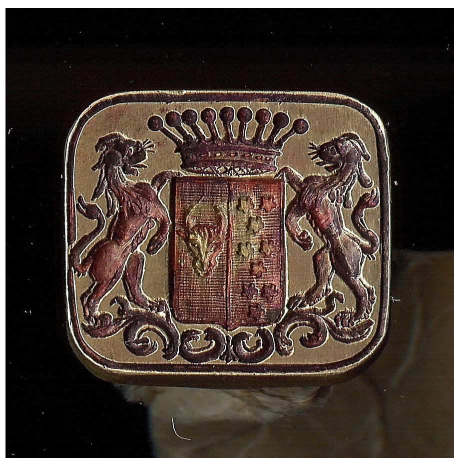
1

2

3

Trei sigilii ale familiei Hurmuzachi

4

Sigiliul lui Gheorghe Sturdza din Dulcești

5

Sigiliu cu stema familiei Cazimir
(herbul polon herbul Biberstein)

Un bust de birou având ca sigiliu stema familiei Aslan

Pe lângă colecțiile specifice, formate din documente, stampe, fotografii, hărți, la Arhivele Naționale Iași se păstrează și o serie de obiecte tridimensionale, depuse de-a lungul vremii, care pot sta oricând la baza alcătuiri unui Muzeu al instituției.

Unul din aceste obiecte este un elegant bust de birou, confecționat din alamă, cu soclu de piatră semiprețioasă și ebonită, având o înălțime totală de 14 cm[1] (fig. 1). Personajul reprezentat nu a fost identificat cu siguranță; tradiția orală atribuie bustul lui Voltaire (fig. 2). Potrivit mărturiei domnului Adrian Pricop, fost director al Arhivelor ieșene, acesta era un obiect personal al lui Gheorghe Ungureanu, directorul care a condus instituția timp de câteva decenii. Nu se știe de unde îl colecționase, dar îl ținea, ca piesă decorativă, pe biroul propriu, în perioada în care Arhivele ieșene își aveau sediul la mănăstirea Golia.

Pentru cine are curiozitatea de a-l cerceta mai îndeaproape, va constata că bustul se desprinde de soclu, iar dacă îi va privi partea inferioară va descoperi o matriță sigilară pentru aplicat în ceară, executată cu finețe, într-un atelier occidental. Fiind vorba de imaginea negativă a matriței, stema trebuie privită "în oglindă". Stema folosește scutul de tip francez modern (aflat în uz sub Vechiul Regim, înainte de 1792, și în perioada Restaurației, după 1815), adoptat la noi pentru blazoanele familiale[2], prin tinerii boieri ce au făcut studii la Paris, încă din prima jumătate a secolului XIX. Acestei forme de scut îi corespunde, aproape automat câmpul de azur, indicat în mod expres, în cazul de față, prin obișnuitele hașuri orizontale[3]. În câmpul stemei distingem un leu rampant, limbat și încoronat, ținând în laba dreaptă o sabie, iar în laba stângă având o ramură sau o floare, atârnând în jos (fig. 3). Acest ultim element a fost, inițial, dificil de identificat, datorită dimensiunilor minuscule. Scutul este timbrat de o coroană clasică de conte, de

---

1 Soclul, format din doi tamburi confecționați din două pietre semiprețioase diferite (negru și roșcat), are o înălțime de 7,2 cm, dimetrul inferior fiind de 7,5 cm iar cel superior de 4,7 cm. Partea metalică are o înălțime totală de 7,3 cm. Ea este compusă din două piese, bust și sigiliu, asamblate printr-un filet.

2 Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 173-174.

3 În cazul scutului francez (sau gallic), acesta avea în mod obișnuit câmpul de culoare albastră (azur), specifică suveranilor Franței, acordată diverșilor nobili ca o concesiune regală și având inițial semnificația de acceptare a acestei supuneri (cf. Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, Ed. Științifică, București, 1974, p. 27).

factură franceză, cele nouă perle fiind susținute de raze scurte și robuste. Scutul este încadrat de trofee militare: săbii, steaguri de luptă, țevi de tun și chiar o tobă. Dedesubt se află o eșarfă pe care putem citi deviza: PAX AUT BELLUM ("Pace sau război").

Având în vedere dimensiunile reduse ale piesei, ea putea să provină, pe filiera colecțiilor particulare, de oriunde, chiar din afara țării. Gândul acesta putea descuraja orice încercare de identificare a comanditarului, instrumentele de lucru pentru un asemenea demers nefiind foarte accesibile.

Leul rampant cu sabia ridicată este o mobilă heraldică destul de răspândită, fiind prezent în blazonul mai multor familii moldovenești, precum Aslan, Bogdan, Calmuțchi, Sturdza, Vârnav, ca să amintim numai pe cele mai însemnate. Deviza, chiar dacă în cazul acesta poate fi citită cu claritate, nu era una dintre cele cunoscute. Nu o întâlnim menționată nici în studiul pe care Maria Dogaru l-a dedicat acestui subiect[4]. De aceea aceste elemente nu au putut servi, inițial, la identificarea piesei. Coroana contală este, în mod obișnuit, o formă fără fond, frecvent folosită în stemele boierești de la noi, fără ca aceasta să însemne că posesorul chiar obținuse, în mod legitim, amintitul titlu nobiliar occidental[5]. Deci, nici acest indiciu nu ne ajută prea mult.

Cu puțin timp în urmă am realizat că una din stemele aflate în curtea Casei Pogor din Iași („Muzeul Literaturii Române") este identică cu cea de pe sigiliul de la Arhive. Este vorba despre o lespede din piatră de Repedea pe care sunt sculptate două blazoane de alianță[6]. Primul s-a dovedit a fi o stemă a familiei Ghica, în ciuda inexactității execuției, iar cea de-a doua reprezintă un leu rampant, limbat și înarmat cu o sabie, având în laba stângă – de data aceasta dimensiunile imaginii nu lasă nici un dubiu – o *ramură de măslin*, îndreptată însă în sus. Pentru a nu avea nici o îndoială că este vorba de aceeași familie, trebuie să precizăm că dedesubtul stemei este săpată în piatră aceeași deviză: *Pax aut Bellum*. Aveam acum certitudinea că sigiliul de la Arhive nu provine din colecții străine ci are legătură cu orașul Iași, cu o familie care a locuit în vechea capitală a Moldovei. Ne putem deci limita doar la Armorialul autohton pentru stabilirea familiei posesorului. Elementul care permite identificarea cu certitudine a acestei steme sigilare cu ce a familiei Aslan este ramura de măslin.

Neobișnuite sunt, pentru o stemă boierească, trofeele care însoțesc stema din sigiliu. Ele sunt întâlnite, în mod normal, doar la stemele domnești, iar în cazul boierilor doar în sigiliile de funcție ale diverșilor dregători[7]. În cazul dregătorilor, foarte rar se întâmplă ca în sigiliu să fie înfățișată și stema lor de familie. Prezența trofeelor reprezintă un indiciu de vechime a stemei, aceasta putând fi datată ca fiind anterioară

4 Maria Dogaru, *Devizele în heraldica românească*, în „Revista Arhivelor", 1992, nr. 2, p. 195-217.

5 Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977.

6 Cf. Sorin Iftimi, *Stemele heraldice de la Casa Pogor*, în „Dacia Literară", Iași, an XVI, nr. 61 (4/2005), p. 3-5.

7 Dan Cernovodeanu, *loc. cit.*, p. 426-429 (planșe).

anului 1858, când sunt desființate oficial rangurile boierești, încetând astfel ceea ce am putea denumi astăzi ca fiind „cea de-a doua perioadă a heraldicii vii". Pe fanioanele prezente între trofee se disting culorile familiei respective: azur și argint, preluate din smalțurile dominante prezente în scut.

Radu Rosetti releva faptul că numele familiei Aslan derivă din cuvântul turcesc „aislan", care însemna „leu"[8]. Aceasta arată că suntem în fața unei așa numite „steme grăitoare", manieră de a transpune heraldic chiar numele de familie respectiv. Se pare că leul aslănesc era de argint[9] deși în sigilii aurul este dificil de reprezentat (prin puncte), astfel încât frecvent se renunță la această pedanterie.

O stemă a familiei „Ceaur-Aslan" a fost reprodusă și de domnul Mihai Dim. Sturdza, lucrarea dedicată familiilor boierești române[10]. Regăsim scutul francez, de azur, în care este amplasat leul de argint. Remarcăm însă și câteva particularități: leul este conturnat și așezat pe o terasă verde (potrivit hașurilor), iar ramura de măslin este ținută de la mijlocul ei. Coroana de conte ce timbrează scutul are cele nouă perle așezate în vârful unor raze subțiri și înalte, specifică heraldicii germane.

Consultat în această problemă, heraldistul Tudor Radu Tiron și-a exprimat convingerea că stema Aslan calchiază stema familiei Sturdza, atât în ce privește desenul, cât și în privința devizei. La baza acestei influențe ar sta căsătoria dintre Constantin Aslan și Eufrosina, sora domnitorului Ioniță Sandu Sturdza[11]. Odată ales leul, ca „stemă grăitoare", acesta a căpătat cele două atribute sturdzești: spada și ramura de măslin, care nu mai sunt împletite ci înfățișate separat. „Pace sau Război" se aseamănă cu deviza familiei domnitoare Sturdza „Utroque carescere pulchrum" („Strălucește în mod deosebit de ambele părți", adică atât pe timp de pace cât și în vreme de război, după cum se deduce din desen).

*

Pentru a ne face o idee cu privire la posibilitățile de identificare ale comanditarului acestui frumos sigiliu armoriat este necesară o incursiune în istoria și genealogia familiei. Neamul Aslan își avea originea pe valea Trotușului, la ținutul Bacău, reprezentanții săi fiind amintiți ca proprietari ai satului Onești (actualul oraș). Radu Rosetti susținea că ar fi întâlnit, în colecțiile Academiei, un document din veacul XVII, în care se vorbea despre un „neam ceauresc, anume Aslan", care stăpânea, încă de pe atunci, această moșie. Acolo, hatmanul Alecu Aslan (1804-1884) a ctitorit și o biserică. El este cel care cel care a adăugat numelui său și pe acela de „Ceaurul", amintind de neamul voievodului

8 Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1972, p. 110-112.

9 Leul familiei Aslan este considerat ca fiind de argint și de Traian Larionescu (*Armorialul Moldovei de Sus. Album heraldic*, vol. II, București, 1977, planșa 86, fig. 826, 827.

10 Mihai Dim. Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I (A-B), Ed. Simetria, București, 2004, p. 143.

11 Cf. arborele genealogic al familiei Aslan, la Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 142-143.

Gheorghe Ştefan (1653-1658), ce a avut proprietăți în aceeași regiune. Această pretenție se sprijinea pe faptul că soția străbunicului său, spătarul Iordache Aslan (1727), fusese fiica banului Savin Arghire şi a Ilenei Ceaur[12]. Observăm că obârşia ceaurească era destul de subțire, dar miza adăugării celui de-al doilea nume era titlul nobiliar de conte („graf"– grof) al Sf. Imperiu Romano-German, dobândit de familia Ceaurul la sfârşitul secolului XVIII. În materie de heraldică, titlul respectiv conferea dreptul de a avea stemă timbrată cu o coroană contală cu nouă perle, precum în cazul de față.

Odată cu revendicarea ascendenței ceaureşti, ar fi fost de aşteptat să fie asimilată şi stema acestei familii: pe azur, doi lei rampanți afrontați, sprijinind un arbore cu coroana înfrunzită[13]. Leul cu ramura de măslin, pe câmp de azur, ar putea avea şi o asemenea origine. Este consemnată şi o altă stemă a familiei Ceaurul, mult mai veche: un leu trecând spre stânga, dominând un balaur (sau aflat chiar în luptă cu acesta), compoziție ce aminteşte de cea a inelului sigilar folosit de Gheorghe Ştefan pe când era mare logofăt (Sf. Gheorghe, patronul numelui său)[14]. Viitorul domn a mai utilizat, pe când era doar logofăt al treilea, şi o altă stemă, în care era reprezentată o inimă[15].

Moşia fiind ipotecată pentru un împrumut bancar, a fost pierdută în favoarea Băncii Moldovei. Astfel Aslăneştii au rămas fără moşia lor strămoşească. Numărul mare al membrilor familiei face dificilă identificarea persoanei căreia i-a aparținut bustul cu stemă. În cazul în care s-ar putea stabili identitatea personajului reprezentat în bust, am avea un indiciu care ne-ar îndrepta spre un Aslan ce a urmat o carieră militară, una muzicală sau a avut afinități literare. Prezența trofeelor ce însoțesc stema, precum şi faptul că matrița a fost concepută pentru aplicat în ceară, practică devenită tot mai rară ulterior, par să ne indice chiar pe hatmanul Alecu Aslan (1804-1884) drept comanditar al obiectului. Rangul de hatman, care desemna altădată pe şeful armatei moldoveneşti, devenise însă dregătorie civilă, după cum ne încredințează Radu Rosetti[16]. Totuşi, în plan simbolic, acest rang ar mai fi putut să fie reprezentat prin trofeele militare din stemă.

Cu cele două soții ale sale Alecu Aslan a avut 12 copii, dintre care 8 băieți: George, Constantin, Nicolae, Alexandru, Dumitru, Ioan, Constantin şi Mihai. Dintre aceştia Constantin (1830-1878) colonel, Nicolae (1832-1892), Ioan (n. 1849) şi Mihai (1857-1937) general [17], au urmat studii sau au avut chiar cariere militare. Nicolae

12 Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 142-143.

13 Traian Larionescu, *op. cit.*, vol. II, planşa 86, fig. 827; planşa 117, fig. 1104.

14 *Ibidem*, plaşa 122, fig. 1149.

15 Cf. Petronel Zahariuc, *Familia şi cariera lui Gheorghe vodă Ştefan*, în ArhGen, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 89.

16 Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 144. Aici este reprodus medalionul biografic dedicat de Radu Rosetti hatmanului Alecu Aslan.

17 Un scurt medalion biografic la Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 147.

Ceaur-Aslan[18] a făcut o însemnată carieră politică în tabăra conservatoare. El a fost căsătorit cu Sofia Ghica-Budeşti. În legătură cu aceasta sunt amintite două proprietăți ale familiei în Iaşi, pe Copou. La 12 iulie 1894 casele şi terenul Sofiei Ceaur-Aslan au fost cumpărate de Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice pentru a lărgi locul pe care avea să fie construit actualul palat al Universității ieşene (1896). În registrul Cimitirului Eternitatea" din Iaşi este indicată ca ultimă adresă a Sofiei Aslan (1908), str. Gheorghe Asachi nr. 2, situată în apropiere, peste stradă de proprietatea vândută la 1894. În mod surprinzător, aceste adrese sunt învecinate cu sediul Arhivelor Naționale Iaşi. Însă Arhivele sunt în Copou doar din 1977, anterior avându-şi sediul în palatul din incinta mănăstirii Golia.

Fiul lui Constantin, Eugen Aslan („Bombonel", 1859-1881), deşi a urmat studii militare, este cunoscut la Iaşi în calitate de muzician. Numeroase ştiri despre membri acestei familii sunt oferite de Rudolf Suțu[19] şi de fiul acestuia Dimitrie Suțu[20]. Reperele cunoscute sunt însă prea puțin consistente pentru a susține o identificare foarte sigură a sigiliului armoriat ce face obiectul prezentării de față.

---

18 Un consistent medalion biografic, *loc. cit.*, p. 144-147.

19 Rudolf Suțu, *Iaşii de odinioară*, vol. II, Iaşi, *passim*.

20 Arhivele Naționale Iaşi, Fond personal „Dimitrie Suțu", nr. 73, Nicu Ceaur-Aslan; nr. 74, Eugen Ceaur Aslan (inedite).

1

Sigiliu de birou cu bust de alamă

2

Sigiliu cu stema familiei Aslan

3

Bustul lui Voltaire

Batista cu stema familiei Rosetti*

O interesantă reprezentare heraldică este păstrată pe o batistă care se află în expoziția permanentă a Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași (în sala XIV)[1]. Este o piesă din mătase albă, subțire (40X40 mm), având marginile împodobite cu broderie, realizată cu finețe de filigran. Batista a fost atribuită doamnei Elena Cuza, plecând de la stema brodată pe ea. Mai multe elemente ale stemei păreau să îndreptățească această apartenență[2].

Stema este constituită din două scuturi heraldice acolate, de tip spaniol (cu partea de jos rotunjită). Broderia fină redă prin codul de hașuri culorile heraldice, pe care le vom indica mai jos. În primul scut, pe albastru, sunt trei roze naturale ieșind dintr-un vas de argint. Al doilea scut este tăiat (cupé) albastru și roșu; cartierul superior, de azur, este încărcat cu o stea de aur cu șase raze; cartierul inferior, hașurat în roșu, este încărcat cu capul de bour, având vârfurile coarnelor îndreptate spre exterior. Ambele scuturi sunt timbrate de o singură coroană deschisă, cu fleuroni de tip vegetal. Stema are ca susținători doi lei rampanți guardanți[3]. Sub scut, pe o eșarfă, este inscripționată o deviza Roseteștilor, puțin potrivită unei femei: „SERENO AUT NUBILO SOSPES" („În senin și în negură teafăr"). Trofeele care însoțesc stema (sulițe, tobe, săbii de cavaleri, țevile de tun cu ghiulele), reproduse mecanic, după un vechi izvod, dau și ele un aer masculin acestei steme. Întreaga construcție heraldică este așezată sub un mantou de purpură (hașurat astfel) căptușit cu blană de hermină și bordat cu franjuri

---

* Textul a apărut, într-o formă mai completă, în volumul *Unirea Principatelor. Momente, fapte, protagoniști*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Editura Junimea, Iași 2005, unde este inclus în studiul *Reprezentări heraldice relative la Cuza Vodă și apropiații săi aflate în muzeele ieșene*, p. 153-159.

1 Muzeul de Istorie a Moldovei Iași, nr. inv. 6243. Piesa a fost transferată la Muzeul de Istorie în 1974 de la Muzeul Unirii (unde avusese vechiul nr. de inv. 2915). Muzeul a cumpărat acest obiect, împreună cu un mare număr de piese valoroase, de la domnul Radu Beldiman din București (Arhiva Complexului Muzeal Național „Moldova" Iași, N.C. 397/24 iunie 1971; actul de cumpărare nr. 1008/24 iunie 1971). În registrele muzeului piesa figurează ca fiind „o batistă cu stema Principatelor Unite, donată de Alexandru Ioan Cuza lui Mihail Kogălniceanu".

2 Imaginea stemei de pe batistă a fost publicată și în albumul *Iași. Citadelă europeană*, alcătuit de Olga Rusu, Corneliu Grigoriu și Lucian Vasiliu, Iași, Editura Sedcom Libris și Muzeul Literaturii Române, 2003, p. 58-59.

3 Susținătorii steme iar putea fi descriși drept „leoparzi lionați", capurile felinelor fiind reprezentate din față, ca la leoparzi, iar poziția rampantă fiind specifică leilor heraldici. Astfel de lei sunt mai frecvenți în heraldica rusă și în cea britanică.

de aur. Mantoul este timbrat cu o coroană de tip princiar. Între timp apărut, în *Livre d'Or de la Famille Soutzo*, şi o variantă policromă asemănătoare stemei de pe batistă[4]. Acest desen nu este un alt izvor de epocă, ci o transpunere în culor a stemei descrise mai sus.

Stema Roseteştilor, neamul din care provenea doamna Elena Cuza, este binecunoscută[5]. Cea mai veche reprezentare certă a acestei steme datează din 1723. Este vorba despre diploma de conte („graf") al Sfântului Imperiu a lui Nicolae Rosetti, ginerele lui Constantin Brâncoveanu (păstrată într-o copie din 1842, în limba latină)[6]. Descrisă în acest document consta într-un scut scartelat, având în cartierele 1, 4 capul de bour, iar în cartierele 2, 3 cupa cu roze; scutul era timbrat de o coroană închisă, de prinţ al Sf. Imperiu (şi nu de o coroană de conte)[7]. Nicolae Rosetti, originar din Moldova, deşi căsătorit de două ori, nu a avut băieţi, deci stema sa nu s-a putut transmite celorlalţi Roseteşti în linie directă, masculină.

Diploma de mai sus accepta tradiţia originii italiene a familiei Rosetti. Această fantezie genealogică a stat şi la baza alcătuirii „stemei grăitoare" a familiei Rosetti, numele lor fiind reprezentat prin trei roze naturale. Cupa din care ies rozele urmează aceeaşi regulă a „armelor vorbitoare", amintind de dregătoria de cupar avută de Constantin Ruset, strămoşul tuturor Ruseteştilor din Moldova secolului al XIX-lea. De aici şi denumirea de „Cupăreşti" sub care sunt cunoscuţi, în cronici, reprezentanţii acestui neam. Generalul Rosetti era încredinţat că stema arhaică a familiei era reprezentată doar de cele trei roze (eventual legate cu o panglică), cupa fiind, în opinia sa, „un adaos de gust îndoielnic a lui Constantin cuparul"[8].

În privinţa devizei, acelaşi Radu Rosetti semnala că nu toţi membrii familiei au folosit acea formulă potrivită unui oştean („În senin şi în negură teafăr"), existând şi o excepţie. Această excepţie se referă chiar la tatăl viitoarei doamne Elena Cuza. Pe o scrisoare din 1821, Iordache Rosetti (21/VII), se află un sigiliu înfăţişând cele trei roze, fără cupă, însoţite de o deviză în limba germană: „KEINE ROSE OHNE DORNEN"[9]. Credem că această deviză este una de liberă adopţie, ea reprezentând o cugetare

---

4 Alexandre Negresco-Soutzo, *Livre d'Or de la Famille Soutzo*, Paris, 2005, p. 757, fig. 2.

5 Emanuel Hagi Mosco, *op. cit.*, la litera R; Eugène Rizo-Rangabe, *Livre d'or de la noblesse phanariote et des familles princières des Valachie et Moldavie*, Atena, 1904.

6 Gen. Radu Rosetti, *Familia Rosetti. Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 11, nota 4.

7 *Ibidem*, p. 13 (descrierea acestei steme).

8 *Ibidem*, p. 12. Acelaşi autor arăta că, în mod curent, cupa cu cele trei roze nu era reprezentată într-un câmp albastru simplu, ci broşa peste un scut tăiat, argint şi albastru. Din numeroasele steme Roseteşti publicate se poate constata, însă, folosirea unui câmp simplu, artificiul cu alternarea celor două smalţuri intervenind într-o epocă târzie, spre jumătatea veacului al XIX-lea.

9 *Ibidem*, p. 13 (planşa I, fig. 5) şi p. 127.

specifică romantismului german, dar a circulat şi ca vechi proverb englezesc („No rose without thorns"). Sursa primară de inspiraţie par a fi una antică, aparţinând unui autor roman Claudius Claudianus (370-404 d. Hr.), care, în poemul său din 389, *Fescena de Nuptiis Honorii Augusti*, IV (XIV) a lansat formula „armat spina rosas".

Nu se poate spune, deocamdată, dacă această deviză individualiza ramura Rosetti-Solescu. Atât stema cât şi deviza putea fi moştenită în modul cel mai natural de doamna Elena de la părintele său. Privind întregul destin al doamnei lui Cuza vodă, cu greu s-ar putea găsi o deviză mai potrivită decât aceasta: „Nici o roză fără spini". Ea exprimă un sentiment şi un crez pe care Elena l-a simţit încă de la începutul căsniciei sale cu viitorul Domn.

Cel de-al doilea scut heraldic al stemei de pe batistă este tăiat (cupé) albastru şi roşu, având primul cartier încărcat cu o stea de aur cu şase colţuri, iar în cartierul inferior figurează un cap de bour (cu vârfurile coarnelor îndreptate spre exterior). Capul de bour apărea şi în stema conferită lui Nicolae Rosetti, prin diploma imperială din 1729, nefiind o trimitere directă către statutul de doamnă. În plus, s-a afirmat că tocmai domnia lui Cuza este cea care aduce, în heraldica românească, mai ales după 1863, substituirea vechiului cap de bour cu cel de zimbru, mai ales după 1863.

Steaua supradimensionată, care nu mai este reprezentă între coarnele bourului, ci deasupra, fiind tratată ca o mobilă de sine stătătoare, este un alt indiciu că stema a fost concepută, în această formă, de un autor străin, priceput heraldist, dar nefamiliarizat cu reprezentările tradiţionale ale armeriilor Moldovei. Aceeaşi stea supradimensionată se întâlneşte şi în unele steme din timpul lui Mihail Sturdza. O altă specificitate este aceea că cele două elemente heraldice, capul de bour şi steaua, sunt amplasate în cartiere diferite, fără să broşeze peste partiţiunea câmpurilor, cum se întâmpla în cazul stemelor din domnia lui Grigore Al. Ghica. De asemenea, succesiunea firească a smalţurilor celor două cartiere ar fi fost roşu şi albastru (potrivit ierarhiei culorilor heraldice, dar şi tradiţiei stemelor moldoveneşti din epocă). La stema brodată cartierul superior este albastru, şi cel inferior roşu, fapt neobişnuit.

La stema de pe batistă există şi un alt aspect important, care nu se potriveşte cu blazonul unei familii aflate pe tron: potrivit uzanţelor heraldicii, stema ţării trebuie să fie amplasată în poziţia cea mai onorabilă, ceea ce ar presupune ca ea să ocupe primul scut heraldic, şi nu pe cel de-al doilea. Este o normă respectată constant în Moldova secolului al XIX-lea, în stemele domnitorilor Grigore Al. Ghica şi Mihail Sturdza, care au adăugat la stema de stat şi pe aceea a familiei lor, însă întotdeauna aceasta din urmă a fost amplasată în cea de-a doua partiţiune a scutului[10]. Aşa cum se prezintă, blazonul de pe batistă poate fi unul de pretenţie la tron, în baza unor drepturi moştenite, amintirea unei mai vechi alianţe matrimoniale cu o familie domnitoare. Stema luată în

10 Doar în stemele lui Ioniţă Sandu Sturdza (1822-1828) regula a fost încălcată, probabil din neştiinţă.

discuție putea să aparțină unei femei dintr-o familie domnitoare care s-a căsătorit cu un Rosetti şi nu unei femei născută Rosetti, precum viitoarea doamnă Elena.

Dacă stema de pe batistă ar aparține cu adevărat soției Domnului Unirii, se pune întrebarea: de ce nu este înfățișată şi stema celuilalt principat, Țare Românească? Este prea puțin probabil ca ea să fi fost brodată în scurtul interval de timp dintre 5 şi 24 ianuarie 1859, când Elena era doar doamnă a Moldovei (mai ales că finețea lucrăturii indică o comandă în străinătate, la un atelier specializat).

Mantia şi coroana princiară au contribuit decisiv la atribuirea acestei steme doamnei Elena. Roseteştii au făcut însă uz de mantie și coroană în stemele lor și fără a fi deținut calitatea de domn. Iată ce scria despre aceasta chiar un membru al familiei, Radu Rosetti bătrânul: „În realitate, dacă nu se poate contesta Roseteştilor dreptul de a se servi de armele întrebuințate de familia lor de când aceasta a venit în țară, este cert că ei nu au dreptul la nici un fel de coroană. Coroana este accesoriul unui titlu nobiliar şi Roseteștii, ca aproape toate familiile boiereşti române, neposedând nici un titlu nobiliar hărăzit de vreun suveran străin, rezultă că ei, de câte ori își împodobesc blazonul sau monograma cu o coroană, uzurpă un însemn la care nu au drept. Singura podoabă ce o pot pune deasupra blazonului este un simplu coif de nobil vechi, cu cinci gratii sau, ceea ce mi se pare mai corect, un calpac de boier”[11]. Cu toate acestea, din cele 14 sigilii aparținând membrilor familiei Rosetti (reproduse la începutul monografiei), cel puțin jumătate au reprezentări de coroane închise şi sunt aşezate pe o mantie princiară. Aceste pretenții se sprijineau, probabil, pe lângă diploma imperială din 1723 (întărită în 1842), pe faptul că în veacul al XVII-lea, un reprezentant al acestui neam, Antonie vodă Ruset, a domnit în Moldova (1675-1678). Domnul amintit aparținea însă ramurii constantinopolitan a familiei[12]. Roseteştii din Moldova sunt urmașii fratelui acestuia, Constantin cuparul.

Dan Cernovodeanu a publicat, cu decenii în urmă, o stema având elementele principale ale stemei de pe batistă, fără a fi însă identice[13]. Această stemă s-a păstrat pe un sigiliu anepigraf, provenind din ramura Rosetti-Ciortescu (după moşia Ciorteşti,

11 Gen. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 12.

12 Ar mai putea fi amintit Manole Geani-Ruset, care a domnit între anii 1770-1771 în Țara Românească şi între 1788-1789, în Moldova.

13 Dan Cernovodeanu, *op. cit.* , p. 371, fig. 4. Cel mai probabil este că acest sigiliu a aparţinut colonelului Ştefan Rosetti (1833-1909), fiul lui Scarlat Rosetti, căsătorit cu Maria Rosetti-Roznovanu. Acesta stăpânea o parte din moşia Ciorteşti şi a construit o casă acolo. A fost prefect de Fălciu şi de Vaslui. În decembrie 1869 a devenit char şi primar al comunei Ciorteşti. Din arborele genealogic al Roseteştilor, publicat de Radu Rosetti, reiese că Ştefan Rosetti era văr de gradul al doilea cu doamna Elena Cuza. În 1859-1860, Ştefan Rosetti a fost şi adjutant domnesc al lui Alexandru I. Cuza (Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 184).

com. Codăeşti, jud.Vaslui)[14], fără legătură cu domnia. Satul Ciorteşti, inclus astăzi în judeţul Iaşi, este situat nu departe de Sloeşti (jud. Vaslui), moşia părintească a Elenei Cuza.

Acest blazon pote fi descris astfel: scut francez despicat, având în dreapta heraldică cupa cu cele trei roze, iar în stânga capul de zimbru surmontat de o stea cu şase raze (fără ca aceste două mobile să mai fie amplasate în cartiere distincte, ca în cazul stemei de pe batistă). Scutul nu mai este aşezat direct pe mantou, între acestea interpunându-se trofeele (steaguri, tunuri, tobe, săbii). Mantia poartă o coroană de rang princiar. Sub scut se poate observa şi panglica pe care este înscrisă de obicei deviza stemei (textul nefiind lizibil în cazul de faţă). Aceasta arată că prezenţa mantiei princiare încoronate nu reprezintă neapărat o garanţie pentru rangul domnesc al purtătorului.

Din această analiză reiese faptul că doamna Elena Cuza a folosit ca însemn stema ţării, în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) şi că a renunţat la folosirea elementelor din stema familiei Rosetti, din care provenea. Doar la alcătuirea acutului tricolor, adoptat ca stemă de familie Alexandru Ioan Cuza şi urmaşii săi, sunt indicii că au fost întrebuinţate şi culorile familiei Rosetti. Toate aceste sunt indicii conduc spre concluzia că batista cu stemă de la Muzeul de Istorie, deşi provine cu siguranţă de la un personaj feminin din familia Rosetti, nu putea să aparţină doamnei Elena Cuza.

Am avansat mai sus ideea că batista putea să aparţină unei fiice de domn căsătorită cu un membru al familiei Rosetti. Domniţa care îndeplineşte această condiţie şi căreia i se potriveşte stema de pe batistă, în toate detaliile ei, este Aglae[15], fiica domnitorului Grigore Al. Ghica, care a fost căsătorită cu Răducanu Rosetti ce

---

14 Moşia Ciorteşti s-a aflat în stăpânirea lui Iordache Roset („matca tuturor răutăţilor"), probabil cel mai mare proprietar funciar din Moldova secolului XVII. Ciorteştii se învecinau cu o altă veche vatră a Roseteştilor, satul Pribeşti-Vaslui, unde se păstrează şi astăzi cel mai vechi conac boieresc din Moldova, care a aparţinut familiilor Rosetti-Balş. Pe arcul de piatră al gârliciului prin care se pătrunde în subsolul conacului se poate vedea şi astăzi o inscripţie cu litere chirilice: „În senin şi în negură teafăr".

15 Frumoasa şi cultivata domniţă Aglae era cea de-a doua fiică din a doua căsătorie a domnitorului Grigore Al. Ghica. Ea a primit ca zestre moşia Mărgineni din ţinutul Neamţului (1850). În Iaşi, Aglae a moştenit nişte case ale familiei Ghica, construite înainte de 1820, care se aflau cândva pe actuala stradă Palat, lângă turnuleţul de strajă păstrat în preajma Palatului Culturii. La această reşedinţă ea avea să dea naştere viitorului istoric Radu Rosetti (*Palatul domnesc din uliţa Podul Roş*, în Constantin Ostap, Ion Mitican, *Cu Iaşii mână-n mână...*, II, Iaşi, 1997, p. 257-259). Tatăl său, Grigore Al. Ghica, îi conferise calitatea de patroană a *Institutului de moşit şi creştere a copiilor orfani* (1853), adică *Institutul Gregorian*, ce funcţiona în casa părintească a domnitorului, devenită astăzi Maternitatea „Cuza Vodă", după numele străzii. Fiind cea de-a doua soţie a lui Răducanu Rosetti, după moartea acestuia, ea s-a recăsătorit cu unul dintre profesorii copiilor săi, Anton Allaux (1833-1905). Aglae a încetat din viaţă la 17 ianuarie 1902, la moşia Căiuţi din judeţul Bacău, unde este şi înmormântată.

tânăr (1813-1872). Căsătoria a avut loc la 11 iunie 1850 şi deci batista nu ar putea fi mai veche de acest reper cronologic, dar poate data şi din deceniile următoare, teoretic până la contractarea celei de-a doua căsătorii, după 1872.

Piesa a fost achiziționată de la Radu Beldiman din Bucureşti, care afirma că batista cu stema „Principatelor Unite" (sic!) era un dar a lui Alexandru Ioan Cuza către Mihail Kogălniceanu. Dacă aşa ar fi stat faptele, batista putea să ajungă în familia Beldiman prin căsătoria lui Gheorghe Beldiman (1834-1914), prefect de Ilfov, Fălciu şi senator, cu fiica a lui Mihail Kogălniceanu[16]. Acceptând că batista era un dar din partea unui membru al familiei Cuza, înrudirea cu Mihail Kogălniceanu nu era singura cale pentru ca ea să ajungă în familia Beldiman. Există şi o filieră mai directă: Alexandru V. Beldiman (1832-1898) era un cunoscut şi devotat prieten al lui Alexandru Ioan Cuza, înrudindu-se chiar cu domnitorul prin soția sa Smaranda (Emma), fiica lui Alexandru Callimachi şi a Marie Cuza[17].

Credem însă că varianta cea mai probabilă este alta, care se potriveşte cu noua identitate a batistei, pe care o propunem în aceste pagini. Stema fiind una a familiei Rosetti şi nu a familiei Cuza şirul proprietarilor obiectului trebuie căutat pe această filieră. Jurnalistul Victor Beldiman (fiul lui Alexandru V. Beldiman) în 1918, cu Magdalena, fiica istoricului Radu Rosetti. Aceasta era nepoata domniței Aglae Ghica-Beldiman, pe care o consideră a fi fost adevărata proprietară a batistei cu stemă, putând moşteni obiectul, în modul cel mai firesc, ca suvenir de familie. Magdalena nu este altcineva decât mama lui Radu Beldiman, cel care a făcut oferta de achiziție către muzeu.

---

16 Radu Beldiman, Mihai Sorin Rădulescu, *Familia Beldiman. Schiță genealogică şi istorică*, în ArhGen, I (VI), 1994, 1-2, p. 203.

17 *Ibidem*, p. 201, 202.

1

Stema Rosetti de pe batista atribuită Doamnei Elena Cuza

Stema Rosetti, după *Livre d`Or de la Famille Soutzo*

O stemă a Sultanei Cozadini, mama lui Cuza Vodă ?

În luna ianuarie 2004, istoricul Peter Novosedlik semnala existența în colecțiile Muzeului de Istorie din Hlohovec (Slovacia) a unui vas de sticlă având gravată o stemă a României cu anumite particularități[1]. Consultând sinteza de heraldică românească a lui Dan Cernovodeanu[2], istoricul slovac a identificat şi încadrat corect reprezentarea heraldică, în domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), dar un anumit detaliu îi ridica în continuare semne de întrebare.

Stema de pe vasul de sticlă nu este policromă, smalțurile heraldice sunt însă indicate, cu minuțiozitate, prin clasicul cod de haşuri. Blazonul constă într-un scut francez modern scartelat, având în cartierele 1, 4 pe câmp roşu, acvila Țării Româneşti (reprezentată din față, în poziție de acvilă, cu capul întors spre dextra, fără cruce în plisc), iar în cartierele 2, 3 capul de zimbru al Moldovei, având între coarne o stea cu şase raze. Stema este aşezată pe cele două drapele romane (vexilli), dispuse în săritoare, care susțin părțile superioare ale mantiei. Scutul este susținut de doi delfini afrontați, dispuşi cu cozile în sus. Totul este aşezat pe o mantie de purpură căptuşită cu hermină şi bordată cu franjuri de aur. Sub mantie, o eşarfă, care se sprijină pe hampele celor două drapele, poartă deviza „TOȚI ÎN UNU". Elementul misterios este reprezentat de ecusonul central care, în loc să fie fasciat roşu, galben şi albastru (tricolorul), este fasciat în cinci câmpuri aur şi roşu[3] (fig. 1).

Trecând în revistă datele cunoscute privitoare la evoluția stemei de stat în cei şapte ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza, intervalul temporal în care poate fi încadrată stema din Slovacia poate fi mult restrâns: stema având scutul cu patru cartiere aparține celei de-a treia faze de elaborare a stemei de stat (martie 1863 - aprilie 1864).

După cum se ştie, la 19 martie 1863, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a promulgat varianta mai simplă a stemei de stat, reprezentată de un scut cu două cartiere, care fusese acceptată şi de Parlament. Aceasta a fost adoptată sub presiunea

1 Istoricul slovac a cerut detalii despre stemă domnului Ştefan S. Gorovei, care mi-a oferit şansa de a face o investigație pe acest subiect, transmițând apoi concluziile solicitantului.

2 Dan Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică în România*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977, 566 p.

3 Fotografia este cea pusă la dispoziție de către domnul Peter Novosedlik.

necesității dea avea un însemn național legal fundamentat, pentru protocolul curent. Sub aspectul artei heraldice, stema era însă perfectibilă.

Conștient de aceasta, domnitorul a autorizat ulterior consultarea unor reputați heraldiști din Franța, pentru a realiza un proiect de stemă impecabil. Prin secretarul Cabinetului său personal, Arthur Baligot de Beyne, el a obținut recomandările unor specialiști de prestigiu precum Tronson du Coudray, Froyez și d'Hozier. Astfel, în octombrie 1863, s-a ajuns la realizarea unui prim proiect de stemă, schițat tot de Carol Popp de Szathmary (desenatorul stemei oficiale). Noul proiect consta într-un scut scartelat, având în cartierele 1 și 4 acvila Țării Românești, iar în cartierele 2 și 3 capul de zimbru al Moldovei; peste tot broșa un ecuson tripartit în fascie (un tricolor vertical). Această compoziție heraldică se vădea a fi echilibrată și elegantă, respectând întru-totul rigorile heraldicii. Sub raport estetic, ea era net superioară stemei oficiale (fig. 2). Din păcate, până la sfârșitului domniei lui Alexandru Ioan Cuza (11 februarie 1866), proiectul nu a reușit să obțină legalizarea în forul legislativ al țării. Stema oficială a rămas, până la capăt, cea cu scutul cu două cartiere, folosită de întreaga administrație de stat.

Stema cu patru cartiere nu a rămas doar un proiect, ci a fost pusă în circulație, în mod oficios, încă din primăvara anului 1864. Aceasta a fost utilizată doar de către Curtea Princiară și de câteva înalte oficialități centrale, precum și de unele agenții diplomatice românești acreditate în Occident. Din 1864, ecusonul central tripartit în fascie (azur, aur, roșu) a fost echivalat cu stema personală a domnitorului, apoi cu stema familiei Cuza[4].

*

Ceea ce are neobișnuit stema de la Muzeului de Istorie din Hlohovec este, după cum am precizat deja, ecusonul central care, în loc de cele trei dungi tricolore, este fasciat în cinci câmpuri aur și roșu. Acest fapt ne amintește de asocierea celor două culori în stema dublă de la începutul domniei lui Cuza[5] (fig. 4). Primul scut, este despicat în două cartiere; în cel dintâi, pe roșu, este capul de bour al Moldovei; partițiunea a doua este la rândul ei tăiată în două, reunind nu steme, ci „culori" de familie. În partea de jos se află un câmp bandat argint și azur (smalțurile heraldice ale familiei Rosetti, din care provenea doamna Elena Cuza) cu șef de aur. Câmpul superior, roșu cu talpă de aur, ar reveni, în mod logic, familiei Cuza. Aurul și roșul pot fi și culori de conjunctură atribuite lui Cuza, deoarece acestea erau culori ale domniei în virtutea

4 Până în prezent nu este cunoscută o stemă veche a familiei Cuza. Faptul pare surprinzător deoarece, chiar dacă nu făceau parte din boierimea cea mai înaltă, reprezentanții acestei familii au deținut dregătorii suficient de însemnate și au jucat un rol în istoria Moldovei.

5 Jean N. Manescu, *O stemă necunoscută a lui Alexandru Ioan Cuza*, în volumul *Studii privitoare la Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 517-523.

tradiției bizantine. Nu ştim dacă familia Cuza a folosit în steme aceste două smalțuri înainte ca unul dintre ei să acceadă la tron.

Se cuvine verificată însă şi moştenirea heraldică de pe linie maternă a domnului Unirii. Mama sa aparținea familiei de origine greacă, Cozadini. Această familie a folosit în stemă culorile aflate în discuție, dar într-un mod special. Blazonul familiei Cozadini (folosit de verii domnitorului) înfățişa un corn al abundenței de culoare roşie, cu trei dungi de aur, aşezat în pal[6]. Câmpul de azur îl putem considera neutru, inexistent, deoarece acesta este smalțul clasic a scutului francez modern, folosit ori de câte ori nu se cunoşteau culorile folosite în vechime de o familie (fig. 3).

Succesiunea de brâuri de aur şi roşu pare să provină de aici, de la cornul abundenței, roşu, întretăiat de cureluşele de aur[7]. Astfel, putem emite ipoteza că obiectul armoriat de la muzeul sloven este, probabil, un dar făcut de Alexandru Ioan Cuza mamei sale. Pentru aceasta a fost puse în ecusonul central, în locul tricolorului, smalțurile familiei Cozadini. Darul putea fi făcut, cel mai probabil, în 1864, când stema cu scutul scartelat a început să fie folosită. Termenul limită este oricum primăvara anului următor, deoarece Sultana Cozadini a decedat la 20 mai 1865[8]. Obiecte purtând această stemă au revenit, curând, în proprietatea domnitorului, care le-a luat probabil cu el în exilul de după 1866. Astfel, vasul de sticlă cu acesta stemă a putut sa ajungă în colecții străine, mai ale după 1873, anul morții domnitorului.

---

6 Cf. Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus. Album heraldic*, Bucureşti, II, 1977, planşa 65, nr. 638.

7 Ar fi fost mai firesc să avem în stema Cozadini, un corn de aur traversat de cureluşe de culoare roşie. S-ar fi evitat astfel suprapunerea unei mobile de culoare pe un câmp tot de culoare. Este posibil ca indicațiile privitoare la smalțuri din albumul lui Traian Larionescu să fi fost inversate din greşeală.

8 Virginia Isac, *Contribuții la o bibliografie Alexandru Ioan Cuza*, Iaşi, Editura Junimea, 2005, p. 58. Înmormântarea a avut loc la Galați, dar în 1873 osemintele Sultanei Cozadini au fost strămutate la Ruginoasa.

1

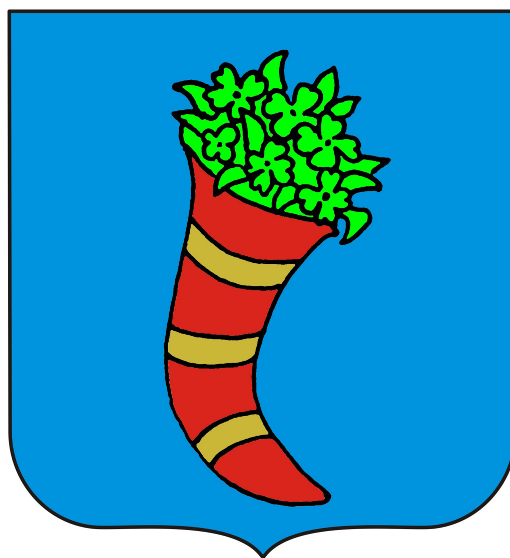
Stema Sultanei Cozadini, mama lui Alexandru Ioan Cuza

2

Stema lui Alexandru Ioan Cuza, 1864

3

Stema familiei Cozadini

4

Stema lui Alexandru Ioan Cuza, 1859

Sigiliul heraldic al lui Gheorghe Asachi

Gheorghe Asachi este personalitatea culturală cea mai marcantă a Moldovei din prima jumătate a secolului XIX[1]. Inteligența şi talentele sale multiple au făcut ca el să fie un întemeietor, un precursor, în numeroase domenii: teatru, monumente publice, gazetărie şi tipar, învățământ public, organizarea Arhivelor publice.

Şi în domeniul heraldicii şi sigilografiei Gheorghe Asachi poate fi considerat cel dintâi specialist din Moldova. Calitatea sa de director al Arhivelor Statului a făcut ca el să fie primul solicitat atunci când era nevoie de elaborarea unei steme, fiind considerat de contemporani persoana cea mai competentă în asemenea chestiuni. La el au apelat autoritățile statului ori de câte ori era nevoie de alcătuit stema țării, steme districtuale, orăşeneşti sau ale unor instituții[2].

Având în vedere interesul marelui cărturar pentru Heraldică, ne putem pune, cu legitimitate, întrebarea: Gheorghe Asachi nu a folosit, la rândul său, o stemă proprie? Nu se cunoaşte până acum un blazon al familiei Asachi. Puteam presupune că, nefiind de origine nobilă, Asachi nu a găsit de cuviință să-şi confecționeze o stemă. El însuşi îşi mărturisea originea modestă, într-un poem: „Din familie umilă, nobil muzele-l făcură"[3].

*

Dacă o stemă a lui Gheorghe Asachi nu este cunoscută, o deviză a sa (care putea fi parte dintr-o stemă) a circulat mult în literatura privitoare la biografia lui. Ioan Negre, în prima biografie dedicată lui Asachi (1882), consemna că pe casa din Iaşi a lui

---

1 Ioan Negre, *Gheorghe Asachi. Viața, lucrările, scrierile sale, epoca în care a trăit (1788-1869)*, Piatra Neamț, Tipografia Județului Neamț, 1882; C. Calmuschi, *Gheorghe Asachi. Viața şi activitatea lui*, Bârlad, Tipografia Cațafany, 1887; V.A. Urechia, *Gheorghe Asachi. Cuvânt rostit la inaugurarea statuei lui*, Bucureşti, Tipografia Românului, Vintilă C.A. Rosetti, 54 p.; Th. Codrescu, *Amintiri despre Gheorghe Asachi*, „Arhiva", Iaşi, II, 1890-1891, p. 338-344. Pentru o bibliografie cât mai completă vezi *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, (DLR), Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 55-60.

2 Gh. Ungureanu, *Sigiliile oraşului Iaşi în secolul al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor", 1966, nr. 2, p. 90-91; Maria Dogaru, *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea heraldicii naționale*, în „Memoria Antiquitatis", XIX, 1994, p. 473-484; Mihai Răzvan Ungureanu, *Stemele districtuale în Moldova regulamentară. Contribuția lui Gheorghe Asachi*, în ArhGen, II (VII), 1995, nr. 1-2 („Caiete heraldice", I), p. 285-290.

3 G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 94-110.

Asachi, construită de le însuşi, la 1835, „era săpată maxima sa: *Lucrul şi al meu repaus*". Fostul discipol al cărturarului, Th. Codrescu, își amintea că, în jurul anului 1878, când a fost vândută locuința, o asemenea deviză („*Munca şi al meu repaos!*") pe care Asachi o montase pe grilajul balconului casei sale și era aruncată în pod[4]. Deviza a intrat şi în literatura vremii. Un tânăr poet, V. Gheorghidan, închina, în 1866, bătrânului „veteran al literaturii române", retras în casa lui de pe strada Asachi, pe frontispiciul (?) căreia străjuia inscripția *Lucrul şi al meu repaus*, un sonet care cuprindea şi următoare strofă:

Lucrul e a ta deviză şi c-o rară bărbăţie
Ai lucrat şi lucrezi încă, prin silinţă şi amor,
Aprinzând în a ta ţară a ştiinţelor făclie
La altarul de lumină adunat-ai un popor5.

Acelaşi Ioan Negre, în finalul broşurii sale, face o frumoasă încheiere, care arata cât de mult pătrunsese în conştiinţa publică deviza cărturarului: „Gheorghe Asachi vieţuieşte în noi şi va vieţui în succesiunea generaţiilor, vieţuieşte în şcoale, în temple, în teatru, în presă, în literatură, în istorie. Figura sa se vede, sfântă şi glorioasă, înaintea ochilor românilor, ca o santinelă care veghează şi îndeamnă pe români la *lucru şi repaus*"[6].

*

Arătam mai sus că în literatura noastră heraldică şi sigilografică nu este cunoscută o stemă a lui Gheorghe Asachi. Şi totuşi, dacă marele cărturar ar fi avut o asemenea stemă, ce ar fi putut sa conţină ea?

Fără a medita prea mult, sugestia este la îndemână: o albină! Asta s-ar potrivi foarte bine cu deviza cunoscută a lui Asachi: *Munca şi al meu repaus*. Şi apoi nu este el editorul şi tipograful „Albinei Româneşti", prima gazetă apărută în Moldova[7]? Această publicaţie avea pe frontispiciu (la primele numere) chiar o albină, însoţită de un caduceu al lui Mercur, simbol al comerţului. În heraldica napoleoneană de la

4 Th. Codrescu, *op. cit.*, p. 344. Informaţia o găsim şi la Gh. Ungureanu, în studiul introductiv la volumul documentar *Figuri de arhivişti români. Gheorghe Asachi (1778-1869)*, p. 27, nota 61. G. Călinescu o reţine puţin diferit: „Pacea şi al meu repaos!" (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97). Vezi şi Mircea Ciubotaru, *Casa Asachi*, în „Monumentul", VI (2005), Iaşi, Editura Trinitas, p. 109.

5 V. Gheorghidan, *Sonet dedicat lui Gheorghe Asachi*, în „Almanah de învăţătură şi petrecere", Iaşi, 1866, p. 110. Vezi şi volumul *Figuri de arhivişti*, p. 3.

6 Ioan Negre, *op. cit.*, p. 96.

7 Pentru „Albina Românească" vezi DLR, 1970, p. 11-13. Rămâne totuşi rezerva că, pe frontispiciul amintitei reviste, albinei îi este ataşat un alt moto: *Este albinei dor şi lege /Din flori miere a culege* („Albina Românească" nr. 1, 1 iulie 1829; *apud* Ioan Negre, *op. cit.*, p. 79). Pentru originea acestui simbol vezi Bitay Árpád, *De unde şi-a luat Asachi denumirea de „Albina românească"*, în „Dacoromania", Cluj-Bucureşti, II, 1921-1922, *passim*.

începutul secolului XIX, albina tocmai fusese înnobilată, luând locul crinilor Capețieni (sub pretextul corectării unei confuzii vechi de secole). În cazul lui Asachi însă, credem că albina rămâne un simbol burghez, al muncii neîntrerupte ca rețetă a succesului profesional. Nu întâmplător, în epocă, albina va fi prezentă, ca element simbolic, pe frontispiciul mai multor bănci (Banca Moldovei, Banca Dacia, de pe strada Cuza Vodă din Iași).

*

Ceea ce părea foarte puțin probabil, s-a întâmplat. Căutând prin însemnările personale făcute odată cu parcurgerea inventarelor Colecției Documente de la Arhivele Naționale Iași, am dat peste o semnalare a sigiliului lui Gheorghe Asachi. Fără prea mari iluzii, am verificat trimiterea. Căutarea a fost încununată de succes.

Este vorba de o scrisoare din 30 martie 1829, reprezentând răspunsul agăi Gheorghe Asachi către Poliția orașului Iași, în legătură cu un frate al său, călugărit sub numele de Daniel[8]. Epistola a fost publicată în 1973, în paginile primului volum de *Documente* din Arhivele Ieșene privitor la personalități culturale[9]. Pe spatele epistolei se păstrează un sigiliu de închidere, aplicat în ceară roșie cu diametrul de 28 mm. Acesta trebuia, teoretic, să se fi distrus la deschiderea scrisorii. Din fericire sigiliul s-a păstrat însă, în bune condiții și aproape în întregime (fig. 1).

Sigiliul conține un scut heraldic de tip francez modern. Scutul este tăiat, având partițiunea superioară despicată în două cartiere. Dimensiunile reduse (12x10 mm) fac dificilă identificarea detaliilor. În primul cartier se poate distinge o liră însoțită de două stele[10], iar în cel de-al doilea un obiect rotund. Partițiunea inferioară este rezervată unui leu, trecând spre dextra, ținând în laba superioară dreaptă trei obiecte: o sabie, o cruce și o ramură de palmier (sau o pană, spic) (fig. 2).

Sub scut, pe o eșarfă, se poate descifra începutul unei devize, scrise în limba latină. Un scris de mână, pe care Rodica Iftimi, la acea vreme custode al sălii de studiu a Arhivelor Iași, l-a identificat ca fiind al doamnei Virginia Isac, a adăugat pe document, sub sigiliu (în creion) ceea ce a putut descifra la o primă lectură: *„Salus in ...”.* Restul inscripției a fost deteriorat la ruperea sigiliului. Este vorba oricum, de o deviza diferită de cea pe care ne așteptam sa figureze pe sigiliul lui Asachi, cea îndeobște cunoscută: *Munca și al meu repaus.*

8 Arhivele Naționale Iași, *Colecției Documente*, Pach. DLI, doc. nr. 63.

9 *Documente*, ediție, note și glosar de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac, București, Editura Minerva, 1973, p. 68-69. Volumul a devenit deja o raritate bibliografică. Am solicitat colegului Andi Mihalache, de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” (Iași), care a răspuns cu deosebită promptitudine, o copie a epistolei publicate. Îi mulțumesc în mod deosebit și pe această cale.

10 Cele două stele, poate mai puțin vizibile astăzi, au fost observate de editorii scrisorii (*Documente*, Gh. Ungureanu ș.a., p. 69).

Aşa cum se prezintă, stema lui Asachi este una compusă, existând premisa că ea ar fi putut avea mai multe faze de elaborare. S-ar cuveni verificate cel puţin două ipoteze:

1. Dacă în stemă pot fi identificate elemente moştenite, de la tatăl său ori chiar de la generaţiile anterioare. În lipsa unor mărturii directe, acestea ar trebui să se regăsească şi în sigiliile fraţilor (eventual surorilor) lui Gh. Asachi şi a urmaşilor lor.

2. Dacă este o „stemă de alianţă", cuprinzând elemente heraldice aduse de soţia sa, prin căsătorie.

Lira din primul cartier poate căpăta unele explicaţii. Ea poate simboliza, la modul generic, preocupările artistice ale posesorului (poet, dramaturg, pictor, arhitect), fiind şi atributul muzei protectoare. În plus, se ştie că Asachi a tipărit un supliment al gazetei „Albina Românească", sub titlul de „Alăuta Românească"[11] (1837-1838). Publicaţia avea pe frontispiciu o liră (peste care e aşezată o albină, probabil). „Alăuta" era, la noi, un termen arhaic folosit pentru „liră". Deşi întreaga familie Asachi avea preocupări muzicale, cântând cu talent la diverse instrumente (potrivit educaţiei clasice a acelei epoci), despre fiica lui Asachi, Hermiona, există o mărturie directă că obişnuia să cânte, nu la liră, ci la harfă[12].

Obiectul rotund din cartierul al doilea este, de asemenea, dificil de identificat. Editorii scrisorii, în descrierea arheografică, au văzut în această piesă heraldică trei cercuri concentrice[13]. O asemenea reprezentare este destul de frecventă în heraldică[14].

Iniţial am presupus ca ar putea fi ceva legat de familia soţiei lui Asachi, deşi aceasta nu era de neam nobil şi, probabil, nici purtătoare de blazon. O transpunere heraldică *ad-hoc* a numelui soţiei, *Tauber*, ar fi trebuit sa aducă în stemă *un porumbel*, deoarece acesta este înţelesul cuvântului, în limba germană[15]. Se vede însă că nu la o stemă de alianţă matrimonială s-a gândit Asachi.

Heraldistul Tudor Radu Tiron, pe care l-am consultat în această chestiune, presupune că ar putea fi vorba despre un glob pământesc, simbol al preocupărilor lui Asachi în domeniul ştiinţelor exacte. Este posibil. În fond, inginerii hotarnici ieşiţi din

---

11 Pentru „Albina Românească", vezi DLR, p. 8.

12 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.

13 *Documente*, Gh. Ungureanu ş.a., p. 69.

14 Cf. *Abrégé méthodique de la science des armoirie*, par Maighe, presentation de Pierre Girard-Augry, Pardès – Puiseaux, 1991, p. 154. O stemă identică este atribuită în această lucrare localităţii Virieu (Dauphiné): *în câmp roşu, trei cercuri concentrice de argint.*

15 Gh. Asachi s-a căsătorit la Iaşi, în 1817, cu Elena Teuber, guvernanta copiilor vornicului Mihai Sturdza, o bună muzicantă (pianistă), iar nu nemţoaica „spălătoriţă" cum o încondeiază paharnicul Costandin Sion în cunoscuta sa *Arhondologie*. Cu toate acestea, în 1826, mitropolitul Veniamin Costachi emitea, la cererea lui Asachi, un certificat vizat de Agenţia KK, prin care se adeverea că solicitantul era holtei (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97).

şcoala tehnică a lui Asachi erau nişte „geometri", în sensul etimologic al termenului, acela de ... „măsurători ai pământului".

Leul din partiţiunea inferioară a scutului suportă mai multe consideraţii. Acesta poate fi inspirat de leul purtător de spadă din stema domnitorului Mihail Sturdza, al cărui slujitor apropiat şi devotat a fost Gheorghe Asachi[16]. O altă sugestie ar fi că leul este o transpunere a numelui luat de tatăl cărturarului, Lazăr Asachi, după călugărirea sa, în urma decesului soţiei: *Leon*. Există şi aici o rezervă, în sensul că tatăl lui Gh. Asachi s-a călugărit în 1820 şi a murit în 1825; el a purtat deci numele de „Leon" doar cinci ani, spre sfârşitul vieţii sale[17]. Fiul se obişnuise oare suficient de bine cu noul prenume încât sa îl transpună într-o stemă?

Pe de altă parte, însemnele pe care leul le poartă în laba dreaptă (sabia, crucea şi ramura de palmier) sunt armele familiei Costachi[18], cu trimitere la mitropolitul Veniamin, protectorul lui Lazăr Asachi şi a fiului său, Gheorghe (pe care l-a şi trimis al studii în străinătate, cu o bursă). Într-adevăr, Lazăr Asachi era cunoscut drept secretarul şi „omul de taină" al mitropolitului Veniamin Costachi[19].

Am arătat că sub scut se află o eşarfă, pe care se poate descifra începutul unei devize, scrise în limba latină: *„Salus in ..."*, restul fiind deteriorat. În volumul editat, la descrierea arheografică, deviza apare ceva mai completă: *Salus in virtute...*"[20]. Întâmplarea a făcut ca să găsim în monumentala *Istorie a literaturii române*, a lui George Călinescu textul integral al devizei, fără a putea cunoaşte sursa din care a prelat-o autorul. Aceasta sună astfel: *Salus in virtute decus!* (= Mântuirea e în virtute şi demnitate, onoare!)[21].

Ioan Negre semnala *Epitaful* lui Gheorghe Asachi, „scris de el însuşi, cu câteva zile înainte de moartea sa", pentru mormântul pe care şi-l pregătise la biserica Patruzeci de Sfinţi (Mucenici) din Copou. Iată un extras semnificativ: „Aice zace capul acelui care în viaţă purta numele de Gheorghe Asachi. Iar după ... ani, recăzând în pulbere,

---

16 Cărturarul a şi făcut parte din comisia care a redactat *Genealogia familiei Sturdza* (1842), ieşită de sub teascurile tipografiei sale. Stema sturdzească de pe copertă, precum şi descrierile acesteia din cuprinsul textului par sa îi aparţină lui Gh. Asachi.

17 Antonie Plămădeală, *Lazăr Leon Asachi în cultura română*, Sibiu, 1985, p. 8.

18 Heraldistul Tudor Tiron ne-a semnalat un sigiliu al mitropolitului Veniamin Costachi, în care figurează un braţ care ţine înmănunchiate cele trei simboluri: sabia, crucea şi ramura de palmier. Dedesubt, în loc de deviză, există o explicare versificată a stemei: *„Braţul înarmat supt cruce unui ostaş credincios/ mântuieşte pre cetate, nalţă-altarul surpat gios"*.

19 Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 12. Prin Lazăr Asachi mitropolitul Veniamin îşi ţinea corespondenţa cu ruşii. Se ştie că Gh. Asachi a fost implicat, după 1842, în redactarea şi tipărirea genealogiei protectorului sau, mitropolitul Veniamin Costachi.

20 *Documente*, Gh. Ungureanu ş.a., p. 69.

21 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 97.

sufletul ce-l învia se întoarsă în sânul Celuia ce l-a fost dat și căruia totdeauna se închină, *prin păzirea virtuței*"[22].

Aceasta nu e neapărat o aspirație personală. Foarte mulți gânditori francezi, anteriori sau contemporani cu Revoluția de la 1789 (Adrien Lamourette, Henri Grégoire, Sermet, Soanen, Robespierre, Danton, Saint Just), aveau această credință, potrivit căreia „*virtutea umană* este scopul suprem al politicii, care justifică suspendarea drepturilor politice individuale pentru a corija o stare de fapt, viciile relevate de experiența istorică și moravurile politice existente"[23].

Cunoașterea stemei heraldice a lui Gheorghe Asachi nu a fost de folos, în cele din urmă, la elaborarea stemei Universității Tehnice ieșene. Heraldiștii Institutului „Sever Zotta" (inclusiv subsemnatul) au considerat, la acea dată, că nici unul dintre elementele cuprinse în stema sigilară a cărturarului nu are suficientă relevanță și nu ar fi potrivit pentru stema onorabilei instituții de învățământ superior. S-a optat, ca punct de plecare, pentru simbolurile atribuite Politehnicii în stema dezvoltată a Universității, reprezentată pe diplomele de *Doctor honoris causa* din perioada interbelică[24]. Povestea acestei interesante experiențe rămâne însă, în paginile de față, dezvăluind câte ceva din „Laboratorul" care produce steme de instituții. Este o dovadă că forma finală a unei steme, ce pare adesea simplă, are în spate eforturi de documentare și concepție adesea nebănuite.

---

22 Ioan Negre, *op. cit.*, p. 91.

23 Cf. Cristian Ploscaru, *„Cărvunarii" și primele manifestări politice ale cugetării liberale în Moldova*, AIIX, 2005, p. 110, nota 300.

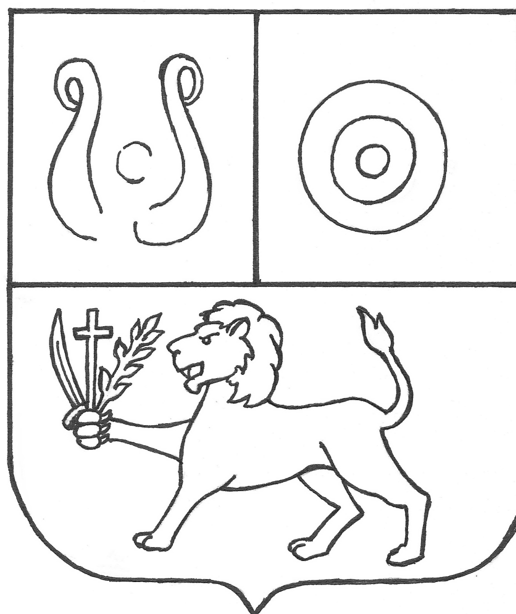
24 Cf. Sorin Iftimi, *O istorie a simbolurilor Universității din Iași (Sigilografie, vexilologie, heraldică)*, în vol. *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, coord. Gheorghe Iacob, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2007, p. 520-522.

1

Sigiliul lui Gh. Asachi

2

Sigiliul lui Gh. Asachi

(reconstituire)

Un platou de faianță cu stema lui Teodor Callimachi*

În vitrina „Galeriilor Anticariat" de pe strada Lăpuşneanu, pasionatul colecționar Dumitru Grumăzescu, patronul aşezământului, a expus, încă din toamna anului 2003, o interesantă piesă decorată cu stema vechii familii posesoare. Este vorba de un platou de faianță, de formă pătrată având pe spate marca atelierului, sub forma unei ştampile rotunde: „FAIANCES PORCELAINES CRISTAUX. GRAND DEPOT E. BOURGEOIS. 21 Rue Drouot. Paris. 33 Rue S'Féréol. Marseille".

Actualul proprietar al piesei, rămas anonim, pretinde că a intrat în posesia obiectului pe filiera uneia din ramurile familiei Sturdza, fără alte precizări. Varianta nu este cu totul exclusă, dar ar fi rodul jocului imprevizibilei întâmplări. Stema reprezentată pe mijlocul platoului ne spune o cu totul altă poveste.

Dar iată mai întâi o descriere a acestui blazon: scut de formă compozită[1], despicat; în prima partițiune un arc încordat, săgeata fiind aşezată în pal, cu vârful în jos; pe săgeată este încolăcit un şarpe. În cea de-a doua partițiune, pe un câmp haşurat vertical, trei stele cu şase colțuri, dispuse orizontal, în fascie. Scutul este aşezat pe un mantou princiar, încoronat cu o coroană de asemenea de rang princiar. Deşi întreg desenul este realizat monocolor, cu albastru, pe fondul albul-gălbui al faianței, avem şi o indicație cromatică: haşurile verticale din partițiunea secundă, reprezentând, potrivit codului artei heraldice smalțul roşu.

O stemă absolut identică a fost reprodusă de Dan Cernovodeanu, în cunoscuta sa sinteză de heraldică românească[2]. Sursa indicată de autor este un album franțuzesc de monograme, aflat în colecțiile Academiei[3]. În privința identității ei, singura indicație este că aparține familiei Callimachi. La fel şi în *Armorialul* lui Traian Larionescu, unde,

---

* Acest text a fost publicat în „Acta Moldavie Meridionalis" Anuarul Muzeului Județean Ştefan cel Mare" Vaslui, XXV-XXVII, 2004-2006, p. 225-231.

1 Având partea inferioară acolată, ca la scutul de tip francez modern, pe când partea superioară colțurile sunt ieşite în afară, ca la cel de tip englez.

2 Dan Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 363, fig. 2 . Poate că noua ediție a lucrării, policromă, va da o reproducere în culori a stemei. Autorul reproduce, pe aceeaşi planşă (fig. 1), şi o stemă simplă a familiei Callimachi, foarte frumos realizată grafic, după Eugènie Rizo-Rangabé, *Livre d'Or de la Noblesse phanariote*, Athènes, 1892, p. 11. Vezi şi Emanuel Hagi-Mosco, *Steme boiereşti din România* [album heraldic], Bucureşti, 1918.

3 A. Lenègre, *Album de monogrammes*, Paris, f. d., partea II, p. 42, fig. 4 (BAR, Cabinetul de stampe, I- 10 313).

în plus, sunt indicate culorile (prin haşuri): mobile roşii pe câmp de argint, pentru Callimachi şi stele de aur pe roşu pentru Moruzi[4].

Ceea ce permite să aflăm mai multe despre proveniența acestui obiect, şi eventuala sa valoare istorică, este tocmai faptul că nu avem de-a face cu o simplă stemă Callimachi. De fapt, scutul despicat este folosit adesea pentru *steme de alianță*. Dacă în prima partițiune avem într-adevăr stema familiei Calimachi, în cea de-a doua recunoaştem *stema familiei Moruzi*: pe câmp roşu, trei stele de aur, cu şase colțuri, aşezate în fascie[5]. Este, deci o stemă de alianță matrimonială, ilustrând căsătoria unui bărbat din familia Callimachi cu o femeie din familia Moruzi.

Privind arborele genealogic al familiei Callimachi, observăm că nu au existat decât două asemenea cazuri:

Cel dintâi este acela al lui Ioan Callimachi (1781-1821), dragoman al flotei otomane şi apoi, din 1807, mare dragoman al Înaltei Porți, care a fost decapitat din ordinul sultanului, la 1821, cu ocazia reprimării mişcării eteriste, la vârsta de doar 40 de ani. El aparținea ramurii principale, domneşti, a familiei. Ioan era fiul lui Alexandru vodă Callimachi (1795-1799) şi fratele mai mic al lui Scarlat Callimachi vodă. Bunicul lui era Ioan vodă Callimachi (1758-1860), de asemenea domn al Moldovei. Beizadea Ioan fost căsătorit cu domnița Ruxandra, fiica lui Constantin Moruzi vodă, cu care a avut patru fete şi doi băieți, născuți între 1808 şi 1818[6]. Mariajul a avut loc, deci, pe la 1807. În eventualitatea în care îi atribuim lui blazonul de pe platou, ar trebui să admitem că stema, şi deci obiectul, se datează între 1807 şi 1821, ceea ce este cam timpuriu. Dealtfel, el a trăit aproape numai la Constantinopol, unde avea şi un luxos palat. Capitala Imperiului Otoman nu era mediul potrivit în care un înalt funcționar al Statului să afişeze steme occidentale, heraldica fiind un fenomen eminamente creştin, născut tocmai în vremea Cruciadelor anti-islamice.

Fiii beizadelei Ioan Callimachi, Alexandru (1817-1873) şi Grigore (1818-1875) după sfârşitul tragic al părintelui lor, s-au stabilit în Rusia, unde s-au căsătorit şi unde au servit ca ofițeri în armata țaristă. Ei au dat naştere ramurii ruseşti a familiei. Stema de pe platou nu indică, prin nici un element, o legătură cu heraldica rusă, care ar fi putut să pună obiectul în legătură cu ei.

---

4 Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus*, Bucureşti, 1977, vol. II, planşa 88, fig. 842. Credem că pornind de la această stemă, autorul o compune culorile stemei simple a Calimăcheştilor (vezi *ibidem*, planşa 87, fig. 841) ceea ce este discutabil, întrucât în stema compusă putem să avem de-a face cu un joc de culori, dintr-una într-alta, deci cu un artificiu grafic şi nu cu nişte culori moştenite, sigure. Stema simplă a familiei Callimachi, fără a indica smalțurile, este reprodusă, în acelaşi volum, şi în planşa 122, fig. 1148.

5 Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 369, fig. 4-6.

6 Vezi A.D. Xenopol, *Istoria şi genealogia casei Callimachi*, Bucureşti, 1897, p.183-185, şi arborele genealogic din anexă.

Al doilea caz se referă la Teodor Callimachi (1836-1894), căsătorit cu Zenaida, fiica vornicului Alexandru Constantin Moruzi. Acesta aparținea ramurii cadete (secundare), negrecizate, a familiei Callimachi, din care nici un reprezentant nu a urcat pe tronul domnesc[7]. El era fiul marelui vornic Alexandru Callimachi (1781-1837) şi al Mariei, fiica postelnicului Ioan Cuza, fiind născut la Stânceşti-Botoşani, principala reşedință a familiei, la 4 ianuarie 1836. Teodor şi-a făcut studiile la Paris, cele secundare la liceul Saint-Barbe, iar cele superioare la Facultatea de Drept. Revenit în Moldova, a ocupat posturi însemnate în domnia lui Grigore Al. Ghica, făcând parte din generația reformatoare, alături de Negri, M. Kogălniceanu şi Anastasie Panu. La vârsta de 28 de ani, Teodor s-a căsătorit cu Zenaida, fata lui Alexandru Moruzi de la Zvoriştea din districtul Dorohoi (la 9 mai 1865)[8] şi a Pulheriei (n. Rosetti), cu care a avut doi băieți şi trei fete. Copii sunt născuți prin toată Europa, unde părinții au ajuns după răsturnarea lui Cuza vodă: Ralu, la Nisa (1867); Zenaida[9], la Neapole (1870); Smaranda, la Viena (1871); Ioan, al Geneva (1880) şi Alexandru, la Zvorişte (Dorohoi). La conacul de la Stânceşti a căutat să adune, pe tot timpul vieții sale, o însemnată colecție de cărți vechi, documente, monede, care să servească celor ce aveau să se ocupe cu scrierea istoriei țării. A murit la această străveche reşedință a familiei, la 7 aprilie 1894.

*

Chiar dacă, la prima vedere, însemnele princiare, coroana şi mantoul, păreau a indica un comanditar de rang domnesc, înclinând spre beizadea Ioan Callimachi, o analiză mai atentă a personajului şi a împrejurărilor vieții sale elimină această variantă. De altfel, numeroase familii boiereşti din Moldova au inclus, în secolul XIX, aceste însemne în stemele lor, fără ca să fi avut înaintaşi încoronați.

Din datele prezentate, rezultă că stema de pe platoul de porțelan poate fi atribuită doar celui de-al doilea personaj, Teodor Callimachi. El putea comanda un obiect cu blazon având acest conținut doar după anul 1865 (cel mai probabil chiar în acest an!), când a încheiat căsătoria cu o reprezentantă a familiei Moruzi. Prin el şi prin fiii săi familia Moruzi din Moldova a putut trece pragul anului 1900, descendenți celeilalte ramuri, domneşti, stabilindu-se în Rusia, după 1821. Xenopol arăta că, în vremea sa, Alexandru („şeful casei" Callimachi) şi fratele său mai mic, Ioan Calimachi, erau singurii reprezentanți ai acestei familii în Moldova. Dreptul la mantia şi coroana princiară din stemă poate fi justificat prin faptul că, pe linie maternă, aceştia descindeau din Ioan Teodor Callimachi vodă: mama lor, Zenaida, era fiica lui Alexandru Moruzi, nepoata domniței Ralu Mavrocordat şi strănepoata domniței Maria Callimachi, care era fiica

7 *Ibidem*, p. 195-198.

8 *Ibidem*, p. 198. Zenaida era născută la 16 iulie 1840. Ea a fost botezată de domnița Ralu Moruzi (vezi p. 303)

9 Potrivit lui A.D. Xenopol, aceasta avea să se căsătorească, la 1897, cu un "Dimitrie, conte de Roma" (*Ibidem*, p. 198).

voievodului amintit[10]. Dacă urmărim ascendența princiară pe linia Zenaidei Moruzi, soția lui Teodor Callimachi, putem constata că ea este strănepoata lui Alexandru vodă Moruzi și răs-strănepota lui Constantin vodă Moruzi, care au domnit atât în Moldova cât și în Țara Românească, spre sfârșitul secolului XVIII[11]. Bunica pe linie paternă a Zenaidei Moruzi era domnița Ralu, fiica lui Alexandru vodă Mavrocordat („Delibei") și nepoata lui Constantin vodă Mavrocordat[12]. Înrudirile de mai sus arată că prezența însemnelor princiare în stema de pe platoul lui Teodor Callimachi nu este întâmplătoare ci are o legitimitate reală, chiar dacă aceasta vine mai mult pe linia rudelor soției sale. Aceasta și explică mândria cu care el afișează ambele steme reunite, și nu doar vechea stemă a familiei sale.

*

Monografia lui A.D. Xenopol, dedicată familiei Callimachi și care se bazează în mare parte pe documente păstrate în arhiva lui Alexandru, fiul lui Teodor Callimachi, are pe frontispiciu o stemă diferită a familiei: scut francez modern, scartelat, având în cartierele 1, 4, pe roșu, capul de bour al Moldovei, de aur, iar în cartierele 2, 3, pe azur, acvila Țării Românești, din același metal; peste tot, în ecuson de argint, stema veche a familiei Callimachi, arcul și săgeata, ambele de culoare neagră, iar șarpele încolăcit este redat de aur; scutul este timbrat de o coroană princiară tipică, având bordură de hermină; ca suporți sunt prezenți doi stejari dezrădăcinați, de culoare naturală (coroană verde, tulpină maro); sub scut, un arabesc vegetal, de aur, susține o eșarfă albastră cu deviza familiei, scrisă cu litere negre: TIMERE AUT MUTARE SPERNO[13].

În această formulă, în care stema familiei Moruzi nu mai este înfățișată explicit, reprezentarea stemelor reunite ale Moldovei și Țării Românești se bazează tot pe strămoșii Zenaidei, Moruzești și Mavrocordați, care au domnit în ambele principate. Stema aparține tot lui Teodor Calimachi, deși e diferită de aceea de alianță, de la 1865. Știm acest fapt datorită *ex-librisului* heraldic aplicat pe cărțile din biblioteca de la Stâncești, pe care se află atât inscripția "EX LIBRIS BIBLIOTHECAE STINCESTENSIS", cât și numele posesorului: "TEODORI CALLIMACHI"[14].

În varianta color, aflată pe arborele genealogic din anexa lucrării lui Xenopol, toate aceste elemente heraldice sunt așezate pe o mantie princiară, roșie căptușită

---

10 *Ibidem*, p. 199 (vezi spița genealogică de aici).

11 M.D. Sturdza, *Dictionaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce*, Paris, 1983, p. 353-360. Vezi și spița genealogică întocmită de Paul Cernovodeanu, anexată la tratatul academic de *Istoria românilor*, vol. VI, București, 2002.

12 *Ibidem*, planșa cu arborele genealogic al familiei Mavrocordat.

13 Această stemă este reprodusă și de Traian Larionescu, *op. cit.*, vol. I, planșa 17, fig. 207, cu indicarea culorilor.

14 Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 363, fig. 3.

cu hermină, având franjuri de aur; mantoul este timbrat de o coroană, de asemenea princiară.

Elementul care încadrează cronologic această a doua stemă a familiei este reprezentat de *cei doi stejari*. Aceştia provin din stema ţinutului Orhei, aşa cum a fost ea stabilită încă de la 1826, se pare[15]. Se ştie că membri familiei, ca şi istoricii care s-au ocupat de această problemă, considerau ca loc de origine a Callimăcheştilor localităţile Dorna şi Câmpulungul din ţinutul Sucevei. Cel care a venit cu o altă părere este Alexandru Papadopol-Callimah, care avansează ipoteza originii orheiene a familiei[16]. El se baza pe o mărturie a cronicii atribuite spătarului Ioan Canta, precum şi pe două morminte Callimachi de la mănăstirea de călugăriţe Ciuhurul, de la ţinutul Orhei: cel al monahiei Pelaghia, doamna lui Ioan Teodor Callimachi şi cel al unei fiice a acesteia. Xenopol respinge ideea, arătând că cele două femei din familie au fost înmormântate la ţinutul Orheiului nu pentru că acolo ar fi fost baştina familiei, ci pentru că, întâmplător, erau călugăriţe la acea mănăstire. Opinia sa a făcut, autoritate în epocă, făcând ca cea exprimată de Papadopol-Callimah să rămână una singulară[17]. Totuşi, ideea acestuia din urmă a stat la baza concepţiei celei de-a doua variante a stemei Callimachi. Rezumativ, se observă că discursul heraldic al stemei de pe frontispiciul cărţii contrazice demonstraţia asupra originii familiei Callimachi, pe care Xenopol o face în paginile lucrării.

*

În concluzie, putem spune că platoul care a făcut obiectul acestei analize şi despre care am stabilit că a aparţinut lui Teodor Callimachi, are o încărcătură istorică deosebită prin faptul că acesta era, prin mama sa, Maria Cuza, văr drept cu Alexandru Ioan Cuza, domnul Principatelor Unite[18]. Cuza l-a trimis în delicata misiune la Constantinopol, împreună cu C. Negri, pentru a obţine recunoaşterea unirii administrative şi legislative a Principatelor de către Imperiul Otoman. Misiunea a fost încununată de succes, firmanul, purtând data de 4 decembrie 1861 (stil nou), fiind predat lui Negri. La 6 decembrie, acesta îi scria lui Alexandru Ioan Cuza *că-i trimite firmanul prin secretarul Agenţiei Române de la Constantinopol, Teodor Callimachi*,

15 Pentru stema ţinutului Orhei vezi Silviu Tabac, *Heraldica teritorială a Basarabiei şi Transnistriei*, Chişinău. 1998, p. 38, 41. Idem, *Heraldica Chişinăului: trecut şi viitor*, în „Pergament". Anuarul Arhivelor Republicii Moldova, I, 1998, Chişinău, p. 112 (în prezent, judeţul Orhei are reşedinţa administrativă la Chişinău).

16 Al. Papadopol-Calimah, *Schiţă istorică despre oraşul Botoşani*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria II, tom VIII, p. 143 (*apud*, A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 15-16).

17 Recent, domnul Ştefan S. Gorovei a demonstrat că familia Callimachi îşi are, totuşi, rădăcinile mai îndepărtate în zona Orheiului.

18 Pentru personalitatea sa vezi capitolul *Teodor Callimachi* din lucrarea istoricului Dumitru Vitcu, *Diplomaţii Unirii*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1979, p. 230-242 (cu o foto la p. 236, fig. 11).

cu primul vapor[19]. Deci Teodor Callimachi a fost mesagerul care a adus în țară acest prețios document prin care sultanul recunoştea faptul împlinit, Unirea, chiar dacă numai pe timpul domniei lui Cuza. În anii următori, la 13/25 martie 1863, când s-a înființat reprezentanța diplomatică a României în Serbia, la Belgrad, cel dintâi titular al noului post diplomatic al fost acelaşi Teodor Callimachi, care va rămâne în funcție până la sfârşitul domniei vărului său[20]. După 1876, a luat parte la diverse legislaturi, ca liberal[21].

Din mai multe puncte de vedere, sprijinite de acest succint medalion biografic, piesa, acum cu o identitate redobândită, merită să fie achiziționată şi expusă într-un muzeu public, ea nefiind un simplu obiect de artă decorativă, ci având o valoare memorială incontestabilă.

19 Constantin C. Giurescu, *Viața şi opera lui Cuza Vodă*, ed. II, Chişinău, Ed. Universitas, 1992, p.113.

20 *Ibidem*, p. 148.

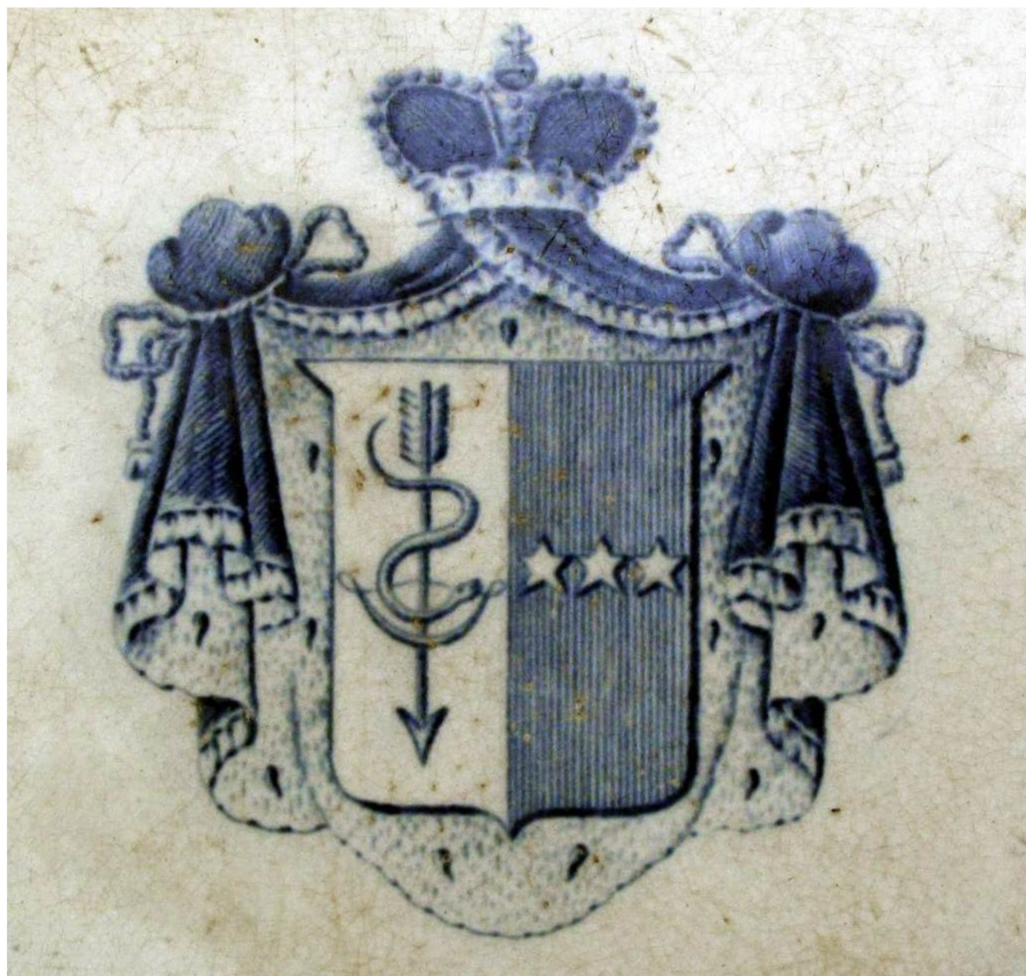
21 Cf. Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române* (cu adnotări de Mateiu Caragiale), ed. Alexandru Condeescu, Bucureşti, 1999, p. 177. Deşi a activat ca liberal, după amintita dată, nu găsim, din păcate, date despre el la Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866-1900)*, Bucureşti, 1998, p. 303.

1

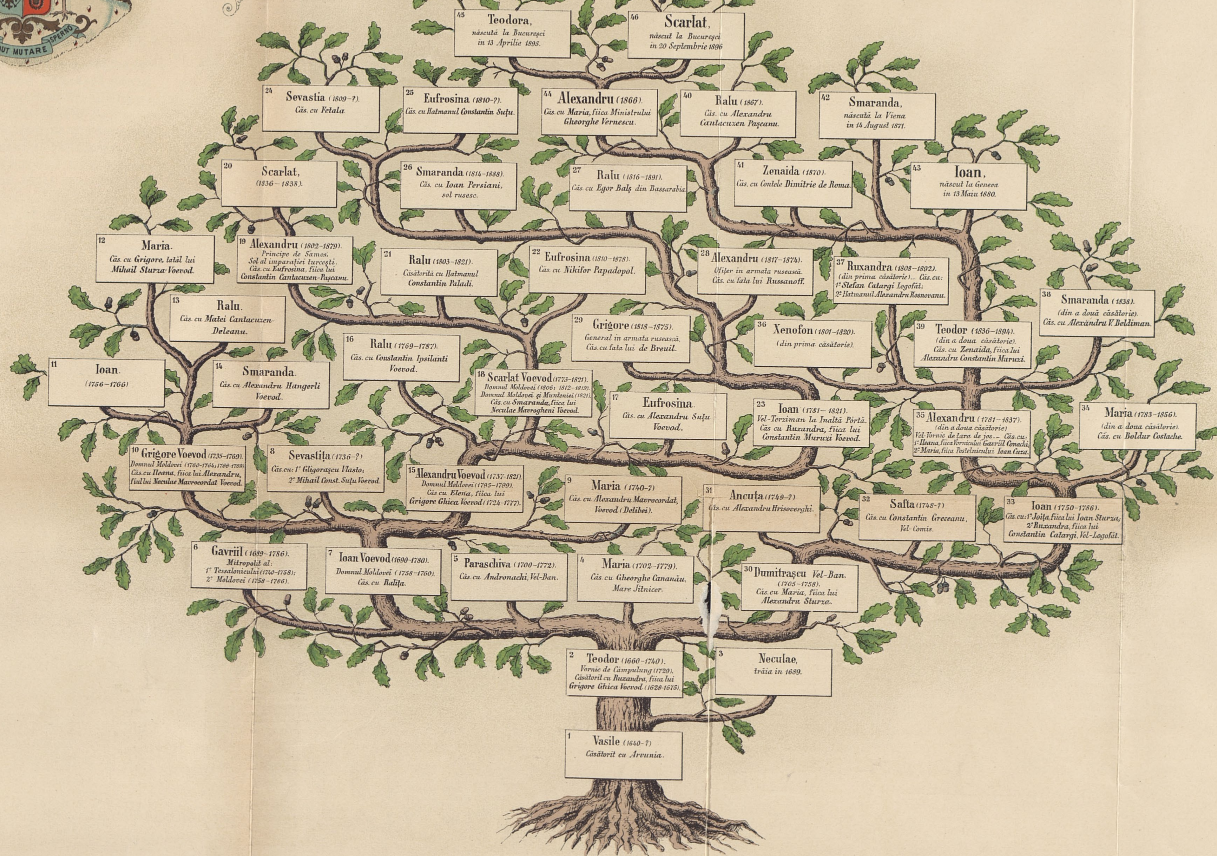

Platou cu stema lui Theodor Callimachi

2

Stemă de alianță Callimachi - Moruzi

Arborele genealogic al familiei Callimachi (*apud* A.D. Xenopol, *Istoria şi genealogia familiei Callimachi*)

Un ex-libris armoriat Callimachi-Văcărescu

Domnul Ştefan S. Gorovei mi-a semnalat existenţa, în arhiva Institutului Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" unui *ex libris* alb-negru (16,5 X 12,5 cm, copie) comunicat, acum câţiva ani, de domnul Ioan Varlam (Paris). Donatorul cunoştea, probabil, detalii privitoare la identitatea celor care au folosit acest însemn, dar informaţiile, nefiind consemnate în scris, nu s-au păstrat în arhiva Institutului. Este vorba despre două scuturi de tip francez modern, surmontate de coroane. La partea inferioară ele sunt încadrate de o eşarfă pe care este inscripţionată, cu litere gotice, deviza „Timere aut mutare sperno", iar sub eşarfă se arată numele posesoarei: PRINCESSE JEAN CALLIMACHI.

Primul scut, cel al familiei Callimachi, este scartelat roşu şi albastru (potrivit codului de haşuri), având în cartierele 1, 4 stema Moldovei (capul de zimbru având între coarne o stea cu şase colţuri; este cantonat în partea superioară stângă de un corn de lună) iar în cartierele 2, 3 stema Ţării Româneşti (acvila cruciată şi încoronată, cu zborul coborât, ţinând în gheare sceptrul şi spada; este cantonată în dextra sus de un soare). Peste tot, în ecusonul central, pe argint, stema familiei Callimachi: arcul cu săgeata şi şarpele. Scutul este surmontat de o coroană princiară (închisă). În această formă, stema aminteşte de un alt *ex libris* heraldic, cel al preţioasei biblioteci a palatului de la Stânceşti (Botoşani), întemeiate de diplomatul Teodor Callimachi; el purta chiar inscripţia EX LIBRIS BIBLIOTHECAE STINCESTENSIS[1], la care se adăuga numele posesorului: TEODORI CALLIMACHI. Deviza este aceeaşi: „Timere aut mutare sperno" (= *Frica sau nestatornicia le dispreţuiesc!*).

1 Cf. Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 363, fig. 3.). Vezi şi A.D. Xenopol, *Istoria şi genealogia Casei Callimachi*, Bucureşti, 1897, pagina de titlu. O variantă color a stemei, în aceeaşi lucrare, pe planşa cu arborele genealogic (după p. 155). În aceste variante, mai vechi, coroana prezintă elementele clasice pentru rangul de „Prinţ al Sfântului Imperiu Romano-German" (bordura de hermină, detaliu ce dispare în varianta analizată aici). Cu altă ocazie, am arătat că atât coroana princiară cât şi stemele celor două ţări româneşti, au fost folosite şi de ramura cadetă a familiei, din care nu a dat, de fapt, nici un domn pentru ţările române (cf. Sorin Iftimi, *Colectaneea heraldica. Obiecte armoriate ce au aparţinut familiilor Callimachi, Cozadini şi Aslan*, comunicare la şedinţa din 14 decembrie 2004, a Comisiei de Genealogie, Sigilografie şi Heraldică a Academiei Române-Iaşi). În varianta policromă amintită, stema familiei din ecusonul central, de argint, are arcul şi săgeata negre, iar şarpele de aur.

Cel de-al doilea scut este încărcat cu două ziduri de cetate, crenelate, având pe mijloc câte o poartă. Deasupra zidurilor, pe donjonul central, ce se înalță pe două nivele, se profilează un soldat în armură, cu fața neacoperită de vizieră, ținând în mâna dreaptă o suliță. Partea superioară a donjonului este încadrată de un steag de luptă fluturând şi de o acvilă cu zborul coborât. Scutul este surmontat de o coroană contală clasică (având nouă raze subțiri, în vârful căreia se află câte o perlă mare). Indicarea rangului de conte nu ne este însă de nici un folos; s-a arătat că acest tip de coroana a fost utilizat pe scară largă de familiile boiereşti române, ca un element formal, fără ca cele mai multe dintre ele să poată face dovada legitimității unei asemenea pretenții[2]. Acest al doilea scut reprezintă enigma ce trebuie dezlegată. El ne indică familia din care provenea soția lui Jean Callimachi, comanditara acestui *ex libris*, cea care a preferat să se identifice doar prin numele soțului. Prin comparație cu alte mărturii heraldice, putem constata că stema aparține familiei munteneşti Văcărescu[3], cea care s-a ilustrat prin cărturarii pe care i-a dat, dar şi prin câteva femei remarcabile. Una dintre ele a fost frumoasa Marițica Văcărescu, cea care, în a doua căsătorie, a devenit doamnă a Țării Româneşti, ca soție a domnitorului Gheorghe Bibescu (1842-1848). Prin ea, familia ar fi putut pretinde şi o coroană princiară deasupra stemei, nu doar una contală.

Desenul stemei Văcăreştilor nu are, în cazul analizat, indicii cromatice, dar smalțurile sunt cele previzibile. Octav-George Lecca ne oferă o descriere a acestora, folosind alte surse: „Armele familiei cuprind o cetate (Făgăraşul) roşie în fundal de argint; deasupra porții un cavaler în armură, în dreapta căruia e un steag albastru, iar în stânga vulturul, negru. Coroana comtală şi deviza *Virtus*"[4]. Citând pe Engel, autorul arată că pe la 1290 este semnalat anume Ugrin (Udrişte), „domn şi stăpân al Făgăraşului", strămoş al familiei Văcărescu; în amintirea acestuia familia Văcărescu „ține stema Făgăraşului până astăzi, ca semn că l-a stăpânit odată"[5]. Dan, fiul lui Ugrin, este arătat drept cumnat al lui Negru Vodă, descălecătorul Țării Româneşti. Ne aflăm în plină mitologie genealogică, neproductivă pentru istorici, dar deosebit de fertilă pentru heraldică.

Mai semnalăm faptul că şi în cazul stemei logofătului Udrişte Năsturel, fratele doamnei Elina a lui Matei Basarab, pentru turnul aflat în creştetul blazonului s-a oferit aceeaşi explicație, turnul roşu fiind unul din cele şapte turnuri din stema Transilvaniei

---

2 Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 175.

3 Comparația se face cu stema sigilară folosită de marele ban Barbu Văcărescu, pe la 1820-1830 (cf. Dan Cernovodeanu, *Ştiința şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 404, fig. 1); în aceeaşi lucrare este reprodusă şi o alltă stemă a familiei Văcărescu, mai puțin lizibilă, sculptată pe o piatră funerară ce se păstra la mănăstirea Cernica din județul Ilfov (cf. p. 397, fig. 4).

4 Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române*, ediție de Alexandru Condeescu, Bucureşti, Muzeul Literaturii Române, 1999, p. 572.

5 *Ibidem*, p. 566.

(*Septemcastrensis*)[6]. Se cuvine să remarcăm că Făgăraşul nu făcea parte dintre cele şapte oraşe săseşti, care au dat denumirea germană „Siebenbürgen" (Şapte Cetăți) şi nici dintre cele şapte comitate inițiale ale Transilvaniei, fiind un district cu regim special[7].

Trebuie să mai observăm faptul că Făgăraşul este reprezentat convențional, prin imaginea castelului şi nu prin stema sa municipală. Aceasta este cunoscută de pe sigiliul din 1413, rămânând neschimbată vreme de secole. Ce-i drept, însemnul poate părea cam banal: *trei peşti (uneori doi), dispuşi în fascie*[8]. Abia Comisia Consultativă de heraldică a creat, pe la 1930, o stemă pentru oraşul Făgăraş, cuprinzând o cetate pe care se află stema Țării Româneşti, iar pentru *județul* Făgăraş, stema ce ilustrează o poartă de cetate de pe care se vede ieşind legendarul Negru Vodă, călare[9].

Deviza, *Virtus*, poate fi pusă în legătură cu faptul că, în latină, cuvântul *vir* (bărbat) avea şi un sens special care desemna pe *oşteanul pedestru*. Credem că ea a fost inspirată de oşteanul aflat în vechea stemă a familiei, înfățişat acum ca un soldat în armură. Amintind de *Virtus romana rediviva*, deviza *Virtus* pare inspirată dintr-o stare de spirit ce ține mai curând de epoca modernă, fiind astfel un indiciu de vechime destul de modestă[10].

*

Pentru a identifica pe posesorul *ex librisului* ce face obiectul acestei analize trebuie să urmărim descendenții din ramura cadetă (secundară) a familiei Callimachi, cea românizată şi care nu a avut nici un reprezentant pe tronul domnesc. Interesează direct copiii lui Teodor Callimachi[11] fost secretar al reprezentanței diplomatice a Principatelor Unite la Constantinopol, cel care a adus în țară firmanul de recunoaştere a alegerii lui Cuza ca domn (doamna Elena, născută Rosetti, îi era verişoară primară). El a făcut o carieră diplomatică, fiind primul consul român la Belgrad, după 1863. Acesta a fost căsătorit cu Zenaida, fiica lui Alexandru Moruzi de la Zvoriştea (lângă Dorohoi).

6 Cf. Al. Mareş, *Un desen al lui Udrişte Năsturel reprezentând propria sa stemă heraldică*, în SCIA, Artă plastică, 34, 1987, p. 28-32.

7 Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 131,190. Cele şapte oraşe săseşti, reprezentate prin turnulețele roşii din stema Transilvaniei, erau: Sibiu, Braşov, Cluj, Sebeş, Mediaş, Sighişoara şi Bistrița.

8 Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 192, 503, fig. 1. Într-un alt studiu de referință, era exprimată nedumerirea pentru excluderea acestui simbol din stema elaborată la 1930, de către Comisia Consultativă de Heraldică (cf. Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor şi municipiilor din Republica Socialistă România*, în „Revista Arhivelor", an LI, nr. XXXVI, 1974, 1-2, p.89).

9 *Ibidem*, p. 194, 488, fig. 5. Maria Dogaru, *Din heraldica României. Album*, Bucureşti, 1994, p. 118-119; fig. 193-195.

10 Pe stema sigilară de la 1830 a lui Barbu Văcărescu oşteanul cu suliță nu are armură, nici alură de soldat roman; pe eşarfa rezervată de obicei devizei este inscripționat doar numele posesorului (Cf. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 405, fig. 1).

11 Pentru acest personaj vezi capitolul *Teodor Callimachi* din volumul semnat de Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1979, p. 230-242.

Fiul lor cel mare, Alexandru Callimachi se născuse la Zvoriştea, la 12 iunie 1866; acesta s-a căsătorit, la 1 iulie 1890, cu Maria, fiica lui Gheorghe Vernescu jurist, ministru în mai multe rânduri[12]. Ei au avut doi copii: Teodora, născută la Bucureşti, în 13 aprilie 1895 şi Scarlat, născut tot în capitală, la 20 septembrie 1896. Scarlat Callimachi (1896-1975), poet, publicist, istoriograf, a fost numit şi "Prinţul Roşu" datorită surprinzătoarelor sale simpatii socialiste şi chiar comuniste[13]. Fiul său Dimitrie (n. 1927, Bucureşti), este considerat ultimul descendent pe linie directă, masculină, al familiei Callimachi.

După 1866, familia lui Teodor Callimachi a părăsit Moldova timp de mai mulţi ani, astfel încât copiii s-au născut prin toată Europa[14]. Ralu Callimachi s-a născut în Franţa, la Nisa, la 22 septembrie 1867; s-a căsătorit la 9 mai 1895, cu Alexandru Cantacuzino-Paşcanu. Zenaida Callimachi, a văzut lumina zilei în Italia, la Neapole, la 15 aprilie 1870. Ea s-a măritat cu contele Dimitrie de Roma[15], în anul 1897. Smaranda Callimachi s-a născut la Viena, la 14 august 1871.

Ioan (Jean) Callimachi, mezinul familiei, este personajul pe care îl căutăm. El s-a născut la Geneva, pe 13 mai 1880. Despre biografia sa se cunosc puţine lucruri. Locuinţa din Bucureşti a prinţului Jean Callimachi era vila de la Şosea care a fost ocupată mai târziu de Ana Pauker. Pe terenul pe care se afla odinioară amintita clădire se înalţă astăzi reşedinţa ambasadorului S.U.A.[16].

Soţia prinţului, cea care se intitulează cu mândrie în acest *ex libris* „Princesse Jean Callimachi", a fost Ana-Maria Văcărescu. Orice *ex libris* presupune dragostea de carte şi existenţa unei biblioteci. Având în vedere tradiţiile culturale ale celor două familii, o asemenea bibliotecă trebuie să fi avut colecţii remarcabile. Ce cărţi moştenite în familiile Callimachi şi Văcărescu vor fi ajuns pe rafturile acestei ultime moştenitoare? Unde s-ar putea afla acum acestea?

Ioan Callimachi şi soţia sa Ana-Maria au avut doi copii: Teodor, mort la Atena, şi Roxana, care a murit la Paris[17].

În anii trecuţi, tot la Paris, mai era încă în viaţă, având o vârstă înaintată, Dimitrie, nepot din fiul cel mai mare al lui Teodor Callimachi, Alexandru. El era prezentat, într-o recentă lucrare, ca fiind ultimul reprezentant al ilustrei familii Callimachi. În curând, acest nume va aparţine doar istoriei, iar obiecte precum *ex libris*-ul de faţă vor vorbi doar despre trecut, poate din vitrina unui muzeu.

---

12 A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 198-199.

13 O fişă biografică privitoare la Scarlat Callimachi la Doina Tudorovici, *op. cit.*, 51-58.

14 A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 198 (vezi şi arborele genealogic anexat lucrării).

15 Despre aceste personaje vezi Doina Tudorovici, *op. cit.*, 167-172. Autoarea intervievează pe o ultimă descendentă „Roxana, contesă de Roma", (n. 1927, Brăila), fiică a Zenaidei Callimachi. Potrivit aceleiaşi surse, Roxana s-a căsătorit, cu inginerul Nicolae Stoica, fiul militantului ţărănist Gheorghe Stoica, unul dintre apropiaţii lui Iuliu Maniu.

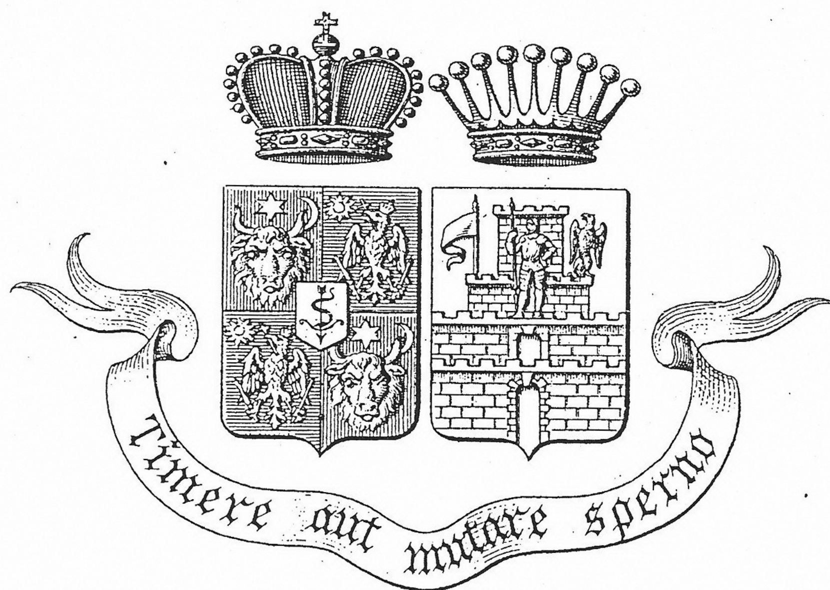
16 Doina Tudorovici, *Amurgul nobililor*, Bucureşti, Editura PRO, 1998, p. 185, nota 8.

17 *Ibidem*.

*

După redactarea acestui text am audiat o comunicare a doamnei Liana Dobrinescu, privitoare la castelul Văcărescu-Callimachi, de la Mănești, județul Prahova, care a făcut parte din patrimoniul acestei familii[18]. Castelul respectiv a fost redobândit recent de o descendentă a familiei, prințesa Alexandra Ștefana Rininger Callimachi, care locuiește în Franța. Monumentul, considerat a fi cel mai reprezentativ pentru curentul Romantismului românesc, a fost construit, pe la 1882, de Theodor Văcărescu. În prezent, clădirea se află în stare de colaps. Un spațios parc, cu arbori seculari, iazuri, bazine, fântâni împodobite, conferă încă locului un farmec aparte.

18 Liana Dobrinescu, *Istoria unor monumente uitate: „Castelul Văcărescu-Callimachi" – Mănești, jud. Prahova*, comunicare la Simpozionul Național „Monumentul. Tradiție și viitor", ed. VII, Iași, 10-13 octombrie 2005;

Exlibris cu stemele Callimachi și Văcărescu
(Arhiva Institutului „Sever Zotta” Iași)
Comunicată de domnul Ioan Varlam

Sigiliul heraldic al familiei Udrițchi?

La Muzeul Unirii din Iași se păstrează un sigiliu cu identitate necunoscută. Nu i se știe proveniența și nu există o fișă în care să putem regăsi date despre el. A devenit un însemn al conservatorului Muzeului atârnând în prezent de inelul cheilor acestuia și fiind folosit chiar la sigilarea depozitelor. Așa s-a transmis de la doamna Maria Voicu la doamna Aurica Ichim, actualul conservator al Muzeului.

Matrița sigilară din metal galben (alamă), de formă ovală, și-a păstrat secretele până astăzi. Cercetată cu atenție, ea se dovedește a fi mai mult decât un simplu obiect decorativ, dovedind o bună întocmire heraldică (Fig. 1).

Scutul este de formă ungurească, corespunzătoare secolului al XVII-lea[1]. Mobilia heraldică din scut, care poate părea pur convențională, reprezintă o „coroniță" textilă („burlett"), care se punea deasupra coifului, sub crest. În mod obișnuit, aceste coronițe erau făcute din două fașe textile (eventual de culori diferite), răsucite între ele (Fig. 2). Această coroniță este binecunoscută în heraldica poloneză ca însemn al clanului, sau „herbului" Nałecz[2] (Fig. 3). Hașurile verticale ale scutului indică un câmp de culoare roșie, specific heraldicii poloneze. Potrivit aceleiași tradiții polone, coronița din scut ar trebui să fie de argint.

Scutul este timbrat de o coroană cu cinci perle mari, de baron austriac. Aceasta poate să corespundă unui titlu real dobândit de familia purtătoare a stemei, după cum poate fi și autoconferită. Deasupra coroanei, în crest, deslușim două coarne de cerb, susținute cu mâinile de un personaj feminin, ieșind pe jumătate din coroană. Din alte reprezentări cunoscute, știm că personajul poartă pe frunte o coroniță textilă asemeni celei din câmpul scutului[3].

Scutul nu este flancat de obișnuiții lambrechini, dar este așezat pe niște trofee. Se disting două săbii, patru steaguri și două țevi de tun. Aceste însemne ar putea face referință la ocupația militară sau deținerea unor dregătorii executive de către posesorul sigiliului.

Consultând cunoscuta lucrare de heraldică boierească a lui Traian Larionescu, întâlnim mai multe familii care foloseau aceeași stemă, prezentă și pe sigiliul de la Muzeu: Andreiovski, Udrițchi, Moscinski, Turczynschi, Vlynschi, Cocean, Udrea și

1 Carl-Alexander von Volborth, *Araldica. Usi, regole e stili*, 1981, p. 14.

2 Vezi Kaspr Niesieckii, *Herbarz polski*, Lipsca, 1839-1846, vol. I, p. 538; vol. II (Czarnkawski herb); vol. IV, p. 312 (Nałecz herb).

3 Carl-Alexander von Volborth, *op. cit.*, 1981, p. 123, fig. 759.

Jelinschi[4]. Rezonanța poloneză a majorității acestor nume se potrivește cu cele scrise mai sus. Șansa de a identifica familia din care provine sigiliul de la Muzeul Unirii este dată de cele două inițiale (în alfabet latin): „L. U.". După cum se poate constata, nici un nume de familie din lista de mai sus (în măsura în care ea este completă) nu începe cu litera „L". În privința celeilalte inițiale, litera „U", avem familiile Udrițchi și Udrea (probabil cu origine comună).

Un Carol Udrițchi era amintit la 1830 ca fost viceconsul la consulatul Britanic din Moldova[5]. Patentele eliberate de le către diverși supuși străini (britanici) au fost declarate atunci ca fiind lipsite de valabilitate. Din alte surse aflăm că Udrițchi a fost consul austriac la Botoșani. A rămas cu stigmatul de delator, el fiind cel care l-a denunțat la Viena pe farmacistul Haynal, secui din Târgu Mureș, refugiat în urma revoluției de la 1848 în Moldova. Pentru a scăpa, acesta a fost nevoit să fugă la Constantinopol, unde a stat vreo doi ani[6].

Un membru al aceleiași familii, Scarlat Udrițchi, demisiona din postul de arhitect al orașului Botoșani, în 1841, din cauza neplății la timp a salariului[7]. Cu toate acestea, el și-a continuat activitatea, întrucât apare în arhondologii în calitate de „arhitector al Statului", slujbă răsplătită cu ranguri boierești. Astfel, la 17 februarie 1847 a fost făcut sardar, iar la 31 octombrie 1847 a fost înălțat comis[8].

În monografia dedicată orașului Botoșani, Artur Gorovei, întocmind o mică spiță de neam a familiei Șanu, arăta că Savasta, fiica maiorului Șanu, a fost măritată cu Gh. Ragalski (zis Dimitriu). Ei au avut cinci fete, dintre care una, Smaranda, a fost căsătorită cu Dr. George Udrischi. Autorul trebuie să fi avut informații exacte, deoarece o soră a Smarandei, anume Victoria, a fost măritată cu un Grigore Gorovei. George Udriski (1867-1858) s-a remarcat ca medic chirurg veterinar. S-a născut la Fălticeni, dar s-a stabilit împreună cu părinții la Dorohoi. A studiat la Institutul „Anastasie Bașotă" de la Pomârla și la Școala Superioară de Medicină Veterinară din București. A făcut specializări la Berlin, Bruxelles și Paris (1899). A fost apoi profesor la Școala Superioară de Medicină Veterinară din București, unde a devenit și decan (1932). A adus contribuții de nivel mondial în domeniul chirurgiei veterinare. A fost membru de onoare al Academiei Române (1946). De asemenea, a fost membru al unor prestigioase instituții academice din Paris și Berlin[9].

4 Traian Larionescu, *Armorialul Moldovei de Sus*, vol. I-II, nr. 178, 424, 520, 803, 807, 850, 985, 1005.

5 *Ispăvnicia ținutului Iași (1828-1860). Inventar arhivistic*, întocmit de Virgil Apostolescu și Ema Apostolescu, București, 1984, nr. 129, p. 45-46.

6 Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Ediția Primăriei, p.122.

7 *Secretariatul de Stat al Moldovei (1832-1862). Inventar arhivistic*, București, 1966, nr. 832, p. 150.

8 *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835-1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru I. Cuza", 1997, p. 286.

9 Ionel Bejenaru, *Dicționarul Botoșănenilor*, Iași, Editura Moldova, 1994, p. 258; R. Iftimovici, *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii. Dicționar*, București, Editura Științifică și

Deşi cunoaştem trei prenume masculine din familia Udriţchi (Carol, George şi Scarlat), nici unul dintre acestea nu începe cu iniţiala „L". Din această cauză nu putem identifica, în acest moment, personajul căruia i-a aparţinut sigiliul de la Muzeul Unirii. Rămânem doar cu constatarea că unii membri ai acestei familii au fost legaţi de oraşul Botoşani, care era cândva al patrulea oraş ca mărime şi însemnătate din Vechiul Regat.

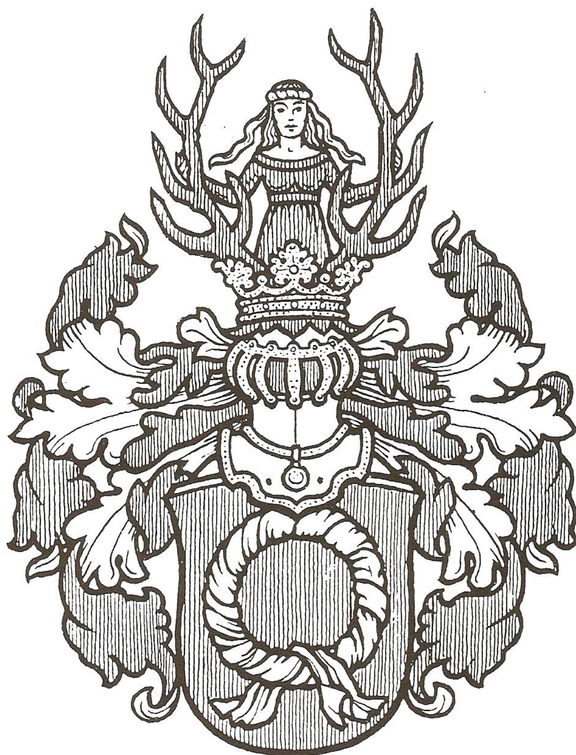
Enciclopedică, 1982, p. 395; Ionel Bejenaru, *George Udrischi*, în „Caiete Botoşănene", („Ateneu", Bacău), martie 1897, p. 4.

1

Sigiliu cu stema familiei Udrițchi

2

Herbul polonez Nałecz